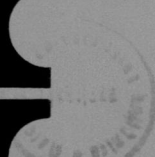

JEZIK IN
SLOVSTVO

letnik XIX — leto 1973/74 — št. 1-2

1342136
+

Jezik in slovstvo

Letnik XIX, številka 1-2

Ljubljana, oktober-november 1973/74

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številki)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Matjaž Kmecl, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Matjaž Kmecl in Jože Koruza (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik Ivo Graul

Tiska AERO, kemična in grafična industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 50100-678-45015

Letna naročila 40.— din, polletna 20.— din, posamezna številka 5.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 20.— din

Za tujino celoletna naročnina 90.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS Ljubljana, Aškerčeva 12

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto, Ljubljana, št. 421-1/72 z dne 10. 1. 1973, je revija Jezik in slovstvo oproščena prometnega davka

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina prve in druge številke

Razprave in članki

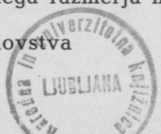
- 1 *Bojan Čop* Ob petinosemdesetletnici profesorja Karla Oštirja
- 6 *Anton Bajec* Iz moje slovarske delavnice
- 10 *Marja Boršnik* Mrtva srca
- 19 *France Bezlaj* Na robu srbohrvatskega (in slovenskega) etimološkega slovarja --- Sbh. *bagav* »lahm«, *bugav* »leprosus«, mak. *bugav* »arm«, sln. *bužav* »schwach« in sorodno
- 22 *Jože Pogačnik* Neznani Jenko
- 42 *Evgen Lovšin* Rod Otona Župančiča
- 55 *Jože Koruza* Zapis ob petinsedemdesetletnici Franca Sušnika
- 57 *Aleksander Skaza* Vera Brnčič (zapis ob šestdesetletnici)
- 58 *Jože Koruza* Rozka Štefan ob šestdesetem letu

Zapiski, ocene in poročila

- 60 *Milica Cvetek-Russi* Dr. Anton Kacin, Grammatica dela lingua slovena
- 64 *Alenka Logar-Pleško* Nov zvezek Kratke literarne enciklopedije
- 64 *Urška Snedec* Nekaj misli ob sodobni organizaciji pouka književnosti
- 65 *Alenka Logar-Pleško* Jugoslovanski seminarji za tuje slaviste
- 66 *E. I. Rjabova* Pismo reviji »Jezik in slovstvo«

Vprašali ste

- 70 *Pavle Merku* 1., 2., 3.
- 71 Pojasnilo
- 72 Sklep o ureditvi ustanoviteljskega razmerja mer Slavistično revijo in Slavističnim društvom Slovenije
- 72 Vsebinska zasnova Slavistične revije
- 1-2/3 Sklep o ureditvi ustanoviteljskega razmerja med revijo Jezik in slovstvo in Slavističnim društvom Slovenije
- 1-2/3 Vsebinska zasnova Jezika in slovstva
- 1-2/4 Sodelavcem Jezika in slovstva

PO 106/1975

Bojan Čop

Filozofska fakulteta v Ljubljani

OB PETINOSEMDESETLETNICI PROFESORJA KARLA OŠTIRJA

Hudomušneži so si izmislili življenjsko pravilo: Če hočeš doživeti visoko starost, študiraj primerjalno jezikoslovje. Je pač tako: Če kot trezen in miren znanstvenik noč in dan premišljuješ o jezikoslovnih problemih, si varen pred tegobami burnega buržujskega življenja, ki ti prezgodaj izčrpajo moči. Da je zgornje pravilo resnično, nam spričuje cela vrsta znamenitih jezikoslovcev: naš Miklošič, tujci kot Brugmann, Hirt, Sommer, Pedersen, Kretschmer. No, in živ dokaz je med nami: profesor Karel Oštir.

Kot večina naših znamenitih mož se je tudi Oštir rodil v skromni vasi: v Arnačah pri Velenju 13. oktobra 1888. Gimnazijo je obiskoval v Celju in Mariboru, na klasični gimnaziji v Mariboru je l. 1909 tudi maturiral. Takoj nato se je vpisal na primerjalno jezikoslovje na univerzi v Gradcu; tu se že s prvimi dnevi študija pravzaprav začelja njegova znanstvena kariera, začelja seveda z originalnim postopkom, kot je za Oštirja to značilno skozi vse življenje. Primerjalno jezikoslovje je takrat v Gradcu predaval profesor Meringer. Jeseni 1909 je nekega lepega dne govoril o nekem akcentološkem problemu, kar se dvigne izmed slušateljev majhna postava in reče: Herr Professor, das wird nicht stimmen! Meringer je sicer osupnil, ker pa je bil blaga duša, je povabil tega študenta, naj pokaže, kako je po njegovem prav. In Oštir — uganili ste, da je bil to on — gre k tabli in brezhibno izvede dokaz.

Ta prvi znanstveni uspeh Oštirja seveda ni slučajen. Že v nižji gimnaziji se je namreč zanimal za celo vrsto jezikov, tako modernih kot starih; grščino je znal npr. tako dobro, da je v 5. razredu gimnazije prebral celega Tukidida, torej tekst, ki ga zmorejo klasični filologi šele po dolgem študiju na univerzi. Seveda je že na gimnaziji prebiral tudi jezikoslovne knjige, npr. takratno izdajo Boisacqa.

Pri Meringerju se je Oštir seznanil z najpomembnejšo etimološko metodo, tkim. Wörter und Sachen. Po njej je treba zgolj jezikoslovno stran besed (glasovi, oblika) povezovati s stvarnim ozadjem. Iz Gradca se je Oštir preselil na Dunaj, kjer se je seznanil z znamenitim jezikoslovcem Kretschmerjem; ta je raziskave indoevropskih jezikov, posebno grščine, povezal s študijem predindoevropskih ostankov tako na grških tleh in na Balkanu kot v Mali Aziji. Oštir je imel torej tu lepo priložnost, da se uvede na področje, ki ga je očitno že od vsega začetka najbolj privlačilo, tj. v študij predindoevropskih jezikov in jezikovnih ostankov; Kretschmer mu je baje ponujal kot temo za disertacijo študijo krajevnih imen v Atiki, kar pa se je najbrž Oštirju zdelo nekoliko preveč pikolovsko.

Leta, ko je Oštir študiral v Gradcu in na Dunaju (1909—1913), so bila za njegovo znanstveno pot zelo uspešna. Spočetka je ostajal pri svojih študijah v varnih vodah indoevropskega jezikoslovja; še kot študent je v časopisu Wörter und Sachen objavil nekaj krajših sestavkov o indoevropski etimologiji in glasoslovju: Etymologische und grammatische Versuche, WuS. III, 1911, 205—8; IV,

1912, 211—8; V, 1913, 217—22; nadalje Armenisches v časopisu Handes amsoreay 1912—13; večje delo je razprava Das Verhältnnis des indogermanischen x-Lautes zu den semitischen Kehlkopflauten, izšla v časopisu Anthropos VIII, 1913, 1—32; v tej razpravi se loteva problemov tkim. laringalne teorije, ki je kasneje z odkritjem teh glasov v hetitsčini doživela izreden razmah in je tudi Oštirja stalno pritegovala.

Toda daleč bolj kot indoevropska etimologija in gramatika je Oštirja pritegoval študij predindoevropskih ostankov v Evropi in na Bližnjem Vzhodu, zl. v Mali Aziji. Da pa bi uspešno deloval na tem področju, je bilo treba spoznati vrsto jezikov: baskovski, berberske jezike, kavkaško skupino. Zato je nadaljeval študije v Petrogradu 1913-14 in v Londonu (v British Museum) 1914. Tu ga je zatekla vojna, vrniti se je moral v Avstrijo in tu postal vojak v »slavni« avstro-ogrski armadi. Kaj je tu počel, o tem naj molči zgodovina; vsekakor bi utegnil zasenčiti češkega Švejka. Posrečilo se mu je, da je postal tolmač pri izpraševanju ruskih vojnih ujetnikov raznih narodnosti in tako se mu je spet nudila prilika, da si obogati svoje jezikovno znanje.

Tudi med vojno ni miroval s pisanjem, čeprav je še vedno obravnaval zgolj indoevropske probleme: Slav. *gъnati* v AsiPh. 34, 1915, 126—30; Slav. *дѣбло* v Roczn. sław. VII, 1914-15, 23—25; Slav. Wortdeutungen v AsiPh. 36, 1916, 441-5.

1918. leta je v Gradcu doktoriral s temo Herkunft des indogermanischen langvokalischen Intransitivs. Po vojni je nadaljeval študije na Dunaju do l. 1922. Tedaj je postal (8. marca 1922) docent za primerjalno jezikoslovje na univerzi v Ljubljani, nato 1924 izredni profesor, 1932 redni profesor. Leta 1953 je bil izvoljen za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, vendar je to čast čez nekaj let s prav originalno utemeljitvijo, ki je tako značilna zanj, odložil.

Sicer je Oštir vse življenje zvest študiju indoevropskega jezikoslovja, vendar je v času po prvi svetovni vojni napisal s tega področja le še eno razpravo: Baltoslovanska metatonija, izšlo v Razpr. Znanstvenega društva za humanistične vede II, 1925, 55—120. Vseskozi ga zanimajo s tega področja problemi, kot je laringalna teorija, nastanek indoevropske glagolske fleksije ipd. Toda že takoj po prvi svetovni vojni je svojo publicistično dejavnost usmeril na drugo, obsežnejše, bolj zamotano in zato toliko bolj vabljivo področje tkim. predindoevropskih jezikovnih ostankov. S tega področja je napisal ok. 20 večjih del, med njimi dve samostojni knjigi, ki oklepata kot nekakšen mejnik glavno obdobje njegove publicistične dejavnosti: Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft I, Leipzig - Wien 1921, 138 str., in Drei vor-slavisch-etruskische Vogelnamen, Razpr. Znanstvenega društva za hum. vede VIII, Ljubljana 1930, 1—112. Z isto tematiko je izšla v tem obdobju tudi vrsta člankov: Sumerski izvor abacističnih številčnih imen, Čas XVI, 1922, 1—28; Alarodica, Razpr. Znanstv. dr. za hum. vede I, 1923, 273—310; Illyro-Thrakisches, Arhiv za arb. star., jez. i etn. I, 1923, 78—137; Illyro-Pelasgica, ibd. II, 1924, 21—69; Vorindogermanische (alarodische) Zahlwörter auf dem Balkan, ibd. II, 1925, 263—324; Danuvius-Asamusch-Naissus, ibd. II, 1924, 348-79; K predsllovanski etnologiji Zakarpatja, Etnolog I, 1926-27, 1—35; Slav. *slonъ* »Elefant«, Slavia VI, 1927, 1—17; Prěslave ЁѡѢ, Symb. gramm. in hon. J. Rozwadowski, 1927, 295—313, idr. Dve pomembni študiji sta

sicer nastali pred l. 1930, vendar sta zagledali luč sveta šele pred 4 leti (Priština 1969): Vorindogermanische Metallnamen in Alteuropa in Zum Voralbanischen, obe izšli v IV. letniku Arh. za arb. star., jez. i etn., prva na str. 1—52, druga na str. 90—103.

Ker je študij predindoevropskega jezikovnega gradiva za Oštirja tako pomemben, da si ga je izbral za življenjsko nalogo, je prav, da se pri njem pomudimo nekoliko obširneje.

V evropskih indoevropskih jezikih, posebno v grščini in latinščini, naletimo pogosto na besede, ki je njihova glasovna zgradba težko združljiva s tem, kar so nas naučile besede nesporno indevropskega izvora. Tako npr. beseda za »figo«: lat. *ficus*, gr. *sykon*, bojot. *tykon* npr. kažeta take interdialektalne glasovne odnose, da ju je z indoevropskim glasoslovjem nemogoče pojasniti: lat. *f-* ne gre skup z gr. *s-/t-* (prv. *t-*), lat. *-ī-* pa ne z gr. *-y-* (prv. *-u-*); če zdaj pritegnemo še sinonim arm. *thuz* (najprej iz **tugh-*), se zgornjim težavam pridruži še opozicija gr. *-* lat. *-k-* : arm. prv. *-gh-*.

Takih besed je v evropskih indoevropskih jezikih vse polno. Večinoma označujejo tudi predmete, stvari, pojme, ki niso mogli biti doma na tleh indoevropske pradomovine (nekako današnja Ukrajina); tako tudi zg. beseda za »figo« označuje Indoevropcem prvotno neznano rastlino in njen »sadež«. Indoevropci bi sicer utegnili z lastnim materialom tu ustvariti neologizem (in res je nekaj tako perverznega domneval Carnoy, gl. Frisk, Gr. EW. II 818), toda glasovne težave izključujejo tako pojasnilo. Beseda je nesporno vzeta iz jezikov, ki so živeli v Italiji, Grčiji in Mali Aziji pred prihodom indoevropskih narodov.

Že od začetka indoevropskega jezikoslovja so znanstveniki opazali take izraze v vseh evropskih indoevropskih jezikih, pa tudi v armenščini itd. Dali so jim ime »predindoevropski«, »staroevropski« in še marsikaj. Že davno je nesporno ugotovljeno, da taki izrazi pripadajo jeziku, ki so bili govorjeni nekoč pred naselitvijo Indoevropcev po vsej zahodni in južni Evropi in v Mali Aziji, pa še daleč čez te meje.

Oštir je pri obravnavanju tega predindoevropskega gradiva prišel do zaključka, da morajo biti jeziki na gori razmejenem področju medsebojno sorodni, tj. da izvirajo iz skupnega prajezika, podobno kot indoevropska ali semitska skupina. Dal jim je ime alarodijski po antičnem maloazijskem narodu Alarodioi; v alarodijsko jezikovno družino šteje nasl. jezike: sumerščino, kavkaške jezike, maloazijske neindoevropske jezike (za take so takrat imeli likijsščino, lidijsščino, karijsščino) starega veka, v Evropi baskovščino in vse tkim. predindoevropske substratne jezike (pedslovanščino, predbaltščino, predgermanščino, predkeltščino, predgrščino itd.), v sev. Afriki pa hamitsko skupino. Tudi v zahodnejših semitskih jezikih naj bi živeli ostanki predsemitske-alarodijske jezikovne plasti.

Prikaz, kakšne so metode in cilji alarodijskega jezikoslovja, je podal Oštir v svojih Beiträge, vendar so postopki tako zapleteni, da je v tem kratkem poročilu nemogoče predstaviti jih v obširnejši obliki. Naj ponazori na kratko njegove zamisli kar prva alarodijska etimologija, ki jo je objavil na str. 1—33 svojih Beiträge: Gre za alarodijsko povezavo in razčlenitev skupine besed za »figo«:

- a) lat. *fīcus* < **thwoikos* (*th* = spirant);
- b) arm. *thuz* < **thwuz*, to pa iz **thwūgo*- z dolgim -ū-;
- c) gr. *tykon*, *sykon*. Vse troje iz predbalk. **thwōko*-; to iz **thwog*-;
- d) scsl. *smoky*, got. *smakka*, kjer je alar. menjava *th* : *th*-spirant (ta substituiran s sl. -germ. *s*-) in alar. menjava -*w*- : -*m*- (leniran) itd. (glasovne finese moram zaradi stavca opustiti) edino sredstvo za povezavo z *a* - *c*;
- e) tako pridemo do praoblike **thimog*- (*th* = spirant), ki živi še v sumer. *dib* < **ding^w* (-*ng^w* = labiovelaren nosnik), to pa iz **timg*; starej. **ting^w* še živi v izposojenki asir. *tintu* (idr. semitske besede, npr. arab. *tīnu*), tudi v egipč. *d'b*, kopt. *k^ente* (disimilirano iz **t^ente*?)
- f) nperz. *ändžir*, sti. *añjīra*- itd., prairan. **ančīra*- < **ankīra*-, kar spominja na kopt. *k^ente* (prv. **t-ngk*-) in na alar. **timg*- v predsemit. **tin(a)tu*, gl. zg. t. e; odpad *t*- naj bi bil sumerski oz. alarodski;
- g) kitaj. *a-tsang*, izposojeno iz nekega alar. dialekta;
- h) kavk.: gruz. *legwi*, mingr. *lugi* itd., vse iz **lūg*-, ožje z arm. *thuz* (zg. b) povezljivo; *l*- je iz *th*- kot tudi sicer;
- i) nekaj hamitskih oblik.

Prvotna oblika naše besede bi bila nekako **tḥmωg*-, še bolje **thḥmωg*- (*th* = spirant).

Nedvomno je zgornja etimologija ena najboljšejših in najbolj zapletenih v vsej svetovni etimološki literaturi. Druge so nekaj manj obsežne ali čisto kratke, toda Oštir jih je v svojem življenju objavil več tisoč; samo v Beiträge jih je 942, vendar niso razen prve, ki smo jo zgoraj na kratko povzeli, nič več opremljene z glasoslovnimi in oblikoslovnimi razlagami, očitno, kot pravi avtor v uvodu, zaradi pomanjkanja prostora: če bi vse razložil tako kot sorodstvo lat. *fīcus*, bi knjiga Beiträge obsegala več kot 1000 strani.

To pomanjkanje prostora pri Beiträge, ki ga je kriva predvsem kriza takoj po prvi svetovni vojni, je pri Oštirju pustilo posledice: skoraj vse njegove zrele publikacije so pisane v telegrafskem slogu, skoraj brez razlag, brez citatov in v formularični obliki. Seveda je tu eden od najpomembnejših vzrokov, zakaj večina jezikoslovcev Oštirjevih alarodističnih spisov ne pozna in ne čitira (npr. Skok v svojem Etimologijskem rječniku) ali celo namerno ignorira. Meillet, navajen znanega francoskega leporečja, je nekoč napisal, da se pri branju Oštirjeve razprave človeku začne v glavi vrteti.

Kljub temu, da je Oštir pri svojih etimologijah zvest načelu, da se morajo primerjane besede ujemati tako pomensko kot v glasovni in oblikovni zgradbi do zadnje potankosti, načelu, ki mora biti osnova vsake etimološke dejavnosti, je pa nedvomno ravno v iskanju načina, kako bi tej zahtevi po popolnem ujemanju zadostil, pogosto grešil. Njegove glasoslovne rekonstrukcije so včasih precej nasilne, greši tudi v tem, da dovoljuje iste glasoslovne zakonitosti delovati v vseh časih in na vseh ozemljih, kar je nedvomno pretirano. Zato ni čudno, če so njegove etimologije tisti, ki so imeli potrpljenje, da njegove zgoščene prikaze preberejo, vzeli s precejšnjo skepsa na znanje; tako Hofmann, Lat. EW. passim.

Res pa je na drugi strani, da večina njegovih kritikov ni bila dorasla izredni zapletenosti in dalekosežnosti njegovih zaključkov. Če npr. Hofmann kritizira njegove etimologije, je to storil zategadelj, ker je presneto malo vedel o izvenindoevropskem jezikoslovju. Isto velja tudi za druge. Nekateri, bolj popustljivi, pa so v Oštirjevem materialu našli vsaj nekaj zelo pozitivnih strani; tako si je npr. fonetik Fouché iz njegovih del izpisal cele skladanice primerov, tako so mu imponirale Oštirjeve glasovne kombinacije.

Po vojni se je položaj v marsičem precej preobrnil. V Oštirjevo dobro gre npr. dejstvo, da so tudi drugi začeli z raziskovanjem odnosov med jeziki, ki jih je Oštir imel za alarodijske, tako Bouda, ki je primerjal baskovski in kavkaški besedni material. Posebno mesto v usodi alarodijskega jezikoslovja pa zaslužijo dela Hubschmida, saj je ta priznal Oštirjevo alarodijsko teorijo kot v bistvu pravilno in nabral iz južno- in zahodnoevropskih modernih jezikov toliko predindoevropskega besednega in slovničnega gradiva, da je Oštir nekoč, ko je prebral eno od njegovih del, žalostno vzdihnil: Sedaj pa mi je žal, da nisem več mlad. Resnično si lahko predstavljamo, kaj naj bi genialni etimolog dognal sedaj, ko je na razpolago neprimerno več materiala kot v dvajsetih letih.

Poudariti je namreč treba, da je Oštir začel svojo alarodijsko teorijo v času, ko je bilo raziskovanje ustreznih jezikovnih področij še v povojjih: Kavkaški jeziki niso bili niti zadostno popisani, kaj šele, da bi imeli kako primerjalno študijo, ki bi obsegala vsaj eno od kavkaških skupin na tak način kot npr. indoevropski primerjalni slovar ali primerjalna slovnica; maloazijski jeziki, posebno hetitščina, protohatijščina, huritščina, so bili šele v začetni fazi raziskovanja itd. Kratko in malo, Oštir je začel svoje delo kakih 50 let prezgodaj. Danes bi se tudi v presoji jezikov, ki jih je on nekoč štel za gotovo alarodijske, marsikaj drugače glasilo: likijščino sta Pedersen in Laroche dokončno priključila indoevropski (anatolski) skupini, isto velja danes za lidijščino in s tem verjetno za napise na Lemnosu, s tem pa, se resno bojim, tudi za etruščanski jezik (ki pa seveda nima nič opraviti s slovenščino!). Sploh se je izkazalo, da je indoevropski element v Mali Aziji daleč močnejši, kot so mislili v dvajsetih letih in prej. Tudi za mikensko dobo v Grčiji se je izkazalo, da je bil indoevropski element tam že prevladujoč (mikenska grščina!). Skratka, od Oštirjeve alarodijsčine bi morali danes marsikaj odbiti. Pa tudi znotraj neindoevropsko-predindoevropskega jezikovnega kroga so nastale spremembe: Hubschmid misli, da je okoli Mediterana treba domnevati vsaj dve različni neindoevropski plasti: južno-zahodno z berberskimi jeziki in sorodnim substratom v Španiji in na sredozemskih otokih na eni strani, drugo, ki sega po severnih ozemljih Sredozemlja od Baskov do Kavkazcev, na drugi strani. Le zadnja bi nekako ustrezala Oštirjevi alarodijski skupini.

Dosledno obravnavanje tujih elementov v indoevropskih jezikih kot alarodijskih pa je ogroženo še z drugimi teorijami: Tu je Illič-Svityčeva nostratiška teorija, ki šteje za sorodne z indoevropsko skupino ne le semitsko in hamitsko ter uralsko in altajsko, temveč tudi kavkaško. S tem pa bi mogli za marsikateri besedni element v indoevropskih jezikih, ki naj bi bil mediteransko-predindoevropskega izvora, reči, da je v resnici le soroden. Ker sam prihajam vedno bolj do prepričanja, da je obstajalo jezikovno sorodstvo med Mediteranom in

Baski na eni, med Uralci in Indoevropejci na drugi, sem mnenja, da bo v bližnji prihodnosti marsikak predindoevropski ostanek dobil drugačno etiketo. Naj tu omenim eno tozadevnih etimologij:

Lat. *lepus*, *-oris* »zajec« je bilo spoznano za predindoevropsko in združeno v enotno skupino s sicil. (tož.) *léporin* in masiliot. *lebēris*, nato pa še z lat. *laurex* »kunec« idr. (gl. Walde-Hofmann, LEW.³ I 775 in 786). Toda pomen in glasovna oblika vajenega jezikoslovca takoj spominjata na nasl. ural. skupino: mdž. *nyúl* »zajec«, lap. *njoammel*, mordv. *numolo*, zirj. *ńimal*, jur. *nääBa* itd. (pri Collinderju, Fenno-Ugric Voc. 43); praoblika je **ńoma* in **ńomala* in zadnje gre prav lahko k alar. **d/labar-*.

Kljub vsem tem kritičnim pripombam pa ostane neizpodbitno dejstvo, da ima Oštir velikanske zasluge za razvoj raziskav na področju predindoevr. stare Evrope. Célo vrsto etimologij so mu priznali; in njegovo teorijo o alarodijski skupini v bistvu danes priznajo kot pravilno taki mojstri kot Hubschmid. Še več priznanja pa zasluži Oštir zaradi neštevilnih pobud na predindoevropskem področju: te so pogosto več vredne kot rezultati sami.

O Oštirju kot človeku je bilo dovolj lepega napisanega že ob drugih priložnostih. Naj zato tu podčrtam predvsem Oštirjev pogum, da se je lotil tako orjaškega področja jezikoslovnega udejstvovanja, in vztrajnost, da je svoji teoriji ostal zvest kljub hudim nasprotovanjem. Posebno pa je nam mlajšim vseč Oštirjev neposredni način približevanja ljudem, brez okolišenja, kot ga je človek vajen pri drugih, tkim. finih ljudeh. Vedno je stal na strani pravice in resnice, vedno je bil pripravljen vsem mlajšim jezikoslovcem pomagati z nasvetom, če pa je kritiziral, ni tega delal nikdar z zlim namenom, ampak je njegova kritika bila vedno koristna za tistega, ki ga je bil voljan poslušati. V imenu vseh mlajših jezikoslovcev ljubljanske univerze mu tu za vse, kar nam je dobrega storil in kar nam pomeni, izrekam iskreno zahvalo.

Anton Bajec

SAZU v Ljubljani

IZ MOJE SLOVARSKÉ DELAVNICE

Doslej je bilo o Slovarju slovenskega knjižnega jezika že marsikaj napisanega, precej pohvalnega v zunanjih ocenah, ki širši javnosti niso znane, domače pa so rajši govorile o pomanjkljivostih. Prav gotovo so redki, ki imajo vpogled v slovarsko delo nasploh, posebej pa še v naše. Zato, menim, ne more škodovati, če ga pokažem vsaj v enem odseku, kjer sem sam najbolj prizadet. Gre namreč za osnovno redakcijo predlogov. Izgovoril sem si jo zaradi tega, ker sem se z njo ukvarjal že v zadnjem snopiču Besedotvorja. Seveda je treba poudariti, da mora biti predlog v kratkem geselskem članku obdelan popolnoma drugače kakor pa v razpravi.

Predlogi se ne uporabljajo sami zase, torej nimajo samostojnega pomena, zato jih ne štejemo med pomenske besede, kakršne so npr. samostalnik, pridevnik, glagol, marveč jih uvrščamo med tako imenovane slovniške besede. Nekateri imajo sicer določene pomisleke, češ predlog *za* ima pomen zadnje strani, *na* osnovni pomen površine in podobno. To je sicer res, vendar velja samo za prvotni krajevni pomen, sicer pa so šli predlogi v nadaljnjem daleč preko tega, tako da osnovnega pomena pogosto ni več mogoče razbrati in pomenski prehod razložiti.

Za redakcijo slovniških besed je slovarju potreben poseben obrazec, in tega je treba vnaprej izdelati. V prvi knjigi našega slovarja sicer najdemo dva predloga, to sta *čez* in *do*, vendar sta premalo razčlenjena, da bi ju mogli uporabiti za dokončni obrazec. Gotovo je namreč, da mora slovar podati popoln spektrum vseh pomenov in pomenskih odtenkov, vendar pa je nujno, da pri tem ostane v okviru določenega posploševanja. To se pravi, da bi bilo samo kopičenje predložnih zvez s samostalnikom odveč, saj bi z njim bolj pojasnjevali samostalnik kakor pa predlog. To bi samo večalo nepreglednost, ne bi pa prispevalo k razčlenitvi pomenov.

Za slovarnika so predlogi potemtakem besede posebnega značaja, zato je pri njih nujen poudarek na slovniški rabi, v tem primeru na vezavi s skloni. Leksikograf je torej dolžan podati poglobljeno analizo predlogov z njihovo funkcijo in nadrobno (a ne zdrobtinjeno!) opredelitvijo pomenov, vse to ob izčrpnih prepričljivih zgledih.

Nekateri leksikografi trdijo, da predlog ne more imeti prenesenega pomena, da je torej v bistvu isto, če pravim *bežati iz gozda* ali pa *bežati iz življenja*. Za predlog sam to gotovo velja, ne pa za njegovo vezavo s samostalniki, saj bi se brez upoštevanja le-te pomenska razvejitev nedopustno poenostavila. Podobno lahko rečemo tudi za vprašanje, ali predlog sam more grešiti proti normi, ali je pri zvezi *zboleti na jetiki* norma kršena s predlogom *na*. Prav gotovo pa je kršena s predložno zvezo.

Pred redakcijo posameznega gesla so potrebna številna pripravljalna dela. Najprej je nujno določiti in opredeliti osnovni krajevni pomen, za njim pa vse druge, upoštevajoč notranjo sorodnost, to je najbližji pomenski prehod, hkrati pa tudi pogostnost rabe. To ogrodje se da dokaj zanesljivo zgraditi v slovarjih našega ali obširnejšega tipa. V prvi vrsti pridejo seveda v poštev slovanski, saj je znano, da je v romanskih in germanskih jezikih predlog ubiral svoja, od slovanskih dokaj različna pota. Za primer navajam nemščino: našemu predlogu *za* ustreza tam kopica drugih, npr. *za oblaki* — hinter den Wolken; *stori to zame* — tue das für mich; *za deset metrov daljši* — um zehn Meter länger; *bolan za jetiko* — krank an Schwindsucht; za primer — zum Beispiel; *za pet let* — nach fünf Jahren, in še drugi. Vendar to našega slovanskega delavca ne odvezuje dolžnosti, da se ne bi razgledal po vodilnih germanskih in romanskih slovarjih.

Tudi v slovanskih slovarjih naletimo na marsikatero rabo, ki je slovenščina ne pozna ali ne pozna več. Na drugi strani pa imamo spet mi marsikaj, česar tam zaman iščemo. Tu nam priskoči na pomoč naša kartoteka, ki je zaradi popolne ekscerpcije zlasti s predložnim gradivom zelo bogata. Pri predlogu *za* imamo

okoli 800 listkov. Te listke sem razporedil po zgoraj omenjenem ogrodju pomenov, dosti jih je, ki sodijo k prehodnim pomenom, nekaj pa jih prinaša kaj čisto novega.

V katerem zaporedju naj stoje posamezni pomeni? Praksa vseh slovarjev je, da začenejajo z osnovnim krajevnim, če je le še razmeroma pogosten. Na drugo mesto postavljajo Rusi časovne odnose, čeprav so po mojem mnenju od osnovnega včasih dosti dlje kakor nekateri modalni ali objektivi.

Po tem, kar sem uvodoma povedal, se lahko lotimo praktičnega poskusa redakcije predloga za, ki je pomensko zelo bogat in zato tudi nadvse poučen.

*

za predl., z roditelnikom, tožilnikom in orodnikom, v zvezi z enklitično obliko osebnega zaimka za (a) zase, zanjo 1. za izražanje a) s tožilnikom *predmeta*, v *katerega ozadje ali drugo, zadnjo stran je dejanje usmerjeno*: skriti se za grm; sesti za mizo; sonce zaide za oblake; zataktni nož za pas; vreči za plot; ekspr. fant, jeziki za zobe *molči, ne ugovarjaj!* b) z orodnikom *položaja zadaj ali na drugi, zadnji strani predmeta*: zarja žari za gorami; za hrbtnom nosi kamen; dežele za morjem; izginiti za ovinkom; sedeti za pečjo; popraskati se za ušesom; kočja za vasjo; steza za vodo; nahrbtnike so odložili za cesto za *krajem vzdolž ceste // zasledovanja v prostoru*: steči za avtom; zaostajati za drugimi; iti za glasom; s prstom kazati za kom; za menoj, junaki! ni sledu za njim; biti beguncu za petami; iti za pogrebom; zakleniti vrata za seboj; pren. on je prvi za županom // *zaporedja v prostoru*: grič se vrsti za gričem; sklad za skladom se vzpenja v nebo // *prikritega ozadja*; za njegovim cinizmom se skriva neznost; kdo tiči za to intrigo? // *opore, varstva*: imeti za seboj večino; vsi odborniki stoje za županom 2. s tožilnikom za *izražanje smeri, končne postaje popotovanja*: potni list za Ameriko; avtobus za Maribor; na katerem tiru stoji vlak za Zagreb? 3. s tožilnikom za *izražanje predmeta, za katerega*

kdo prime ali drži: prijeti za kljuko; privezati za kol; povleči za lase; zgrabiti za orožje; stresti za ramo; pocukati za rokav; peljati za roko; ekspr. prijete koga za besedo *zahtevati, da obljubo izpolni*; pren. voditi koga za nos *varati ga (z obljubami, s pretvezami)*; pog. ne prime za nobeno delo *noče delati* 4. s tožilnikom, pri vezanju nekaterih glagolov za *izražanje predmeta, na katerega je usmerjeno dejanje* prositi za milost; glasovati za predlog; zavzeti se za stvar; vprašati za svet; za šolo se ne meni; tu ne gre za denar; vsi smo zanj; prizadevanje, vnema, zanimanje za kaj / vem za čudovit kotiček; za to stvar sem že slišal; isto se lahko reče tudi zanj // *bojazni, odgovornosti*: bojim se, strah me je za brata; ne bom odgo-varjal za grehe drugih; skrb za otroka; hudo mi je, mar mi je, ne maram, ni mi dosti zanjo 5. s tožilnikom za *izražanje vidika, stališča, s katerega se kaj presoja*: za delo se ne ustraši nikogar; za ta letni čas sonce kar pripeka; ni sile za denar; za vse drugo je tukaj lepše; zame ni vseeno; zanj je vsega konec / ob pridevniku: slep za barve; izbirčen za jed; trden za svoja leta; občutljiv za mraz; gluha za opomine; nenavadno za naše pojme; kriv za poraz / ob samostalniku: veselje za delo; čut za dolžnost; dar za jezike; težki časi za kmetu; izvedenec za vino 6. s tožilnikom za

izražanje namena: skladišče za cement; sredstvo za čiščenje; obleka za doma; umreti za domovino; oddelek za kadilce; igrati za kratek čas; boj za obstanek; predstava za otroke; prehod za pešce; za ples je kakor ustvarjena; to imaš za priboljšek; orati za pšenico; dati za spomin; živeti za umetnost; svet za zdravstvo / ruta za na glavo; izdelki za naprodaj; malica za po poti; strašilo za v proso; ali imate kaj za pod zob? **7.** a) s tožilnikom za *izražanje namenjenosti, ustreznosti*: zame je tako prav; to se zanjo ne spodobi; zdravilo za prehlad; za nobeno rabo nisi; ohraniti skrivnost zase; oblečen kakor za svatbo; sedaj ni čas za šale; to velja za vse / taka nisi za med ljudi // *koristnosti*: govoriti, trpeti, truditi se za koga; čas dela za nas; zasluge za narod; pridobiti zase // *pripravljenosti*: volja za delo; pripravljen za pomoč; ali si morda za šilce slivovke, b) z orodnikom, zlasti pri glagolih gibanja *zasledovanja kakega namena ali cilja*: rad lazi za dekleti; lov za dobičkom; stopi ven in poglej za otrokom; stremljenje za popolnostjo; gnati se za zaslužkom; šel je za tem, da bi se osamosvojil; pog. pogledati za vremenom *kakšno je ali bo vreme*; pog. iti s trebihom za kruhom *na delo, da bi se preživljal* **8.** s tožilnikom za *izražanje načina, kako se dejanje dogaja*: za silo bo že držalo; za smrt bolan; teče kakor za stavo; govoriti sam zase *potihem*; ekspr. delati za žive in mrtve *preveč* / s prislovom: za hudo sta se sprla; naseliti se za stalno; za gotovo vedeti *zagotovo*; za trdno skleniti *zatrдно*; prim. začudo, zamalo, zares, pravzaprav itd. **9.** za *izražanje vzroka, zaradi katerega nastopa dejanje* a) s tožilnikom: hvala za darilo; otrok se joka za vsako figo, za prazen nič; zavidati za kaj; nimaš se za kaj bati; kaj za to, če ni bogata; prim. zato, zavaljo b) z orodnikom: zboleti za jetiko; umirajo za kugo; **10.** s tožilnikom za *izražanje me-*

re glagolskega dejanja a) v prostoru: umakniti se za korak; za oreh debela toča; za ped višji; oddaljen za streljaj b) v času: odgoditi sejo za tri dni; brat je za leto mlajši; ustaviti se za hip; hrane je za dober teden c) v *količini*: blago se podraži za dinar; fant je močan za dva; proizvodnja naraste za pet odstotkov; za polovico višja plača; dan se je za spoznanje podaljšal; sena bo za dober voz. **11.** s tožilnikom za *izražanje a) zamene*: točiti šmarnico za cviček; zamenjati gozd za njivo; za posteljo ima slamo; za predsednika je podpisal tajnik; bibl. oko za oko, zob za zob; knjiž. vračati milo za drago z *enakim* b) *vrednosti, plačilnega sredstva*: zemlje ne proda za noben denar; za nič na svetu; bankovec za sto dinarjev; v šoli zna za odlično; ali boš kaj dal za vino? c) kot dopolnilo v povednem določilo *položaja, stanu, opravila*: služiti za hlapca; v vasi velja za leptico; imeti koga za norca; postaviti za paznika; izvoliti za poslanca; poklicati za pričo; postaviti koga za zgled; za zlo vzeti; dati komu hčer za ženo / šteti se za srečnega; star. piše se za Smrekarja *Smrekar* **12.** za *izražanje* a) z roditeljskim, raba peša časa, v *katerega teku se dejanje dogaja*: za francoskih časov; domov hodi vedno za dne; za Ludvika XIV. je vladala lasulja; za mraka sta prišla do gozda; za turških vpadov je bilo hudo; za živega je bil siromak; prim. začasa, zamlada, zarana b) s tožilnikom *trajanja dejanja*: to si bo zapomnil za vse večne čase; le za hip je postal; grem na Bled za vse poletje; prenočiti za eno noč / s prislovom: to velja za danes, za dolgo, za naprej, za vselej, za zdaj; domeniti sestanek za ob šestih; prim. zanaprej c) s tožilnikom *časa, vezanega na določen namen*: običče nas za božič; otroka pričakuje za julij; za večer se gotovo napravi k dežju č) s tožilnikom, raba peša časa, po *katerega poteku se dejanje dogodi*; čez:

pomolčal je malo, za čas pa spet spregovoril; ajda bo za tri dni zunaj; vrnil se je za leto in dan; za uro ali dve bo vse končano d) z rodnikom *nasledovanja v času*: za dnevom pride noč; za kajzarji so prišli posestniki; počitnice so za nami *so minule*; žena je šla kmalu za možem *je umrla*; narod ima za seboj dobo revolucije; podedovati za kom; osmina za rajnim // *zaporedja v času*: ponoviti besedo za besedo; dan za dnevom je slabše; umikati se korak za korakom; list za listom pada; ekspr. pri nas je seja za sejo *preveč sej*; prim. zatem **13.** s tožilnikom, redko *za izražanje ženske zakonske skupnosti*: dekle, pa ven-

dar ne pojdeš za tega malopridneža; vdati se za vdovca; prim. zamož **14.** s tožilnikom, v medmetni rabi *za izražanje zaklinjanja, rotenja*: za boga svetega; za božji čas; za šmenta; za vraga, tega ti za primoj ne dovolim o kdor je za, naj dvigne roko *za predlog, kdor se strinja*; to je poglavje zase *posebno poglavje*; obdržati skrivnost zase *nikomur povedati*; neustalj. za razliko od sosed najrajši molči *v nasprotju s sosedami*; pog. ni za povedati, kako je hudo *ne da se povedati*; pog. za lagati ga nima para *za laganje*; nižje pog. kaj je to za ena ženska, *kakšna, katera ženska je to? za star*. lepo za vas, da ste prišli *od vas*

Marja Boršnik

Ljubljana

MRTVA SRCA

Letošnje leto, leto 1973, je za Tavčarja zelo pomembno jubilejno leto.* Ne le, da predstavlja polstoletnico njegove smrti; hkrati predstavlja tudi stodesetletnico njegovega leposlovnega dela, ki je trajalo šest desetletij. Izjave, ki jih je naš pisatelj dajal v Obiskih Izidorju Cankarju in ki se je nanje dobesedno opirala vsa naša dosedanja literarna zgodovina, so namreč močno nezanesljive in jih je treba skoraj v celoti sprejemati z vso kritično presojo. Dá se dokazati, da se je pojavil s pesmijo, povestjo in s kratkim spisom že leta 1863 in se odtlej vse prvo šestletno obdobje (1863—1869) posamič oglašal že tudi v javnosti.

V monografiji o Tavčarju podrobno govorim o kristalizaciji Tavčarjeve ritmične ustvarjalnosti, to je, o matematično točnih premikih celotnega obravnavanega dela. Prvo knjigo** zaključujem z letom 1893, torej s prvo polovico njegove leposlovne ustvarjalnosti, dokler v njej ne nastopi velik molk in premik. Od tega prvega tridesetletja do danes je potemtakem minilo točno osemdeset let.

Tavčarjevo šestdesetletno delo obsega pet dvanajstletnih dob. Od teh pripadata prvi tridesetletni polovici dve dobi in pol. Vsaka doba zajema po dva manjša,

* Slavistično društvo Slovenije je s sodelovanjem odbora za proslavo 1000-letnice Škofje Loke priredilo strokovno posvetovanje o Ivanu Tavčarju in njegovem delu od 27. do 29. sep. letos v Škofji Loki. Priučujočo razpravo je avtorica prebrala na tem simpoziju. (Op. ur.)

** Rokopis sem bila do določenega roka — 28. februarja — predložila založbi in ga je tá s polnim zaupanjem že čez nekaj dni poslala tiskarni. Tiskarna pa ga je šele zdaj začela postavljati in predvčerajšnjim sem prejela šele prve stolpce.

šestletna premika, ki ju imenujem obdobji. Skupaj pripada torej tej prvi ustvarjalni polovici pet obdobji. Tudi ta šestletna obdobja se vsebinsko in oblikovno premaknejo po vsakem triletju.

Ob petnajstletnem prelomu prvega tridesetletja, to je, na točni sredini prve polovice Tavčarjeve ustvarjalnosti leta 1878 nastopi občuten stilni premik iz Tavčarjeve romantike v realizem. To se pravi, stilni proces, ki se v njegovi drugi dobi razvija od romantike v realizem, se s šestim triletjem nenadoma močno realistično prevesi. Romantični elementi se odtlej sicer še pojavljajo, vendar poredkeje. — Z osmim triletjem pa nastopi leta 1884 drugi občutnejši premik, ki je vsebinskega značaja. V Tavčarjevem osebnem življenju se namreč pojavi globoka sprememba, ki učinkuje tudi na njegovo ustvarjalnost.

Ta sprememba ni brez zveze z romanom *Mrtva srca*, ki so isto leto izhajala, nastala pa že leto dni poprej.

Tako torej poleg petdesetletnice Tavčarjeve smrti, stodesetletnice njegovega prvega leposlovnega nastopa in osemdesetletnice od njegovega tridesetletnega preloma letos lahko praznujemo še en njegov jubilej: devetdesetletnico nastanka *Mrtvih src!*

Mrtva srca imenuje pisatelj v preprosti skromnosti povest. Je pa to eden naših najpomembnejših romanov XIX. stoletja. Do danes pa pri nas še ni našel dovoljšnjega priznanja, saj ni bil še niti enkrat v samostojni knjigi ponatisnjen, medtem ko se doma in v tujini, v slovenščini in v tujih jezikih ponatiskujejo knjige in knjižice, ki mu ne sežejo do gležnjev!

Vzrokov, da je tako, je več. Predvsem Tavčar sám za svojo prvo tridesetletno ustvarjalnost šele danes dobiva nekoliko več priznanja, medtem ko ga v svojem času doma od nikoder ni bil dovolj deležen. Zlasti obsojen pa je bil od vodilnih zastopnikov naše takratne napredne in katoliške kritike (Levca in Mahniča) tá roman, in ta obsodba se je vlekla hkrati z drugimi tudi še v naše stoletje. Za to je bil merodajen kasneje predvsem Levčev učenec na realki Ivan Cankar, Tavčarju najbolj soroden po srcu in stilu, toda njegov najbólestnejši nasprotnik, ki je o njegovem delu uveljavljal skoraj dobesedne Levčeve trditve: da se po njem pretaka črnilo, ne pa kri! — a ga je kljub temu motivno in stilno v največji meri posnemal.

Da je bil Levcu roman preromantičen, tipičnemu zastopniku našega tedanjega ozko stvarnega, a »poetičnega realizma« Kersniku — Levčevemu vzoru — pa pretuj, je lahko razumeti. Zlasti lahko, če spremljamo istočasne kulturnopolitične spopade med vladno, deželnemu predsedniku baronu Winklerju pripadajočo stranko »elastikov«, med njimi tudi Levca in Kersnika, ter njuno opozicijo »radikalov«, prvenstveno Tavčarja. Tavčarjeva ogorčenost proti vladi in aristokraciji je rasla tudi iz osebnih nagibov težko prizadetega odklonjenega snubca Winklerjeve hčere ter si poiskala zadoščenja, pa tudi samoobračuna v *Mrtvih srcih*. — Po tej kratki, a za Tavčarja boleči epizodi se je Levčev odnos do pisatelja umiril, to pa šele v Tavčarjevem petem ustvarjalnem obdobju (1887-93), ko se je tudi realizem sám pri nas polagoma začel že razkrajati.

Čeprav spadajo natisnjena *Mrtva srca* časovno v Tavčarjevo najizrazitejše klasičnorealistično obdobje, pa bi bilo zmotno misliti, da je ta roman eno njegovih

vrhunskih, stilno najenotnejših, najdovršenejših del. Sicer je to v prvi polovici njegove ustvarjalnosti najboljšejši proizvod, ni pa najkvalitetnejši. Kljub temu pa je najzanimivejši in problemsko najzapletenejši. Ni torej misliti, da bi ga mogla v tem kratkem referatu v celoti izčrpati! Saj je to Tavčarjeva osrednja dotedanja življenjska izpoved, ki se vanjo izteka močno sorodna motivika, idejnost, snov pa tudi metoda njegovega dotedanjega dela. Jasneje povedano, Tavčar je to snov v sebi gnetel in spreminjal skoz dve svoji prvi ustvarjalni dobi, to je skoz štiri obdobja, skoraj dve desetletji. Njegova dotedanja krajša dela so malone le variacije na isto temo, ki se v *Mrtvih srcih* zgoste v eno samo, deloma že medlo, a prizadeto izpoved. Ker pa ta izpoved raste z njegovim razvojem in se od obdobja do obdobja spreminja, so posamezni elementi v posameznem času organizirani zase in to mozaično celoto kvalitetno marsikdaj že prej preraščajo. Z drugimi besedami, Tavčar je v tem času predvsem novelist in uspeva bolj v zaokrožanju posameznih delov kot pa celote. To je opaziti tudi v romanu, kjer so posamezne epizode, tudi posamezna poglavja mojstrsko zaokrožena in bi živela lahko samostojno. V tem in v marsičem drugem je Tavčar podoben Prežihu, ki smo se ga pravtako dolžni letos spominjati — ob osemdesetletnici njegovega rojstva! V tem osemdesetletnem premiku, leta 1893, to je, jubileju Tavčarjevega obmolka in hkrati Prežihovega rojstva pa tiči neka zakonitost, ki ne zadeva le Tavčarja ali pa Prežiha samega, marveč ritmično kristalizacijo naše literature kot take.

Rekla sem, da so *Mrtva srca* nastala deset let poprej. Naš prvi znanstveni proučevalec Tavčarjevega dela dr. Ivan Prijatelj, ki še ni imel v rokah današnjega gradiva, pa postavlja njegov nastanek že v leto 1880. Avtoritativna mu je namreč samo Levčeva izjava v kazalu k V. knjigi Tavčarjevih *Povesti*, ki jih je bil Levec priredil. Kljub temu pa Prijatelj domneva, da je roman »morebiti v nekoliko drugačni obliki« napisan »že nekaj let poprej«. Sklepajoč po Stritarjevi izjavi 1. februarja 1879, postavlja pravilno domnevo, da je »Tavčar napisal to svoje delo že l. 1878« (TZS III. 479.) Stritar namreč potrjuje v Zvonu, da je Tavčarjev roman prebral »do konca«; rad bi ga sprejel v svoj časopis, »ali ‚tendencija‘ njegova se ne zлага sè Zvonovim programom«.

Dejansko je Tavčar zaključil dve redakciji tega romana. Prvo napoveduje Jurčič za objavo v svoji *Slovenski knjižnici* že leta 1876 na platnicah te knjižne zbirke. Ker pa Tavčar do določenega roka romana ni mogel dokončati, ga je bil urednik prisiljen nadomestiti s predelavo lastnega romana *Cvet in sad*. Intenzivneje se je Tavčar romana sicer lahko lotil še v istem tretjem obdobju (letnico 1877 ima zabeleženo v opombi pod črto te rokopisne redakcije), zaključil pa ga je kot doživljajsko-stilno bilanco petnajstletnega dotedanjega dela lahko šele naslednje leto 1878, po vsej verjetnosti torej tik pred prelomom prvega triletja tega tretjega obdobja v drugo, preden se je prevesil v realizem. To naj bi bil obračun s samim seboj, z lastno bolečo preteklostjo, ki ji je bil dotlej v svojem delu posvečal osrednjo pozornost, a se je želel od nje že vse od začetka obdobja nasilno odtrgati. Stilno pa takšni zasnovi še ni bil dorastel, pa tudi vsebinsko se ni bil še mogel dovolj preboleti. Roman mu torej tudi kvalitetno ni toliko uspel, da bi ga Stritar za Zvon — nemara pa že Jurčič za *Slovensko knjižnico* ne odklonila.

Ker pa mu je snov prizadeto obležala na srcu, ga je sklenil prekrojiti. Nemara je imel Levec to prvo redakcijo v rokah res že leta 1880, ko je pripravljaj kot

bodoči urednik snov za novi Ljubljanski zvon, in si je to letnico zapomnil, pozabil pa, kako se je roman s pisateljem vred razvijal naprej. Mnogokaj je namreč tá doživel šele v naslednjem, četrtem obdobju; zlasti priključena zadnja poglavja z graščino Soteska in z grofovsko družino Babo niso mogla nastati poprej. Obdelana so realistično in se stilno močno razlikujejo od nekaterih prvih poglavij, ki segajo, čeprav deloma prestilizirana, še v romantiko prve redakcije.

Da je naš pisatelj to delo uredniku v celoti izročil že proti koncu leta 1883, je razvidno iz Levčeve korespondence (gl. moje opombe k TZD II). Tá ga je marsikje prestiliziral, ker pa ga pisatelj ni od številke do številke pisal sproti, urednik do zadnje številke z njim ni imel večjih težav. Tam pa je bil avtor očitno prisiljen prenaraslo snov zgostiti v zaključek, da bi se mu ne vlekla v naslednji letnik. Tako je na škodo romana le v referativni obliki za decembrsko številko svoje delo v največji naglici skrčil, z zamujanjem pa tudi uredniku povzročil nemalo težav (gl. Levčevo pismo Kersniku 20. XI. 1884).

Kakor nastopi po zaključku prve redakcije *Mrtvih src* pri Tavčarju močno občuten stilni premik od leta 1878, tako nastopi po zaključku druge redakcije *Mrtvih src* pri njem močno občuten vsebinski premik od leta 1884. Ne le, da se je avtor s tem romanom osvobodil svojega najtežjega osebnega kompleksa, ki ga je dotlej vezal na tragedijo osebnega izpovedovanja; s četrtem obdobjem, in to prav na prelomnici med prvim in drugim triletjem tega obdobja, v usodnem letu 1884 nastopi tudi v Tavčarjevem osebnem življenju globoka sprememba, ki učinkuje na njegov nadaljnji ustvarjalni razvoj. Ta sprememba pa je usodno povezana z romanom *Mrtva srca*.

Če govorimo o Tavčarjevem najtežjem osebnem kompleksu, ki je tako mero-dajno odločal o njegovi dotedanji leposlovni ustvarjalnosti, moramo najprej poseči k zaključku ustvarjalne rdeče niti. Tá se vleče skoraj od početka in se prav v tem letu razvozlja.

To sta Tavčarjevi *Jesenski pesni*, tega leta 1884 natihoma objavljeni v Zvonovem konkurenčnem glasilu celovškem Kresu pod njegovo staro, nekdanjo značko -R-.

Prva pesem *Prepozno* je osrednja ljubezenska izpoved triintridesetletnega ustvarjalca. Ne stoji le kot mejnik med dvema usodnima ljubeznima, marveč se z njo pesnik hkrati poslavlja od romantike in zavestno stopa grenkega srca v realnost.

PREPOZNO

Prepozno si ozelenelo
Drevo ljubezni brez sadú,
Ti meni bodeš odcvetelo
In kmalu zgineš brez sledú.

Ko srce moje hrepenenja
Po tebi mrlo je takó,
Ti dalo nisi mi življenja,
Objelo nisi ga sladkó.

Ti čulo nisi tožb v samoti,
Ti zrlo nisi mi solzá;
Ljubezni prve vzor v togoti
Zasmeh umoril je svetá.

In zdaj, — drevo ljubezni moje
Poganjaš ti svoj pozni cvet,
Podobe slikaš davne svoje
In vzore zlate davnih let.

Prepozno, oh prepozno cvetje
Na trudno siplješ mi glavó;
Minolo moje je poletje,
In srce zdavna je mrtvó.

Prepozno, oh prepozno zá-me
Je cvetje tvoje brez sadú;
Kot sanje sladke dan nam vzame,
Tako ti zveneš brez sledú.

Pesmi ne utegnem podrobneje analizirati, da bi dokazala, kako prefinjeno se oblika ujema z vsebino. Zgostila bi samo njeno kitično zgradbo: I Drevo ljubezni, ti odcvetevaš brez sadu. — II. Mrjočega srca nisi uslišalo. — III. Nisi dojelo bolečine prve ljubezni; umoril jo je v togoti zasmeh sveta. — IV. In zdaj poganjaš pozni cvet, obujaš čar nekdanjosti. — V. Sipaš mi ga na trudno glavo, srce pa je zdavnaj mrtvo. — VI. Tvoje cvetje ostane brez sadu; brez sledu boš usahnilo.

Naslednje pesmi *Poglej, na polje slana pada!* tu ne utegnemo več obravnavati. Preseneča pa z odločitvijo, da si srce v jeseni ne želi več nazaj minljive pomladne očarljivosti. To že ni več odsev romantičnega prešernovskega hrepenenja po povratku bolečesladke negotovosti, marveč je zavesten realistični odklon od samomučenja. Občutje iz prve pesmi: »In srce zdavna je mrtvo« je v spremenjeni podobi tudi v tej drugi pesmi navzoče. Navedena podoba (mrtvo srce) je v Tavčarjevem dotedanjem delu nenehno prisotna. V najrazličnejših variantah se povezuje s podobo osipajočega se cvetja, ki ga Tavčar vpleta neposredno in v prenesenem pomenu tako obilno tudi v ti pesmi.

Pesmi zbujata vrsto vprašanj. Kaj je Tavčarja prav v tem letu 1884, ko ga je skrb za samostojno advokaturu v tolikšni meri vezala na realno življenje in na suhoparni juridični študij, nenadoma pognalo v elegično liriko? Zakaj se je znani pisatelj prav tu tako prikril, da ga doslej nihče ni prepoznal? Koga misli s to prvo, tako idealno ljubeznijo, koga z drugo, ki mu obuja »vzore zlate davnih let«? Kaj pomenita mrka, zapletena verza: Ljubezni prve vzor v togoti / zasmeh umoril je sveta?

*

Absurdnost takšnega doživetja se v Tavčarjevem delu vleče že od prvega obdobja naprej. Že v prvem triletju tega obdobja občuti kot štirinajst do petnajstletni deček radost v doživljanju svojega doma (gl. pesem *Moj dom*, SG 1866, 131, po pomoti pripisano Andrejčekovemu Jožetu-Podmilšaku v LZ 1884, 726) in bolečino ob absurdni predstavi nežnih rož, ki jih preraste trnje (gl. pesem *Rože*, SG 1865, 270, po pomoti pripisano Jakobu Gomilšku, prim. SR 1967, 200).

Motiv rože in trnja bomo odslej velikokrat srečavali v Tavčarjevem delu, posvečenem nedosegljivi izvoljenki. Ta erotičnost bo stalno prepletala njegovo ljubezen do doma, zato jo bo v svoji ustvarjalni domišljiji tudi stalno presajal v njegovo bližino.

Kakšno, od kod je bilo dekle, ki se je takorekoč skoz pet obdobjav Tavčarjevih prvih poltretjih ustvarjalnih dob tako bolestnosladko zajedlo v njegovo srce in tako očarljivo obogatilo njegovo ustvarjalno domišljijo, o tem sem nekaj že spregovorila v Slavistični reviji (Tavčarjeva Bogomila, SR 1967; O Tavčarjevem poetičnem ritmu, SR 1869) in se tu ne utegnem ponavljati. Omenim naj samo to, da je Emilija Garčeva, nezakonska hči našega največjega industrialca in trgovca svoje dobe, veleposestnika Fidelisa Terpinca s svojo zgodnjo poroko našega poetičnega oboževalca zadela tako v živo, da tega v dveh desetletjih ni prebolel. V zakonsko zvezo pa jo je očitno res prisilila očetova volja z namero, da združi svoje bogastvo s premoženjem zetove hiše in tako ustreže skupnim industrijsko-bančnim špekulacijam.

Ta stvarna resničnost z majhnim številom modelov: ljubezenski trikotnik (Tavčar—Emilija—Johann Baumgartner ml.) s tremi bolj ali manj prisotnimi očeti (Tavčarjev oče—Fidelis Terpinc—Johann Baumgartner star.), ki je med njimi zlasti odločilen često temni lik dekletovega očeta, variirajo odslej v Tavčarjevem zgodnjem delu, dokler ne dosežejo v *Mrtvih srcih* dokončne oblike. Kasneje se deloma pojavljajo le še kot medel odsev.

Skoraj stalno se predstava teh likov veže z avtobiografsko podanim junakom, njegovim domom ali vsaj domačim krajem in v ta kraj prestavljenimi Fužinami. Lastnik te graščinske veleposesti pa je bil mogočni Fidelis Terpinc, dokler je ni ob poroki prepustil edinki Emiliji.

Že prvo dokončano, a samo fragmentarno ohranjeno natisnjeno povest *Primola* (1868), napisano še pred Emilijino poroko 15. maja 1867, bi lahko imenovali prazarodek *Mrtvih src*. Pisatelj povezuje v njej med drugim rodno vas Poljane s fingirano graščino, ki je takrat tam ni bilo in je morala biti prenesena od drugod. Iz fragmenta *Avrelija*, prve variante kasnejše *Gospe Amalije*, nastale pravtako še v tem prvem obdobju, vendar po Emilijini poroki, lahko sklepamo, da je to istovetna graščina s Fužinami.

Tudi v naslednjih obdobjih je avtor Fužine kot graščino aristokracije skoraj stalno prikrajal okolju svoje rodne vasi.

Ta svoj ljubezenski ideal torej pisatelj zlasti sprva rad poveličava v visoko aristokratko, v konteso in celo v prestolonaslednico (*Mlada leta, Nasproti stari palači, Dona Klara, Ivan Slavelj, Valovi življenja, Otok in Struga, V Karlovcu*), medtem ko sebe prebridko občuti v fingirani preobleki družbenega zapostavljenca.

To družbeno razliko naglaša kot povzročiteljico ljubezenske tragedije tudi v primerih, kadar izvoljenko pušča v okviru dejanske meščanske bogatije ali vsaj meščanskega stanu (*Maščevanje, Bolna ljubezen, Miha Kovarjev*). Le redko se vsaj v prvih obdobjih tragedija odigrava med kmeti, in to med družbeno enakovrednima partnerjema. Tak izjemen primer je *Povest v kleti* iz drugega obdobja. Tam problem ni več običajni ljubezenski trikotnik: dekle med bogatašem in revežem — marveč je verske narave; zdi pa se, da je tudi tá Tavčarja vsaj v tem času enako prizadeval.

Ko je v drugem obdobju študiral pravo na Dunaju, moral pa bi bil v lemenat, se je čutil nekaj časa od svojcev popolnoma zapuščenega, zavrženega — kakor Filip Tekstor, čigar podoba je ujel iz lastne odtujene, solipsistične romantične mizerije tega časa.

Romantični junak obeh redakcij *Mrtvih src* odseva avtorjev obup in pesimizem tega najbolj črnega njegovega obdobja, precizneje, drugega triletja tega obdobja, ko je v zimskih večerih ob mrzli peči pisal novele *Antonio Gledjevič, Povest v kleti* in *Bolno ljubezen*. Kakor junak *Povesti v kleti* je v prvi redakciji *Mrtvih src* ne le določen v duhovnika, marveč dejanski duhovnik, čigar osrednji problem je boj s škofom zoper celibat. — V drugi redakciji je avtor ta Tekstorjev osrednji verski boj s knezoškofom spremenil v boj nacionalnega idealista za škofovsko narodnostno vodstvo, Tekstorja samega pa preoblekel iz talarja v

zanemarjeno obleko skrahiranega študenta, komunista-anarhista, predhodnika Cankarjevih idealnih vagabundov Maksovega kova. Kot tak postane rezoner ideologije »mrtvih src«, ki v obeh redakcijah z manjšimi stilnimi in vsebinskimi razlikami napoveduje strašno bodočnost človeštva. Že XIX. stoletje doživlja kot periodo mrtvih src, prekrito z goljufivo humanostjo; naslednja stoletja pa se bodo spremenila ob pomanjkanju duhovnega in srčnega življenja v pohlep po vegetativnih dobrinah — v zverinstvo. Razdejanje človeštva in zemlje gleda s pozitivističnega stališča dotakratnih znanosti, vendar podobno, kakor ga predvideva današnjost; le odgovornost za bodoče razsulo zvrča od človeštva na usodne prirodne katastrofe.

Vse to izpoveduje kot pasivni opazovalec svojemu alter-egu Alfonzu Kosmu — v drugi redakciji Bogomiru Lesovéju — drugemu, realističnemu, povprečnemu polu Tavčarjeve nature.

Temu dvojniku ustreza tudi dvojnica kot dvojni lik Emilije. Predstavljata ju v prvi redakciji sestrični Olga in Ema Kosmova, v drugi redakciji pa sestra Meta in Ana Malčeva. Medtem ko je tu avtor ime svoje domače hiše »Kosem« opustil, je sprejel za dekleti isti imeni, ki z njima v dotlejšnjem delu najrajši preimenuje lik Emilije: Meta (Marjeta, *Maščevanje*; Margareta-Marjetica-Marjeta, *Margareta*; Marjetica, *Erazem iz Jame*; Marjetka, *Ivan Slavelj*; *Margareta*, (*Valovi življenja*) in Ana (*Povest v kleti*; Marija Ana, *Ivan Slavelj*; *V Karlovcu*).

V prvi redakciji je Olga, v drugi redakciji Meta hči Alfonzovega, kasneje Bogomirovega strica Ernesta Kosma, kasneje Ernesta Malca, ki je onesrečil njegovega očeta, s tem da je zapeljal njegovo mater. Po očetovi smrti se zdaj Alfonz-Bogomir vrača na očetovo posestvo Višavo, da bi se maščeval nad osovraženim stricem, zavoljo industrijskih mahinacij propadajočim trgovcem in posestnikom Nižave.

Višava in Nižava nista več sovražni graščini kakor na primer Otok in Struga, marveč veliki posestvi, od katerih ima Višava bolj kmečko, a tedaj zanemarjeno lice, Nižava pa se pojavlja meščansko gosposko, podobno Fužinam. »Kosmov« dom je po obsegu in veljavi sicer povečan kakor Primožev (*Primola*) ali Gričarjev (*Povest v kleti*) in še bolj, vendar ne na raven razpadajoče graščine kakor Konstantinov (*Otok in Struga*), ker ostaja na družbeni ravni meščanske Nižave.

Doslej se je veliko ugibalo, kje se odigrava ta roman. Dr. Prijatelj zaključuje, da je to »naša na gradovih bogata Dolenjska«, vendar najbrž brez določenih gradov. Mesto Lukovec ga sprva spominja na Novo mesto, pozneje na Ljubljano. — Prijatelj ni poznal prve redakcije, kjer avtor naziva spodaj v dolini poleg domače vasi Lukovec tekočo, belopenečo reko Sotlo, ki da se vanjo izliva Nižavski potok. Zavoljo te Sotle sem svojčas preromala s svojo študentsko ekipo vso našo zemljo od Brezic in hrvaške meje do Rake, vedoč, da ima Tavčar vselej pred očmi stvaren, določen kos kraja, čeprav ta kraj po svoji ustvarjalni domišljiji rad prestavlja v drugo okolje. Enako pa ravna tudi s človekom, ki ga v konveksnem ali konkavnem zrcalu svoje domišljije poveča ali zmanjša, nikoli pa si ga povsem ne izmisli.

Tako sem končno dognala — deloma tudi po analogiji s poprejšnjimi deli — da je avtor s Sotlo prekril Soro, z Nižavskim potokom Ločilnico, z Lukovcem Poljane; Višavo je povečal tudi glede na razdaljo v večjo vzpetost nad Poljane in

ji postavil na sosednjem hribu — podobno kakor svojčas graščino na Tabru (gl. TZD² 474) ali pa Margaretin (tam, 479) ali Holekov (TZD III² 395) dom na Žunhah — Nižavo v veličini fužinske graščine. Med obe posestvi je prestavil koštanjev gozd — verjetno z nekdanjih Fužin — z dolinico Ločilnice in s fužinskim jezercem oziroma ribnikom.

V drugi redakciji je pozorišče dogajanja raztegnil na Ljubljano, ker je vnesel v roman še dve novi realistični poglavji o puhli ljubljanski kazinski družbi. Tako je Ljubljano preimenoval v Lukovec, Poljane — prejšnji Lukovec — pa v Rakovec. Z imenom Grčava se je uveljavila tudi železniška postaja naše tisočletne Škofje Loke, od koder korači uvodoma lepi, mladi tujec proti svoji neznanemu dedni posesti Višavi. Pot mu pisatelj trikratno zamuja z vpletanjem romantično skrivnostne predfabule. — Ker so ta prva tri poglavja v prvi redakciji domala izgubljena, si lahko predstavljamo, da tudi tam ni dosti drugače kakor v tisku. Tudi od začetka XIII. poglavja naprej je ves prvi rokopis izgubljen, tako da obsega druga redakcija še deset novih poglavij več.

Prva redakcija je sicer še nebogljen, vendar značilen odraz pisateljevega doživljanja in oblikovanja, kakor se tu zgosti na koncu prvega petnajstletja. Druga redakcija prvo deloma dopolnjuje, deloma popravlja, deloma pušča, kakršna je. Ker spadata obe redakciji v različni obdobji, se stil prve z drugo večkrat ne ujema. Tako se v proizvodu iz obdobja klasičnega realizma poleg poglavij in dopolnil iz tega časa pojavljajo romantični anahronizmi kakor na primer stilizirana kompozicija, črno-bela karakteristika, pretirano drastična metaforika, grabbejevsko histerična patetika itd. Hkrati se pojavlja za tretje obdobje značilno karikirana družba pa tudi razdvajanje enega modela v dva lika, uporaba antimodela (diametralno nasprotje resničnega modela), kombinacija antimodelov ipd. Spodleteli humoristično-ironični poskus pisma lepobrademu prijatelju, to je zmagovitemu tekmeču Johannu Baumgartnerju iz prve redakcije je avtor v tisku k sreči izpustil.

Pomanjkljivost tega romana je potemtakem povzročil v prvi vrsti neprečiščen stilni zvezek dveh obdobji. Enotnost je temu mozaičnemu delu omogočena le v pripadnosti obeh obdobji k isti dobi, ki je zanj značilno postopno prehajanje romantike v realizem.

Dokončni roman je v duhu našega takratnega realizma občutno dopolnjen z nacionalistično tezo o pogubnosti nemškega duha na naš polovičarski značaj, ki jo v drugi redakciji zastopa Filip Tekstor, uveljavi pa se pri njegovem dvojniku Bogomiru Lesovéju v dopolnjenem besedilu z načinom, kako tá prelomi ljubezen z nežno, zvesto Ano Malčevo in jo posveti oholi aristokratski Lini Babo. Tudi tá odlično prikazani spopad tujega aristokratskega sveta z okornim zastopnikom domače meščanskodemokratske inteligence ima v četrtem obdobju prizadete avtobiografske korenine, ni pa to le avtorjev zanj tipični maščevalni obračun z aristokracijo, marveč je še veliko več: kakor kasneje pri Cankarju je to katarza samoobtožbe.

Bolj tragično je podana smrt junakovega idealiziranega dvojnika. Iz prve redakcije, ki se zaključuje s Tekstorjevo reakcijo nad škofovim prekletstvom duhovniškega »upornika«, njegova katastrofa še ni razvidna. Izguba ljubljene dekleta, Malčeve Mete, ki je dolžna očetov finančni propad preprečiti z absurdno

poroko, vest, da je Meta njegova polsestra, zlasti pa strašni togotni zasmeh njegovega polbrata predstavlja eno najabsurdnejših scen v našem klasičnem realizmu. Prostaško oskrunjenje Filipove vere v čisto ljubezen njegove oboževane rajнке matere, odkritje, da je to njen in Malčev sin, pomeni zanj smrt pri živem telesu, tako da je Metina klavrna poroka z ogabnim starcem kakor zanjo tako tudi zanj samo še zadnji zamah po že ubitem srcu.

S tem prizorom je Tavčarju dotlej v največji meri uspelo dati duška absurdu, ki v njem narašča od Emilijine poroke s skoraj vsakim novim delom: poraz, oskrunjenje najplemenitejše ljubezni s prostaštvom.

Enako polno vrhunsko doživetje vsebujeta že citirana verza:

Ljubezni prve vzor v togoti
Zasmeh umoril je sveta.

Ta Tavčarjeva ljubezen vsebuje več kot le ljubezen do izgubljene Emilije. Vsebuje tudi ljubezen do matere in do vsega svetega, kar je od zgodnje mladosti nosil v sebi in izgubljal. Vse to je zgoščal v opevanju oboževanke, ki pa je čedalje bolj izgubljala realne konture.

Opeval jo je z različne vrste čustvi, prepričan, da ona zvesto sledi njegovemu pisanju in da se ji pri tem najpristneje izpoveduje. V takšnem trajnem duhovnem kontaktu z njo se je bil v tretjem obdobju povzpел celó do sadistične maščevalnosti; to kaže tudi Alfonzovo samodopadljivo, oholo ravnanje z Olgo v prvi redakciji *Mrtvih src*. Ko pa je kasneje zvedel, kako Emilijo težka, dolgotrajna bolezen izničuje h koncu, se je odločil za drugačno, izpopolnjeno objavo.

Posrečilo se mu je Emilijo prikazati v plemeniti, tragični bolečini obeh sester: Ano v ponosni veličini prevarane ljubezni, Meto v absurdnem žrtvovanju prostaku za nevrednega očeta.

Zlo ni kaznovano: brezdušni Ernest Malec, gmotno zamaščeni Lavrencij Sodar, njegov polizani, duhovno votli sin Nande z drugo plehko purgarsko družbo vred životarijo kot mrtveci brez src in bodo tipično životarili naprej. Dobro ni poplačano: personifikacija pisateljevega romantičnega idealizma Filip Tekstor je obsojen na bolečo smrt. — Ponižanje, ki ga je v privzdignjeni aristokratski hiši deležen njegov realistično povprečni alter-ego Bogomir Lesovéj je grenka posledica za njegovo nezvestobo in hkrati takšna samoobtožba povprečnega razdvojenca, kakršne je sposoben le nadpovprečno tenkočuten človek in umetnik.

*

Še isto leto 1884 je roman *Mrtva srca* rosno šolarko Franico Košeninijevo tako prevzel, da je našla pot do pisatelja in do njegovega vendarle živega srca. Boleča preizkušnja s prvo ljubeznijo pa mu je sprva le vzela zaupanje vase in vero v ljubezensko srečo, da se ni več želel predajati podobnim mukam. Takó doživlja svoj prerod v navedenih *Jesenskih pesnih*. Vendar je bil ta prerod močnejši od njegovega dotedanjega pesimizma in ga je polágotoma preusmeril tudi v njegovem delu; zlasti odločilno pa je učinkoval z nastopom tretje ustvarjalne dobe, ko je od leta 1887 Franica kot Franja postala njegova zakonska žena.

Odtlej se »mrtvo srce« kot simbol tragično pregažene plemenite ljubezni in kot osrednja tema v variacijah ne prepleta več v njegovem delu. Sicer se oglašá z novimi simboli, reki in metaforami, vendar s tó podobo se ne pojavlja več.

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

France Bezljaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

11

Sbh. *bagav* »lahm«, *bugav* »leprosus«, mak. *bugav* »arm«, sln. *bužav* »schwach« in sorodno.

Za sbh. *bàga* navajata Vuk, 11 in ARj I 149 samo pomen »paronychia equi, morbus quidam equorum«, beograjski SNA pa tudi »ljuštura od kornjače«; buba (prim. *zlatna бага* »*Lampyrus noctiluca*«, *crna бага* »buba-švaba«); kolarska alatka; jedan deo na kolima«, pl. *bage* »škrofule, oticanje vratnih žleza« (črnogorsko Primorje). Škaljić, Turcizmi 111 pa tudi »žulj, kurije oko (kod čovjeka)«. Daničić, ARj I 149 omenja, da je beseda turškega porekla, pri *bagav* »claudus« pa izhaja iz turšč. *bögmek* »savijati, sagibati«. Skok, ERHSJ I 88 dvomi v to možnost in opozarja pri *bàga* na *bagav*, *bangav* »lahm, krumm«. Škaljić izhaja pri *bàga* in *bagav* iz turšč. *bağa*, *baği* s knjižnim pomenom »kornjača, oklop kornjače«, vulgarno pa tudi »čvorugasta izraslina na nogama stoke, žulj, izraslina na vratu«.

Naravnost iz *bàga* »paronychia equi« je treba izvajati adjektiva *bàgljiv*, *bàgljav*, *bažljiv* »bolestan od bage«. Po Škaljiću je to iz turšč. *baği-li*. Skok pritegne tudi verbum *obaglamiti* »oboljeti od bage«. V bosanski narodni pesmi pomeni isto tudi *bagav* (Škaljić), toda splošno je *bagav* »claudus«, pri Stuliću »pedibus laborans«, *bagavac*, *bagavica* »qui (quae) pedibus laborat«, verbum *òbagaviti* »ohrotuti« (Lika). Ker navaja Vuk v istem pomenu tudi *bangav* (konj), *òbangaviti*, je že Lidén, KZ XL 262 povezal *bagav* in *bangav*. Sledila sta mu Berneker, SEW I 42 in Skok, ERHSJ I 89. Vsi pa slede Miklošiču, EW 7, ki je samo obliko *bangav* »lahm« izvajal iz cig. *pango* »lahm«. V bolgarščini je *bangò*, *pàngo* »lahm, krumm, Epyteton von Teufel« (Mladenov, ERB 14, 410). Izhodišče cig. *pàngo* je sti. *panguh* »lahm«, verjetno predarijskega izvora (Mayrhofer, EWAI II 185).

Najbolj verjetna se zdi domneva, da je prišlo do besednega križanja treh različnih osnov. Sbh. *bàga* ima širši semantični razpon kakor turšč. *bağa* in to je vsaj pri mlajših izposojenkah nenavadno. Tega se zaveda tudi Sadnik-Aitzetmüller, VWb 118 (str. 108), ki sicer z vso opreznostjo vendarle pritegneta sbh. *bàga* v pomenu »Wagengerät; Teil am Wagen« k problematiki r. *bagór* »Hakenstange«, slš. *bahor* »Radfelge«, kjer suponirata slovansko prevojno alternacijo **bag-* : **bug-* in izhajata iz ide. **bheugh-* »biegen«. Tudi Skoku se zdi možna povezava med *bàga* in *bagav* poleg *bangav*, *banjgav*, ne zna pa rešiti problema, kako je moglo odpasti -n- v *bangav* iz cig. *pango*.

Most med obema izposojenima osnovama more biti samo neka domača, podedovana osnova **bagā*, **bagav*, na katero sta vplivali obe izposojenki, turška in ciganska s pomeni, ki so omogočili takšno križanje. Sinonimna baltoslovanska osnova **gheubh-* »biegen«, je po mnenju vrste raziskovalcev nastala po meta-

tezi iz **bheugh-* (Uhlenbeck, PBB XXX 266; Pedersen, Mat. a Pr. I 170; Machek, ESC² 193; Sadnik-Aitzetmüller, VWb 119 d.). Germanske reflekse za **gheubh-* (o tem Pokorny, VWb 450) je mogoče razlagati tudi drugače (Fraenkel, Balticosl. II 32). Razmerje med sti. *tri-buj-* »dreifach« proti lit. *dvigubas*, *trigubas*, sprus. *dwigubbus*, csl. *dvogubъ*, *sugubъ*, str. *jedinogubyyj*, *dvogubyyj*, sbh. *dvògubъ*, sln. *dvogub*, *trigùben* govori v prid te domneve, seveda s pogojem, da za osnovo **gheubh-* suponiramo samo pomen »biegen, falten« in iščemo za pomene »bewegen, verschwinden, krepieren« drugačno izhodišče.¹ Dolgo -ò- stopnjo *ghòbh-* najdemo v sbh. *gabav* »krumm, kriv na kojem udu ili zglobu« (srednja Dalmacija) in *gaba* »arthritis, ulozi« (Brač), kar pušča Skok, ERHSJ I 541 brez razlage (o tem Bezljaj, IX. seminar SJLK, 11). Podobno razmerje kakor med sbh. *bagav* in *gabav*, tudi z dolgo -ò- stopnjo izkazuje tudi let. *buoga*, *buògs* v pomenu »Haufe, Schar« in verjetno tudi v pomenu »mit Gestrüppe, Wald bewachsener Platz im Felde, eine (rundliche) Baumgruppe« proti let. *guòba* »Haufe«. Mühlenbach-Endzelin, LDW I 361 suponira sicer pri *buòga* možnost razvoja -uo- iz -an- in z rezervo primerja lit. *bangà* »Menge«, pri *guòba* (idem 688) pa zaradi homonimnega *guòba* »Abgabe, Kontribution, Steuerkorn, Zinskorn« izhaja iz **ghabh-* »fassen, nehmen«, lit. *gabénti* »fördern«, p. *gabač* »nehmen, ergreifen«. Toda tudi v lit. *guòbti* »zusammenraffen«, *gòbtis* »nach etwas streben« sta se križali osnovi *ghabh-* in **ghòbh-* k **gheubh-* »biegen« (o tem Fraenkel, LEW 126).

Nedvomno je treba iz ide. **bheugh-* »biegen« izhajati pri let. *buguòtiês* »sich neigen, bücken«, *bugurains* »höckerig«, *budzis* »Beule«, *bugaris* »kleiner Hügel«, *baùgurs* »Hügel«, *bauga* »Klötzchen am Sack des Fischnetzes«. Zaradi blg. dial. *bùga* »feuchter Ort« je treba tudi pri r. dial. *bùga* »niedriges Flussufer; Gestrüch im Überschwämmungsgebiet« in let. *bauga* »sumpfige Stelle am Flusse« izhajati iz **bheugh-* »biegen« in ne iz **bheng-*; prim. lit. *bangà* »Welle« (Mühlenbach-Endzelin, LDW I 267; Vasmer, REW I 133; Sadnik-Aitzetmüller, VWb 119 b). Bernard, Balk. Ez. III 2, 73 je to domnevo utrdil s pomensko paralelo slov. *lo^Nkъ* »Krümmung«, *lo^Nka* »sumpfige Talwiese« in pritegnil zraven tudi sbh. *buđ* »Schimmel, Schweiss, Tau«, *buđav* »mit Schweiss bedeckt« (vzh. Srbija), za kar navaja Skok, ERHSJ I 227 samo Daničićevo razlago iz perz. *buj* »Gestank«. Doslej prezrto sln. dial. *bùhav* (= *bu^yav*) »nach Schimmel riechend« (Posočje) priča, da je tudi sbh. *buđ* iz **bheugh-* (k fonetičnemu razvoju prim. sln. *žeje* < **žegjane*).

Let. *baugurs* »Hügel, Anhöhe« odgovarja v slov. jezikih samo r. *bugór* »kleiner Hügel«, *bugorók* »Beule«, ukr. *bugór*, *bugír* »Hügel, Sturmwind«. Ta pomenski razvoj pri južnih Slovanih ni izpričan, ponuja se pa mnogo drugega gradiva, ki so ga dosedANJI raziskovalci prezrli. Problem otežkočajo različna homonima ide. **bheugh-* (o tem Pokorny, VWb 152; Kretschmer, Glotta XXX 138 in novejša Mayrhofer, EWAI II 504). Vendar je treba opozoriti, da vztraja Fraenkel, LEW 37 pri starem Trautmannovem mnenju (BSW 39), da je treba pri lit. *baugùs* »ängstlich, bange, furchtsam«, *bauginti* »ängstigen, schrecken«, *bùgti* »erschre-

¹ Slovanskemu **geub-* v *gòbnoNti*, *gybati*, *gubiti* »bewegen, verlieren, krepieren« ustreza v baltskih jeziki **geib-*, lit. *geibti* »krepieren, verenden«, *gaišti* »vergehen, zögern, zaudern«, let. *gèibt* »umkommen«, *gaist* »vergehen«. Slovanskemu **g'eub-* v *zybati* »schaukeln, wiegen«, sln. *zibniti* »werschwinden«, slš. *zibnúi* »krepieren« in sln. *zúbelj* (m.), *zúbjla* (f.) »Flamme, Fackel«, sbh. dial. *zublja* »Fackel« po baltsko **g'eib-*, let. *zibát* »sich schnell bewegen«, lit. *žaižas* »Blitz«, lit. *žiuburyš* »Feuer, Fackel«. Tukaj lahko govorimo o prevojnem iztiranju; vmesna stopnja je sln. *gàbati* »darben, zugrunde gehen, krepieren« iz **gob-* (Bezljaj, IX sem. SJLK, 11). R. *búžatъ* »verenden, krepieren« je verjetno iz **bong-* in ne spada sem.

cken«, let. *bugus* »schräcklich, ängstig«, *bugnums* »Angst, Furcht« izhajati iz iste osnove **bheugh-* kakor pri sti. *bhujáti* »biegt«, stvn. *biogan* »biegen«.

Z dolgo -ō- stopnjo bi bilo mogoče prišteti k tej pomenski kategoriji tudi let. *buogls* »traurig aussehend, bekümmert«, kar pušča Mühlenbach-Endzelin, LDW I 361 brez razlage. Pri južnih Slovanih odgovarja temu mak. *bugla* »Sorge«, *bugli* »überschwären« in z dolgo -u- stopnjo tudi mak. *bigor* »Leiden, Pein«, kar ne more biti v nobeni zvezi z mak. *bigor* »Kalksinter«, sbh. *bigar*, blg. *bigor*, alb. *bigorr*, verjetno substratnega izvora (Skok, ERHSJ I 147). V pomenski zvezi z let. *budzis*, *budze* »etwas Unnötiges, alter, entkräfteter Mensch« je verjetno tudi mak. *bugav* »arm« in sln. *búžav* »schwach« (gor.) ter sln. *búža* »etwas Kleines, Kretin«. Beograjski SNA navaja tudi sbh. *bugav* »leprosus« (Poljice), kar je morda zares metateza iz **gubav*. Sln. dial. *buža*, *byža* »Loch, Spalte, Graben« (Primorje, Kras), izpričano tudi kot mtpn., npr. *Vižentinska Buža*, *Poljanska Buža* je gotovo kakor sbh. dial. *buža* »isto« (Primorje) izposojeno iz it. tosk. dial. *bugio*, ben. *buso*, stit. *buca* »fossa« (Perušek, JA XXXIV 41; Skok, ERHSJ I 247; Battisti-Alessio, DEI I 621). Toda težko se je odločiti, h kateremu *buža* spada sln. dial. *bužac* »Keuschler« (Krkavče, Istra). Če je glagolsko csl. *bugъ* »armilla« sprejeto iz stvn. *baug* »Ring« (Miklošič, EW 23; Berneker, SEW I 97; Kiparsky, GSL 170), je težko pojasniti današnje sbh. *bug* »prevoj« in *búžiti* »sužavati«. Tudi za sln. *búžiti*, *bužgáti*, *bužkati*, *bežgáti*, »ausschällen« poleg *bužina* »Schalle der Früchte«, *bužnica*, *búželj* »Art Apfel« bi težko izhajali iz it. *buccia*, *buccio* »Schalle der Früchte« z neznano etimologijo (Battisti-Alessio, DEI I 622). Pomensko se vsaj do neke mere ujema z r. *bužatъ* »Lehm, Sand ausgraben«, kar povezujejo z r. *búga* »niedriges Flussufer« (Vasmer, REW I 137).²

K osnovi **bheugh-* je mogoče pritegniti tudi sln. dial. *baža* »terrassenformiger Weingartenteil«, morda iz **bōgĭa*, manj verjetno iz **būgĭa*. Ostane pa v različnih južnoslovanskih slovarjih še vrsta besedi, katerih izvor dosedaj še ni pojasnjen, njihova opredelitev pa bi zahtevala še posebnega študija. Ako je npr. sbh. *bagra* »partes, species, fetura« slovanskega porekla, postane sumljivo tudi sln. *bážati se* »von gleicher Gattung sein« poleg *báža* »Sorte, Rasse, Art«, kar je Kelemina, ČJKZ III 33 izvajal iz srvn. *fasel* »Nachkommenschaft« (zelo oprezna postane pri tej etimologiji Striedter-Tempsova, DLS 123). Za pomenski razvoj prim. alb. *pal'ë* »vrsta« iz ide. **pel-*, n. *falten* »gubati«. Skok izpušča vrsto takšnih besed; mednje bi mogli uvrstiti tudi sbh. *bagelj* »homunculus«.

Kljub nekaterim dvomljivim primerom je osnova **bheugh-* v južnoslovanskih jezikih dovolj potrjena, da v sbh. *ōbga* »Teigblatt«, blg. *ōbga*, *ōlga* ni potrebno supponirati metateze iz **ogъba* (Berneker, SEW I 366; Mladenov, ERB 363, 397; Skok, ERHSJ II 536). Sadnik-Aitzetmüller, VWb 119 d. povezuje to prepričljivo z r. *bgatъ*, ukr. *haty*, br. *bgacъ* »biegen« poleg r. dial. *ōbga*, *ōbža*, *vobžá* »Deichselarme des Hackenpfluges, Pflugsterze, Ackermas«, str. *obžza* »ein variirendes

² Pri sln. *búža* »krava«, in tudi *búžla* »isto« je prišlo verjetno do besednega križanja med *buša* »majhna, suha krava balkanske pasme« in refleksi iz osnove **bheugh-*. Prim. sln. *gávra* »magere, elende Kuh« > **gabra* poleg sln. *gábrast*, *gábrav* »uneben, rauh« (**gob-?*), lit. *gubrys*, *guburas* »Erdhaufen, Bergrückene«. Drugačno besedno križanje pa je v let. *buga* »Kuh ohne Hörner« proti *bauža* »hornlose Kuh«, *baužis* »hornloser Ochse«, lit. *baužis* »hornloses Tier« (o tem Fraenkel, LEW 37). Korigirati pa je potrebno Skoka, ERHSJ I 244, ki sln. *búša*, sbh. zah. *búša* (*buša*), rum. *bou boucsan* »vrsta moldavskega goveda« izvaja iz madž. *busa* »untersetzt, dick«. Bolje Hubschmid, Vox Rom. XIV 197; Orbis III 247, ki pritegne retorom. *puš(a)*, *buš(a)* »Kalb, Lockruf für Kühe«, švic. n. *buschi* »Kuh« in izhaja iz prastarega pastirskega vabilnega klica. Karakteristični vokal se v takšnih primerih največkrat ohrani brez glasoslovnih sprememb.

Ackermass« (k pomenu prim. r. *gubá* »Bezirk, Kreis«, sln. dial. *gúba* »posest meščana v okolici« (Tržič). Tudi sln. *óga* »eine Einfriedung« (Pohlin) je bolj verjetno iz **obvga* kakor iz n. *Hage*.

Z enako upravičenostjo lahko dvomimo tudi v nujnost metateze pri sln. dial. *beganica* »Art Kuchen« (Bovec), *beganica*, *beganja* »Palmbusch« (Bohinj, Radovljica). Verjetno je treba izhajati iz *buganica* (Štrekelj, ČZN V 67; Lwk. 7). Skok, ERHSJ I 577 razlaga te slovanske oblike kot obratno izposojene iz furl. *bubane*, *gubanize* »Art Kuchen«, to pa iz splošno južnoslovanskega *gybanica*. Vendar je to tvorjeno iz različnih prevojnih stopenj: mak., blg. *banica* govori za **gvb-*, sln. dial. je tudi *gubána*, *gubanica*; prim. tudi madž. *gobonca*, *gabonca*. Sln. *beganica* priča že s svojo semantično dvojnostjo na drugačno izhodišče. Gotovo pa je še prezgodaj, da bi mogli v slavistiki problem **bheugh-* : **gheubh-* dokončno zaključiti.

Jože Pogačnik

Filozofska fakulteta v Novem Sadu

NEZNANI JENKO

I. OPIS IN PROBLEMI

Slovenskega literarnega zgodovinarja zagotovo čakajo še mnogotera gradivska presenečenja. Korpus tistega, kar je bilo doslej najdenega po naključju, je tako velik, da je logično predpostaviti še večje neodkrito obilje materiala. Ta material je le redko zgolj obrobne ali postranskega pomena, marveč v večini primerov pokriva dosedanje vednostne praznote. Zgled Trubarjeve knjige *Slovenska cerkovna ordnenga* (1564), ki je od leta 1945 naprej veljala za izgubljeno, a jo je — tako rekoč mimogrede — našel v novem izvodu Christoph Weismann, je simptom in memento obenem.

Naslednji prispevek, ki ga objavljamo pod naslovom *Neznani Jenko*, sicer nima načelnega pomena, ker ne bo bistveno spremenil poglavitnih sodb o pesnikovem delu. Kljub temu bi bilo napak, ko bi v njem videli le bibliografsko ali količinsko zaokrožitev Jenkovega ustvarjanja; gradivo nedvomno opozarja na nekatere nove miselne (in s tem estetske) postavke, niansira dosedanje ugotovitve o izviru in tipologiji njegove pripovedne proze, s tekstnimi različicami pa ob gradivu za stilistično razčlemba odpira tudi nekatera temeljna vprašanja tekstologije, ki se dotikajo — nič manj in nič več kakor — avtentičnosti Jenkovih pesniških besedil.

OPIS GRADIVA: Poglavitni del »neznane« Jenka je zapisan v rokopisnem dijaškem listu, o katerem je prva informacija izšla v *Ljubljanskem časniku*. Ta list je 28. februarja 1851 po zagrebškem nemškem glasilu *Südslawische Zeitung* povzel poročilo A. Einspielerja, da imajo v Celovcu »učenci lasten časopis pod naslovom Slavija, ki donša prav lepe sestavke v zvezanem in nezvezanem govoru, prestave iz ruskega, srbskega, če-

škiga in drugih slovanskih narečij. Ravno to začenjajo tudi na gimnaziji v Ljubljani, Celju in Mariboru, in pogovorili so se, si liste zamenjati«. Poročilo se nanaša na poskus, da se srednješolski leposlovnostni talenti zberejo ob enotnem programu in organizirajo svojo besednometnostno dejavnost. Idejo je dala Koroška, ki je imela v petdesetih letih kulturno iniciativo v svojih rokah. V Celovcu je bil Anton Janežič že od julija 1850 urednik *Slovenske bčele*, ki ima v opisovanem gibanju poseben pomen. V ljubljanski *Slaviji*¹, ki jo danes edino poznamo, je med drugim objavljeno *Sporočilo pobratimom*: »Vsi, kar nas jest po *Slaviji* sjedinjenih, jsmo *Slovenci*, sini velike i slavne majke Slave«. Za tem deklarativnim uvodom sledi vabilo na zbiranje folklorističnega gradiva: »Posebno pa Vam naročim i priporočim pesme nabirati. Nabrano se uvrsti v Slavii, kar bi se pa v Slaviu ne ujemalo, vas molim pobratimi, meni blagovoljno izročiti«. Enaka prošnja velja tudi za imena krajev, priimkov in vzdevkov, ki naj jih izroče avtorju, »ker jih bodem potreboval«. Za zgled, kako opravljati to delo, je navedena *Slovenska bčela*.

Besedilo nakazuje neko zvezo med celovškim časnikom in srednješolskimi listi. Pokroviteljski ton vabila izključuje, da bi v avtorju iskali dijaka ljubljanske gimnazije. O avtorju vemo, da je slovensko in slovansko čuteč, da je do sodelavcev v posebnem razmerju, ki ga razkriva s pojmom pobratimstvo, da ga glede tradicionalnega slovstva vodi natančen koncept in da o tem pripravlja neko delo. Primerjava tega besedila s podobnim vabilom v *Slovenski bčeli*², kjer ga je podpisal urednik, navaja k sklepu, da bi pod psevdonimom Slogoslav iz dijaškega lista utegnil biti sam A. Janežič. Ta sklep podpira gradivo III. in IV. letnika *Slovenske bčele* in Janežičevo *Cvetje slovenskega naroda* (1852), v katerih je obilo prav na tak način zbranega folklorističnega gradiva.

To pa pomeni, da so bile *Slavije* vsaj posredni nasledek Janežičeve pronicljive in organizacijsko nadarjene literarne pedagogike. V duhovno-moralni krizi, v kakršni se je znašlo slovenstvo v začetku petdesetih let³, se je celovški urednik obrnil na mladino, ker je v njej videl nosilca prihodnosti. Začel je v Celovcu in 1850 v svoji *Bčeli* oznanil, da imajo tamkajšnji dijaki že drugo leto svoj list. Nato je sledila organizacijska mreža, ki je bila še v profesorskih rokah. Za celjsko *Slavijo* namreč vemo, da jo je osnoval Jernej Francelj⁴, medtem ko za Ljubljano ustrezni podatki niso znani. Z veliko verjetnostjo je na podlagi nekega odstavka v ljubljanski *Slaviji* mogoče trditi, da je pri njej imel mentorsko vlogo Franc Metelko. V tem odstavku⁵ je govora o dijaških knjižnicah v Celju in Mariboru, po katerih zgledu so hoteli v Ljubljani ustanoviti dijaško bralno društvo. Ravnateljstvu so bila predložena pravila in izdelan je bil tudi program. Sredstva za knjige bi se stekala iz prostovoljnih prispevkov, nekaj knjižnega fonda je iz svoje knjižnice ponudil tudi nekdanji urednik *Kranjske čbelice* Miha Kastelic. Ravnatelj Anton Jarc pa se je zbal »separatističnih tendenc«, ker je opazil, da »hočejo dijaki brati skoraj izključno slovansko čtivo«. Bralno društvo ni bilo odobreno, kar so sodelavci *Slavije* komentirali kot politični oportunitizem profesorskega zbora. Med opisanimi pripravami se je omenjal Metelko, češ da je pripravljen prevzeti vodstvo in nadzorstvo, kar bi kazalo, da je bil v zvezi z literarno in kulturno usmeritvijo mladine. Edino za Maribor ni mogoče ugotoviti, če je prišlo do uresničenja ideje o dijaškem leposlovnem listu.

Slavije so bile predvsem slovstvene vadnice, hkrati pa že tudi Janežičeve podružnice, katerih zrele leposlovne prispevke je urednik ponatiskoval v *Bčeli*⁶. Tako je z opombo *Iz lj. ljubljanske/ Slavije* 1. novembra 1851 izšla Levstikova *Rožica*⁷, pomembno za nadalj-

¹ Vzdušje, v katerem je nastala *Slavija*, sem prikazal v spremni besedi k faksimilu *Vaj*, Ljubljana 1968, str. III—IX (Monumenta litterarum slovenicarum 4).

² II (1851), str. 144. (*Slavija* je v ljubljanski NUK pod signaturo Ms 885.)

³ Obširneje o tem v moji *Zgodovini slovenskega slovstva* IV, Maribor 1970, str. 12—30.

⁴ Jernej Francelj (1821—1889) je poučeval na celjski gimnaziji slovenščino (1850—1852), simptomatično je, da je tudi on — tako kot je hotel v Ljubljani Metelko — ustanovil dijaško knjižnico (prim. *Slovenski bicgratski leksikon* I, str. 184—85).

⁵ *Slavija*, 28. julija 1851 (štev. 26).

⁶ I. Prijatelj je ta časopis ocenil kot *jezikovno-preporoden*, na tem mestu pa je treba navesti tudi *Bčelin* poglavitni namen, ki je bil »slovenski duh in ljubezen do mile materinščine zbuditi in oplemeniti ter Slovence z domačim slovstvom in tudi s slovstvom slovanskih bratov seznaniti«. Prispevki naj bi bili pisani v domačem jeziku, ob tem načelu pa je bil dostavek: »Včasih bomo kak manjši sostavek ne samo v slovenskem, temuč tudi v izvirnem jeziku natisniti dali« (prim. *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina* I, str. 219).

⁷ Zgodovino teksta in tekst sam prim. v Levstikovem *Zbranim delu* I, str. 26, 348—52 in III, str. 278, 420.

nje razpravljanje pa je, da je z enako označbo v časopisu objavljena tudi Jenkova pesem *Bučelni pik*⁸. Ljubljanska *Slavija*, ki je izhajala od 3. februarja do 28. junija 1851, je izšla iz izrazito jezikovnoprerodnih nagibov. Njena poglobitna tema je postalo slovenstvo, toda v tistih njegovih razsežnostih, ki so ustrezale doživljajski širini sodelavcev. Solska praksa jih je najprej soočila s problemom materinščine: »Da bi se vsi predmeti u slovenskom jeziku učili, kakor se je govorilo, i kakor bi biti moralo, nije sada ne duha ne sluha, i norca bi te skora imeli, ko bi kaj takovoga opomnuti hotel«. Ob prepovedi bralnega društva je bil odpor dijaštva ne le narodnostno, marveč tudi etično obarvan; oboje je razvidno iz polemike s H. Coste *Reiseerinnerungen aus Krain* (1848) in zoprvanja izključnosti *Zgodnje danice*, pri kateri se je že začutila ideološka diferenciacija mladih⁹. Idejni ton in čustvena spremljava ljubljanske *Slavije* sta bila duhovno jasna in moralno kritična. Šele na tej podlagi je obstajala slovanska zavzetost, ki se je razodevala v učenju slovenskih jezikov ter v čustveno naglašenem poudarjanju slovenskega bratstva. Ta zavzetost odseva iz naslova, vidna je v številcnem deležu prispevkov iz slovenskih slovstev, najbolj pa iz poljskega motta, v katerem sodelavci *Slavije* ugotavljajo svojo rodovno pripadnost. (To mi chłopci, Slawy chłopci...) ter vabijo k poenotenju slovenske skupnosti (Kochajmy się Slawy dzieci... witam was, kocham was, wszytskich braci Slawian wraz). Slovenstvo in slovanstvo sta bili poglobitni razsežnosti, iz katerih se je napajala takratna srednješolska mladina.

Slavija je bila rokopisni dijaški list, ki sta ga izmenoma pisala Josip Stritar (Smreški) in Mihael Zupan (Smokuški). Oba pisarja sta za svoj psevdonim uporabila izvedenko iz imena rojstnega kraja (Podsmreka in Smokuč), to je bila poglobitna praksa tudi med sodelavci. Med takimi psevdonimi se pojavlja tudi *Sorosavski*¹⁰, ki se je podpisal pod štiri prispevke. Dva od teh sta prozna: *Mikromega* (*Popotovanje Širejana v Saturna i v Zemljo*) in *Kratkočasnica*, druga dva sta lirski pesmi z naslovom *Jutro in Noč*. Prozna sestavka imata pod naslovom označbo *Prosto poleg francoskega. Kratkočasnica* je objavljena v 8. listu (24. marca), *Mikromega* pa ima pet nadaljevanj, ki so v listih 9–12 in 14 (31. marca, 7., 14., 21. aprila in 5. maja). Pesem *Jutro* je v 23. listu (7. julija), *Noč* v 25. listu (21. julija).

Objava *Bučelnega pika* v *Slovenski bčeli*, v kateri je posebej naznačeno, da gre za besedilo iz ene od *Slavij*, dokazuje, da je bil tedanji novomeški četrtošolec Jenko s celotno srednješolsko dejavnostjo na neki način povezan. Vez sta mogla biti pač le njegov sorodnik Jurij Jenko, ki je kot o. Nikolaj do 1851. leta poučeval tudi slovenščino¹¹, ali pa o. Zlatoust Pečar, ki je mladega pesnika poučeval v slovenščini in bil prvi, kateremu so nekatera besedila prišla pred oči¹². Preučevalci Jenka postavljajo začetek njegovega pesnikovanja nekako prav v ta čas¹³, se pravi, približno v leto 1850, ko mu je bilo petnajst let. Fr. Bernik je ugotovil, da so za to plast besedil značilne »filozofsko refleksivne pesmi«, kakršnih naj kasneje ne bi bilo več¹⁴. Obe pesmi, ki sta zapisani v *Slaviji*, imata skoraj enako vsebino. Ena opisuje nastanek, druga izginjanje dneva, kar pomeni, nekaj nedoločeni vmesni prostor, ki mu v vsakdanjosti pravimo večer ali jutro. Obe besedili imata tudi podobna sklepa. *Jutro* se končuje s stihoma *vjasni mi moje / srce temno*, *Noč* z retoričnim vprašanjem: *Kdaj o duh nemirni moj/bodeš ti mi pri pokoj?*

Opis narave torej ne izpolnjuje celotnega besedila, v sklepu se oglasi pesniški subjekt z nekim svojim doživetjem, ki je v opisanih zgledih tipično melanholično. Pesem se tako lomi v dva dela, od katerih je prvi predmetni opis (narava), drugi pa neka subjektivna resnica (človek). Podobi narave, ki je stilizirana, sledi neposredna izpoved; vsebina izpovedi je precej mračno, v pesimizem nagnjeno razpoloženje. Značilen v tem pogledu je

⁸ Objavljena v *Slovenski bčeli* II (1851), str. 135. To je očitno prva inačica kasnejše IV. *Obujenke* (tekst v Jenkovem *Zbranem delu* I, str. 27 in 237). V ohranjeni ljubljanski *Slaviji* tega Jenkovega besedila ni. Od kod je prišlo v Janežičeve roke z gradivom, ki je trenutno na razpolago, ni mogoče ugotoviti.

⁹ Prim. *Slavija*, 16. in 23. junija 1851 (štev. 20 in 21).

¹⁰ Na ta psevdonim sem opozoril in ga povezal z Jenkom že v študiji *Poglavje o mladostovski književnosti*, *Nova obzorja* IX (1956), str. 544–48.

¹¹ Prim. zbornik *225 let novomeške gimnazije*, Novo mesto 1971, str. 308.

¹² Prim. *Urednikov uvod* v knjigi *Simona Jenka Zbrani spisi*, ki jih je pripravil Joža Glonar (Ljubljana 1921, str. IX).

¹³ Npr. Glonar, o. m., str. IX (tu se opira na pesnikov dnevnik), po njem tudi Fr. Bernik v knjigi *Lirika Simona Jenka*, Ljubljana 1962, str. 82.

¹⁴ Fr. Bernik, n. d., str. 82.

razloček med sklepom *Jutra* in *Noči*, prvi sklep je afirmativen (pesnikov nemir se je ob harmoniji jutra nekolikanj pomiril), drugi je vprašalen, kar pomeni, da do skladnosti med naravo in človekom ni prišlo in očitno tudi ne more priti. Disonanco tega tipa in podobno strukturalno dvojnost je mogoče opazovati na nekem besedilu, ki je po avtorjevi besedi nastalo komaj kako leto dni kasneje od obravnavanih dveh pesmi (14. julija 1852). Beseda je o opisu rojevanja pomladi, pojavljajo se ustaljeni elementi, ki so ponavadi rabili za takšno potrebo (tajanje ledu, cvetje, ptice in pod.), zanimiva pa je zadnja kitica, ki se glasi:

Lepši dnevi, ah, po vas
hrepenim jaz tudi,
ker že dolg, predolg že čas
me pobitost grudi.

Navedeno besedilo, ki bi mu jih lahko pridružili še več, je doživljajsko in tehnično enako notranjemu ustroju pesmi *Jutro* in *Noč*. Poznamo ga pod naslovom *Pomlad* in zanj natančno vemo, da ga je napisal Jenko¹⁵. Hkrati nam je znano, da je ustrezno razpoloženijsko intonacijo v tem času razodeval le avtor *Obrazov*¹⁶. Ob posrednem dokazu za Jenkovo sodelovanje v *Slaviji*, ki ga nudi Janežičev prepis k *Bučelnemu piku* v *Slovenski bčeli*, se pojavlja nova opora; utemeljena je v idejno-vsebinskih in oblikovnih vzporednostih, ki nedvoumno kažejo na ustrezno avtorstvo. Sèm gre, tretjič, še razmislek o psevdonimu *Sorosavski*, ki pisca omejuje na zemljepisni kot med Soro in Savo, v njem v tem času ne prihaja v poštev nobena druga ustvarjalna osebnost kot »pesnik Sorškega polja« — Simon Jenko.

Poleg *Slavije* je v zvezi z Jenkom treba uvesti v evidenco slovenske literarne zgodovine še sveženj rokopisov, ki je danes v ljubljanski NUK¹⁷. Po podatkih, ki so tam na razpolago, je bil nekdanji lastnik teh rokopisov svetnik državnih železnic v Zagrebu Ivan Novak (1872—1935), doma iz Prebačevega pri Kranju, čigar mati je bila rojena v Jenkovi družini v Prašah. Po Novakovi smrti je rokopis prešel v last Gertrude Toros iz Ljubljane, ki ga je dne 24. novembra 1966 odstopila rokopisnemu oddelku NUK.

Opisani sveženj obsega naslednje Jenkove lastnoročne zapise:

Reza pri oknu (ZD I, 100; naslov *Pri oknu*)
Pred odhodom (ZD I, 17; — *Slovo*)
Pogreb (ZD I, 96-7)
Jeremiada (ZD II, 164)
Moč ljubezni (ZD II, 20)
Mlinarica (ZD II, 16-9)
Bogoslovec (ZD I, 138)
Na razpotji (ZD II, 161-62; — *Na razpotju*)
Pastir poje (ZD I, 94; — *Narodna*)
Na svetega Jurja dan (ZD II, 174-75; — *Voščila*, 8)
Na sv. Jurja dan 1864
Tako-le pravim, govorim ...

Primerjava z objavo v *Zbranam delu*¹⁸ razodeva, da je od dvanajstih zapisov deset znanih, od tega so trije zapisi tekstne inčaje v ožjem pomenu besede, ostalih sedem pa predstavlja interpunkcijske različice. Doslej neznani pesniški besedili sta: *Na sv. Jurja dan 1864* in *Tako-le pravim, govorim ...* (skupno 76 stihov). Obe pesmi sicer spadata med voščila, ki jih je Jenko napisal več¹⁹, iz vsebine pa je jasno, da sta obe namenjeni prijatelju Juriju Strbencu (1834—1899), kar pomeni, da sta priložnostnega pomena in obrobne vrednosti. Ostalih deset besedil je tekstno najbližjih podobi Jenkovih pesmi, ki jih poznamo iz Strbenčevega rokopisa²⁰, so pa tudi glede na ta ohranjeni rokopis različice,

¹⁵ Prim. *Zbrano delo* II, str. 143-44.

¹⁶ Prim. Fr. Bernik, *Lirika Simona Jenka*, str. 126-32 in 206-07.

¹⁷ Hranijo ga pod inventarno številko 29/66 (prejeli 24. novembra 1966).

¹⁸ Za podlago je povsod vzeto *Zbrano delo*, ki ga je pripravil Fr. Bernik (I. knjiga 1964, II. knjiga 1965).

¹⁹ Prim. *Zbrano delo* II, str. 169-75 (tu je objavljenih devet voščil).

²⁰ Zgodovina tega rokopisa je podana v *Zbranam delu* I, str. 208-10.

zato jih je vredno objaviti v celoti, da bi se omogočila popolnejša tekstološka razčlemba. Tretji vir doslej še ne objavljenega Jenkovega teksta so *Vaje*. V tem dijaškem rokopisnem listu je prozni zapis z naslovom *Ljubljana* (str. 20-1), ki je celo podpisan z avtorjevim priimkom (»sp. Jenko«) in naveden tudi v kazalu, a sta ga prezrla tako J. Glonar kot Fr. Bernik, ko sta pripravljala Jenkovo zbrano delo. Ta spis je bil prvič omenjen ob Jenku v spremni besedi k faksimiliranemu ponatisu *Vaj*, toda po pomoti uvrščen med pesmi²¹, na kar je po ustnem opozorilu Alenke Logar-Pleško v javnosti opozoril Matjaž Kmecl²². *Ljubljana* spada v tisto literarno vrsto, ki so jo sodobniki gojili pod označbo »kratkočasnica« (kratka šaljiva pripoved), skupaj s *Kratkočasnico* v *Slaviji* in z večjo pripovedno zasnovno *Mikromega* pa spada v prve Jenkove poskuse na tem ustvarjalnem področju. Ti trije prozni teksti povečujejo ustrezno Jenkovo bibliografijo na osem postavk (*Spomini*, *Tilka*, *Jeprški učitelj*, *Kaznovana tercijalca* in *Predpustnica*), vsebinsko pa ne potrjujejo le nekaterih že znanih tez (npr. teza o literarnem substandardu v enem delu Jenkove pripovedne proze)²³, temveč odpirajo vrsto povsem novih vprašanj v zvezi z njegovim miselnim dozorevanjem (npr. *Mikromega*).

GENEZA PRIPOVEDNIH BESEDIL: Obe pripovedni prozi, ki sta objavljeni v *Slaviji*, imata opombo, da sta zloženi »prosto poleg francoskega«. To pomeni, da imata predlogo v nekem francoskem tekstu, ki ga pa avtor prikraja in prilagaja po svoji volji, kar nalaga raziskovalcu problem o genezi teksta.

Kratkočasnica je naslov krajše šaljive zgodbe, hkrati pa vrstna oznaka, ki ji pripada več Jenkovih spisov iz petdesetih let. Temu proznemu tipu je v zadnjem času posvetil večjo pozornost M. Kmecl, ki ji je v sklopu Jenkove pripovedne proze in njenih razvojnih smeri našel takole mesto: »1) začetne pobude in vzore je nabrže Jenko črpal iz slovenske ljudske šaljivke (godčevske zgodbe); stopnja neposredne zveze s to epiko je razvidna iz obeh zgodnejših prozopripovednih spisov«²⁴. Kmecl je to tezo oprl le na dve pripovedni enoti, ki ju je poznal (*Kaznovana tercijalca*, *Predpustnica*), očitno pa je, da je njegova teza z odkritjem dveh novih enakovrednih tekstov dobila na teži. Tematična določenost teh zgodb je naslednja:

Kaznovana tercijalca: študentovsko maščevanje nad pobožno gospodinjo, ki z njimi grdo ravna.

Predpustnica: »coprnija«, ki jo je vaščanom pripravil spreten potegon, da so namesto njega roki pravice pripeljali — zajca.

Ljubljana: negotovost med nebeščani o etnični podobi slovenske prestolnice (idejno nasprotje nemškutarstvo — slovenstvo).

Kratkočasnica: kmečka vraževernost, s katero se okoristijo študentje.

Pogled na vsebino teh zgodb razodeva, da Jenko tematizira pojave, ki so bili značilni za takratno slovensko mentaliteto (razloček med vero in življenjem, naivna lahkovernost, narodna mlačnost in vraževernost). Nosilci teh lastnosti so izrazito negativno prikazani, ob njihovi končni komični usodi pa se uveljavlja nasprotje, ki ga predstavljajo spretni posamezniki. Zanimivo je, da so to ljudje, ki nimajo pravega družbenega statusa (vaški potegon, študentje), ki pa natanko vedo ali znajo obrniti življenjske položaje v svoj prid. Jenko torej gradi nekakšno novoveško moraliteto, njena idejna poanta pa vršiči v odprtlem ali neveza-

²¹ Prim. opombo štev. 1, str. XVII. (Do pomote je prišlo po nepazljivosti, ki jo deloma lahko opraviči avtorjeva oddaljenost od prvih virov.)

²² *Sesti (ali prvi) Jenkov pripovedni spis, Jezik in slovstvo* XVIII (1972/73), str. 292.

²³ Prim. Matjaž Kmecl, *Jenkova pripovedna proza, Jezik in slovstvo* XVIII (1972/73), str. 153-60.

²⁴ Prim. navedeni Kmeclov prispevek, str. 160; na problem *godčevskih zgodb* je isti avtor opozoril že prej v prispevku *Iz slovenske literarnozgodovinske periodizacije, Slavistična revija* XX (1972), str. 413-14.

nem posamezniku, ki z ljudmi in življenjem stopa v igro. Igralci, ki predstavljajo t. i. folklorno zavest, so iz igre izločeni, kar pomeni, da sicer še obstajajo, izgubili pa so delež in zato več ne morejo igrati naprej. Jenko se tudi na tem področju bojuje za zmago nad folklorno zavestjo, z afirmacijo intelekta pa začenja v slovenski zgodovini misli novo poglavje.

Kratkočasnica je po svojih snovnih sestavinah zelo značilen zgled za tisti slovenski substandard, ki ga predstavlja. Enakega besedila v pregledani francoski literaturi ni bilo mogoče najti, pač pa so se med iskanjem odprle druge in drugačne razsežnosti, ki s svojimi izviri segajo do antike. Jenkova šaljiva zgodba je namreč zgrajena na motivu preobrazbe človeka v osla, ta motiv je v osnovi mnogih prispevkov, pregovorov, basni in drugih zgodb antičnega slovstva. Na podlagi tega motiva sta nastali dve evropsko pomembni deli: grški *Lukios ali osel* (Loukios e onos) in latinske *Metamorfoze*, ki so v kulturnem izročilu bolj znane pod naslovom *Zlati osel* (Asinus aureus). Obe deli imata skupen izvir v danes izgubljenem besedilu, ki ga je še v drugi polovici IX. stoletja prebiral carigrajski patriarh Fotius, to besedilo je napisal Lucij iz Patre²⁵. Grško besedilo *Lukios ali osel* je pripravil Lukian (ok. 120—180), preobrazbo človeka v osla je uporabil za tematizacijo težnje v nadnaravno. Njegov junak je po preobrazbi zadržal mišljenje in razum, kar mu je omogočilo, da je spremljal tiste plasti življenja, ki bi mu sicer ostale zaprte²⁶.

Na Lukianovo delo se je oprl Apulej, ki je v latinščini napisal roman *Zlati osel*. Avtor je sprejel grško fabulo (»fabulam Graecanicum incipimus«), vendar jo je fantazijsko še razširil. V tem pogledu za *Zlatega osla* ni meja, saj je njegov tvorec izhajal iz prepričanja, da za umetnost ni nič nemogočega (»ego uero nihil impossibile arbitror«). Za obravnavani problem je pomembno verovanje, da se človeški posamezniki spreminjajo v drugačne like in se iz le-teh spet vračajo v svojo prvotno podobo. Roman spada v zgled romana gibanja, akcijska dinamika in prostorska mobilnost sta omogočili dokaj popolno pripovedno iluzijo²⁷, zelo plastično pa sta predočili tudi avtorjevo poglobljeno namero. *Zlati osel* je satirčni roman o nraveh, kar pomeni, da izvira iz nekega moralno-etičnega projekta. Avtor je v tem pogledu ekspliciten: »Nec tibi natales ac ne dignitas quidem, uel ipsa, qua flores, usquam doctrina profuit, sed lubrico uirentis aetatulae ad seruiles delapsus uoluptates curiositatis inprosperae sinistrum praemium reportasti. Sed utcumque Fortunae caecitas, dum te pessimis periculus discruciat, ad religiosam istam beatudinem inprouida produxit malitia . . . Nam cum coeperis deae seruire, tunc magis senties fructum tuae libertatis«²⁸. Motiv človeka-osla, fantazijska odprtost in idejna poanta pa so tiste lastnosti, s katerimi je Apulejev *Zlati osel* deloval tudi kasneje.

²⁵ Fotius poroča o tem v svoji *Biblioteki* 129.

²⁶ Lukianov tekst je pri nas dostopen v nemškem prevodu (Lukian, *Sämtliche Werke*. Mit Anmerkungen. Nach der Übersetzung von C. M. Wieland bearbeitet und ergänzt von Dr. Hanns Floerke. München und Leipzig 1911). Najvažnejši mesti se glasita: »Ich war nun also, dem Äusserlichen nach, so sehr Esel, als man es sein kann, hingegen der Sinnesart und Vernunft nach der alte Lukios, die Sprache allein ausgenommen. In: » . . . das ich so etwas Uebnatürliches mit meinen eigenen Augen sehen möchte (IV. knjiga, str. 9 in 11).

²⁷ Michael Grant ima *Zlatega osla* za zgled iluzionističnega romana (prim. *Miti starih Grkov in Rimljanov*, slovenski prevod, Ljubljana 1968, str. 375).

²⁸ *Zlati osel* XI, 15 (citati so prevzeti po vzporedni, francoski in latinski, izdaji: Apulée, *Les Métamorphoses*. Texte établi par D. S. Robertson et traduit par Paul Vallette. Paris 1956).

Oba pisca, Lukian in Apulej, sta bila namreč zelo čislana v humanizmu in renesansi. Lukian je postal vzor satire mnogim pomembnim duhovom tistega časa (Erazem, Hutten), pri njem pa sta se zgledovala tudi Rabelais in Swift. Apulej je bil kasnejšim dobam privlačen zaradi fabulativne in fantazijske sproščenosti, tako je na primer Boccaccio v *Dekameronu* sprejel vrsto »okroglih« zgodb, ki jih je v evropsko pripovedno prozo zanesel *Zlati osel*²⁹.

V renesansi se je s tem motivom zgodila velika sprememba, ki je vezana na obrat v pojmovanju oslove podobe. Žival, o kateri je beseda, je bila v antiki povezana s kultom plodnosti in je predstavljala podobo sladostnosti, od te podlage se je polagoma pojmovno spreminjala in je v tem času dosegla semantično enotnost: osel je postal prototip omejenosti ali neumnosti. V tem pogledu je nadvse zanimivo dramsko delo Marina Držića *Novela od Stanca* (1551), v katerem je še govora o preobrazbi v osla (in ptico), vendar je težišče od motiva metamorfoze preneseno na hotenje »novelu učiniti« (uganjati šalo)³⁰. V središču zgodbe je lahkoveren in omejen kmet, ki ga dobe v roke objestni študentje ter z njim uganjajo norčije. Tipološki je omembe vreden še zgled IX. novele osmega dne v Boccacciiovem *Dekameronu*; v tej noveli se z mojstrom vsega zdravlilstva Simonom iz Ville podobno poigrata mladeniča Bruno in Buffalmacco³¹. Metamorfoze ni več, pisec snuje pripoved iz nasprotja med omejenostjo in izkoriščanjem njenih razsežnosti (Bruno »se začinja zabavati na račun njegove omejenosti«). Ob motivu omejenosti se pojavlja še motiv čaranja (škotski mojster Michele Scotto³²), oba motiva pa sta vsebinsko poantirana v sklepnem stavku: »Tako se torej, kakor ste čuli, pameti uči tisti, ki je ni dobil dovolj v Bologni«.

Ob skici, ki je za Jenkovo *Kratkočasnico* poučna kot evropska podlaga, je treba omeniti še eno prijemališče, ki ga je avtorju nudil ožji jugoslovanski prostor. V tem pogledu prihaja v poštev predvsem Vuk Karadžić, ki ima med svojimi tradicionalnimi (šaljivimi) pripovedmi vsaj dve, v katerih je tematizirana omejenost, ki jo drugi izkoriščajo ali se ob njej smejejo. Prva taka pripoved je *Ciganin i vlastelin*, v njej je govora o mladeniču, ki je bil »nekakva silna a pri tom bogata delija«. Družba ciganov se mu predstavi kot velika dolžnica njegovemu očetu, ta naj bi bil njim storil veliko uslugo, zato ga v znamenje hvaležnosti žele sami voziti. Na koncu seveda ni ne konjev ne ciganov, ostane samo opeharjeni lahkovernež, ki mu najbrž niti ni povsem jasno, kaj se je dejansko zgodilo³³. V drugi pripovedi te vrste *Pričešalo* učenci samostanske šole zbijajo šale na račun hercegovaškega kmeta, ki je prišel v cerkev, da bi se spovedal in obhajal. Tudi ta se ne zaveda, da je padel v roke objestnim šaljivcem, ki so ga napojili z octom in nahranili s papriko, na koncu pa še pošteno izmlatili. Ko sreča skupino otrok, ki gredo v samostansko cerkev, si misli: »Bog i božja vjera: može biti da će po koje veće i ostati, ali manje lje neće nijedno; i koje bi ostalo od pričešala, od navornjaka neće«³⁴.

²⁹ Apulej je vrsto takih zgodb prevzel iz Aristidovih *Miletskih zgodb*; vzporednosti so na primer: 1) ljubimec v sodu: *Zlati osel* IX, 5–7 — *Dekameron* VII, 2; 2) pek, pekovka in njen ljubimec: *Zlati osel* IX, 14–16, 22–3, 26–32 — *Dekameron* V, 10.

³⁰ Prim. *Marin Držić* (priređil Milan Ratković), Zagreb 1962 (Pet stoljeća hrvatske književnosti 6), str. 38, 40 in 49.

³¹ Arturo Cronia je v tej noveli videl snovno inspiracijo za Držića, kar je utemeljeno zavrnil Franjo Švelec (*Komički teatar Marina Držića*, Zagreb 1968, str. 100–01).

³² Omenja ga tudi Dante (*Inferno* XX, 115–17).

³³ Prim. *Spske narodne pripovijetke i zagonetke*, Beograd 1897, str. 297–98.

³⁴ Prim. *Raskovnik*. Proza iz rječnika. Izbor i predgovor Radomir Konstantinović, Beograd 1964, str. 199–200.

Srbski vir je omenjen v tej zvezi zato, ker vemo, da se je Jenko v novomeških letih ukvarjal prav z Vukom Karadžićem in srbohrvaščino³⁵. Evropski kontekst je razčlenjen iz podobnih razlogov. Med Jenkovo lektiro se omenjajo Petrarkove *Rime* in Tassov *Osvobojeni Jeruzalem*³⁶, kar kaže na zanimanje za renesanso. Zgodbica, po kateri naj bi nastala Jenkova *Kratkočasnica*, je pač lahko izhajala le iz tega vzdušja, saj slovenski avtor prav tako predstavlja študente, ki uganjajo norčije na račun lahkovernega podeželena, ki verjame v čarovnije, in ne spregleda niti, ko svojo žival ponovno najde na sejmu. Francoski izvirnik za to Jenkovo delce, če je obstajal, bi pričakovali v pri nas nedosegljivem repertoarju fantastičnih tem, ki ga je v dveh knjigah objavil abbé Bordelon leta 1712 (*L'histoire des imagination extravagantes de M. Oufle . . .*), saj je sicer fantastika v tem jezikovnem področju slabo razvita in jo pravzaprav začenja šele Jacques Cazotte (1719—1792)³⁷. Kakršna koli zgodba že je to, njena poglobljena struktura izvira iz vzdušja, ki je bilo opisano.

Razen navedenih imen in avtorjev je rano Jenkovo zanimanje obrnjeno še v neko smer, ki je za njegovo duhovno fiziognomijo nadvse bistvena. Med lektiro vzbujata pozornost dve postavki: Fénelon in potopis o otoku Martiniku³⁸. Jenko je bral Fénelonovo delo *Télémaque* (1699), v katerem gre za poučno potovanje, združeno s filozofsko-moralnimi sklepi, ta spoj je take vrste, da je upravičeno mogoče govoriti o začetkih filozofskega romana. Potopis v Martinika, ki ga doslej še ni nihče identificiral, je napisal Jean Dutertre 1671. leta; v njem opisuje deželo in ljudi tega otoka v Malih Antilih³⁹. Potopisje je v tem času nadomeščalo roman dogajanja, kar je bila podlaga za dejstvo, da se je pravi potopis dosti naglo spremenil v fantastičnega. Na tem prelomu ima svoj izvir nastanek besedila, ki ga je Jenko objavil pod naslovom *Mikromega*.

Analiza omenjene Jenkove objave je namreč pokazala, da gre v njej za predelavo Voltairove filozofske povesti *Micromégas* (1752)⁴⁰. Filozofska pripovedna proza je bila v ustvarjalnosti pisca *Kandida* najbolj stanovitna zvrst; oblika romana (ali pravljice) je rabila za uresničitev neke filozofske zamisli. Vsebinsko pomembna filozofska teza v leposlovni obliki je ponavadi imela polemične namere, z njimi se je uveljavljala racionalistična filozofska premisa, ki je nasproti geometričnemu redu klasicizma postavljala načelo »lepega nereda« (*le beau désordre*).

Voltairovo delo *Micromégas* je filozofsko najbolj odmaknjeno, čeprav ima za snovno podlago konkretno ekspedicijo francoske akademije znanosti na Laponsko (1736). Bolj kot to je zanimiv njegov miselni svet, s katerim se je Jenko toliko poistovetil, da ga je prenesel v slovenščino.

³⁵ Prim. Fr. Bernik, n. d., str. 260 (opomba 15).

³⁶ N. m., str. 81.

³⁷ O tem piše Louis Vax: *L'art et la littérature fantastique*. Pariz 1970⁸ (Que sais-je?, N. 907), str. 24 in 104. Ta avtor pravi, da »les Français n'ont pas la tête fantastique« (str. 103).

³⁸ Otok je 1502 odkril Kolumb, leta 1525 so ga začeli naseljevati francoski kolonisti, med 1762 in 1814 je bil z majhnimi razmaki britanska last, toda že 1815 znova vrnjen Franciji.

³⁹ O avtorju poroča *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes* (Pariz 1961, IV, 287): Dutertre ali Du Tertre, Jean Baptiste (Calais 1610 — Pariz 1687) je leta 1635 vstopil v dominikanski red, bil med 1640 in 1656 misijonar na Antilih; na podlagi izkušenj teh let je napisal »une précieuse *Histoire générale des Antilles habitées par les Français* (1667—1671).

⁴⁰ Besedilo uporabljam po izdaji: Voltaire, *Romans et contes*. Edition intégrale. Texte, variantes, notes et bibliographies établis par René Groos. Pariz 1950, str. 105-23 (Bibliothèque de la Pléiade).

Pomenljiv je že naslov, ki je kontaminacija dveh grških besed: *mikrós* (majhen, droben) in *omega* (zadnja črka grškega alfabeta). Junak, ki nosi ime Mikromega, je določen kot majhen in zadnji, kar je v najtesnejši zvezi s poglavitno idejo povesti. Srednjeveški antropocentrizem, zoper katerega se Voltaire implicitno postavlja, je našel svoj izraz v nauku o mikrokozmu, po katerem je človek zmanjšan vzorec vesolja ali makrokozma. Ta misel je prišla iz atomistične teorije Grkov, najbrž pa ni zahodnega izvira, saj jo najdemo v egipčanskem verstvu, muslimanski mistiki, židovski kabalistiki, v nekoliko spremenjeni obliki pa tudi na Kitajskem. V evropskem (zahodnem) srednjem veku je imela nekaj pristašev pri cerkvenih očetih, v ospredje pa je prišla šele v XII. stoletju, ko jo je afirmirala razprava Bernarda iz Toursa o kozmologiji (*De mundi universitate sive Megacosmus et Microcosmus*) in uveljavila vrsto zdravniško mističnih študij Hildegarde iz Bingena⁴¹.

Voltaire se je poigral s pojmi (prim. *Microcosmus: Micromégas*) in tako že na zunaj pokazal, da zavrača znamenje enakosti med človeškim mikrokozmom in vesoljskim makrokozmom, ki da ju je mogoče analogno ter po vzajemnem vplivanju razlagati in oblikovati. Voltaire je bil nasprotnik metafizike in prav *Mikromega* obravnava motiv spodbijanja Leibnizovega nauka o vnaprej določeni ubranosti vesolja. Prebivalci Saturna in Sirija ugotove v pomenku z ljudmi, da so »razen zelo redkih prebivalcev Zemlje, ki so skoraj do malega nepomembni, vsi drugi večidel bedasti, hudobni in nesrečni«. Voltaire se je tu srečal s pojmom zla v svetu, ki mu je posvetil obilo razmišljanja in vrstic. Ni bil optimist v Leibnizovem ali katoliškem smislu, nekaj optimizma je ohranil samo po Angležih Popeu in Shaftesburyju, ki ju je cenil, a še ta minimum je v njegovi zavesti motilo spoznanje, da v družbi vlada krivičnost. Ničnost človečkov, ki so spričo velikanskih razsežnosti vesolja pigmejci ali liliputanci, Voltairu ne brani, da vidi prihodnost v moči človeškega duha, ki ustvarja svet znanosti in vednosti. Pisec se v sklepnem delu pripovedi odloči za Locka. V pogovoru o duši ga omenja in nanj navezuje tezo: »Ne vem, kako mislim, vem pa, da nisem nikoli drugače mislil kakor zato, ker imam občutke. Niti malo ne dvomim, da so le-ti netvarne in razumne podstati, na vso moč pa dvomim, da je bilo Bogu mogoče snovi dati sposobnost mišljenja. Obožujem večno moč in je nič ne mislim omejevati; ničesar ne trdim, zadovoljujem se z vero, da je mogočih več stvari, kakor si mislimo«. Enako pomembna sestavina je tudi v samem sklepu; gre za knjigo, v kateri naj bi bila zadnja beseda o duši, ko pa jo zemljani odpro, najdejo v njej le nepopisane bele strani. Voltairovo zavračanje poskusov, da bi razlagali svet metafizično (v smislu leibnizovsko-wolfovskega optimizma), je ostalo dosledno. Po njem je edina pot za človeško moč na zemlji razum, katerega dolžnost je, da premerja vesolje in vlogo človeka v njem⁴².

Jenkovo pesništvo prvenstveno razodeva krizo in razpad metafizičnega pogleda na svet in življenje, zato ni čudno, če je iskal in prodiral v tiste plasti duhov-

⁴¹ O obeh avtorjih prim. Robert S. Lopez, *Rojstvo Evrope*, slovenski prevod, Ljubljana 1969, str. 404-05.

⁴² V zvezi z *Mikromego* sem koristil naslednjo literaturo: K. N. Deržavin, *Voltaire*, slovenski prevod, Ljubljana 1948, str. 305-36; Pierre-Georges Castex, *Voltaire (Micromégas, Candide, L'ingénu)*, Pariz 1968 (Les cours de Sorbonnes), str. 1-51.

nega izročila, v katerih je lahko našel ali oporo ali pomoč. Pri Voltairu je našel »razumevanje« za svoja substandardna slovstvena nagnjenja (tu sta se pojavljala Lukijan in Apulej, predvsem pa drastika, katere francoski reprezentant je Rabalais, »prvi med dobrimi burkeži«)⁴³, v njem pa je našel tudi več skupnih mest, ki jih je kasneje spontano sprejemal v svoja dela. Za to misel je treba navesti le en zgled, ki pa je odločilen, ker gre za temeljno kozmološko načelo, v katerem je podano mesto človeškega posameznika. Voltaire v *Mikromegi* o tem piše takole: »Vous voyez bien que c'est mourir presque au moment que l'on est né; notre existence est un point, notre durée un instant, notre globe un atome. A peine, a-t-on commencé à s'instruire un peu que la mort arrive avant qu'on ait de l'expérience. Pour moi, je n'ose faire aucuns projets; je me trouve comme une goutte d'eau dans un océan immense. Je suis honteux, surtout devant vous, de la figure ridicule que je fais dans ce monde«⁴⁴. Ob Voltaira postavimo znano mesto iz Jenkovega *Jeprškega učitelja*: »Taka je, taka; človek stavi samega sebe v sredo življenja, njemu se vse okoli njega vrti; čim se zagrne mesto, katero je zapustil, se le sem ter tja še spominja nanj kaka živa duša. Zdi se mi s smrtjo enega človeka, kakor bi žlico vode zajel iz jezera: voda se malo zgane, prazni kraj se zalije v hipu in vse je, kakor je bilo«⁴⁵. Med obema navedkoma je očitna duhovna (miselna) sorodnost, zato se pojavlja Voltaire kot poglobitveni faktor v nastajanju Jenkovega svetovnega nazora.

Problem, ki ga je še treba rešiti, je razmerje med francoskim in slovenskim besedilom. Voltairova filozofska zgodba je razdeljena v sedem poglavij, ki so — po navadi tedanjega časa — podnaslovljena s kratko označbo vsebine (ves tekst ima v omenjeni objavi kakšnih dvajset strani). Jenko se ni držal zunanje razdelitve, ker je svojo predelavo zamislil kot kontinuirano zgodbo, razen tega pa je predlogo tudi bistveno skrajšal. Sam prijem njegove predelave naj pokaže vzporedno (francosko in slovensko) besedilo:

*Micromégas (1752):*⁴⁶

Enfin Micromégas leur dit:
 »Puisque vous savez si bien
 ce qui est hors de vous, sans
 doute vous savez encore mieux ce qui
 est en dedans. Dites-moi ce
 que c'est que votre âme, et
 comment vous formez vos
 idées.«

Les philosophes parlèrent
 tous à la fois comme auparavant;
 mais ils furent tous de
 différents avis.

A ce discours, nos deux voyageurs
 se laissèrent aller l'un
 sur l'autre en étouffant de ce
 rire inextinguible qui, selon

*Mikromega (1851):*⁴⁷

Povejte mi, dragi prijatli, ker
 ste mi že na tolikanj vprašan
 umno odgovorili, kaj se vender
 z vašo dušo po smrti zgodi?

Modroslovci jeden drugzega debelo
 gledajo, i nič pravega odgovora dati
 ne vedo.

Mikromega i tajnik se tej razprtiji
 tako smejeta, da prvemu barka
 z roke v žep pade, kjer jo šele
 po dolgem iskanju zopet najde.

⁴³ Prim. Deržavin, n. d., str. 312-13.

⁴⁴ Voltaire, *Romans et contes*, str. 108-09.

⁴⁵ Jenko, *Zbrano delo* II, str. 124.

⁴⁶ Voltaire, n. m., str. 121-23 (z izpustitvijo tistega, kar Jenko ni prevedel).

⁴⁷ Sklepni del Jenkovega besedila v *Slaviji* 1851, 5. maja (list 14).

Homère, est le partage des dieux; leurs épaules et leurs ventres allaient et venaient, et dans ces convulsions le vaisseau, que le Sirien avait sur son ongle, tomba dans une poche de la culotte du Saturnien. Ces deux bonnes gens le cherchèrent longtemps; enfin ils retrouvèrent l'équipage, et le rajustèrent fort proprement. Le Sirien reprit les petites mites; il leur parla encore avec beaucoup de bonté, quoiqu'il fût un peu fâché dans le fond du coeur de voir que les infiniment petits eussent un orgueil presque infiniment grand. Il leur promit de leur faire un beau livre de philosophie, écrit fort menu pour leur usage, et que dans ce livre ils verraient le bout des choses. Effectivement, il leur donna ce volume avant son départ: on le porta à Paris à l'Académie des sciences; mais, quand le secrétaire l'eut ouvert, il ne vit rien qu'un livre tout blanc: Ah! dit-il, je m'en étais bien douté.

Poslednjič modroslovce zaradi umetnih odgovorov hvali. Zastran duše jim obljubi knjigo, v kateri bo ves dušni stan popisal. Zopet sta se Sirejan i Saturničan, ker je osem sto let že preteklo, proti domačiji podala. Na poti jih še jednopot modroslovci srečajo, ga za knjigo vprašajo, katero jim Mikromega tudi podeli. Potnika proti domu hitita, modroslovci pa h kralju s prečudno knjigo gredo. Kralj jo z veseljem odpre, nadjavši se, da bo vse skrivnosti zvedil, za katere se že dolgo pripravajo. Ko liste bolj natanko pregleda, nič ne vidi. Mikromega je vse opeharil.

Tekstna primerjava razkriva, da je Jenko s francosko predlogo ravnal dokaj svobodno. Ko je pisal *Mikromego*, je bil njegov postopek z Voltairovim besedilom takle:

- a) Izpuščal je vsa mesta, ki so bila izraz različnih filozofskih šol in znanstvenih nasprotij. Med vprašanjem o bistvu duše in sklepnim delom o prazni knjigi se je pri Voltairu zvrstila vrsta vidikov, ki jih predstavljajo imena Aristotel, Descartes, Malebranche, Leibniz in Locke.
- b) Voltaire je knjigo dal odpreti pred člani akademije znanosti, Jenko je isto dejanje prenesel pred kralja. Očitno je, da gre za vsebinsko prilagoditev slovenskemu prostoru, kateremu pojem akademije v tem času še ni nič pomenil.
- c) Voltairov *Micromégas* sprašuje na splošno o duševnem svetu, posebej ga pa zanima nastanek mišljenja («comment vous formez vos idées»); Jenkov junak se zanima, kaj se »z dušo po smrti zgodi«. Takšno zoževanje problematike je značilno za vso slovensko predelavo; njen avtor želi vseskozi dokazati le nevzdržnost metafizične zasnove sveta. V tem hotenju je premočrten, zato fabulativne in miselne razsežnosti predloge zožuje in tematično strnjuje.
- d) Posamezne vsebinske enote, ki jih je zadržal iz predloge, povezuje z lastnim veznim besedilom. V navedenem zgledu kakšni dve strani filozofske disputacije povzame z referativnim stavkom, ki je hkrati povzetek in zveza («Modroslovci jeden družega debelo gledajo, i nič pravega odgovora dati ne vedo»).
- e) Stavki, ki so navidezno približno enaki, se pri podrobni razčlembi izkažejo za preišljeno izrazno inačico, katera ustreza Jenkovim miselnim in kompozicijskim nagibom. Samo en zgled:

1) Il leur promet de leur faire un beau livre de philosophie, écrit fort menu pour leur usage, et que dans ce livre ils verraient le bout des choses.

2) Zastran duše jim obljudi knjigo, v kateri bo ves dušni stan popisal.

Širša vsebinska pomenljivost francoskega stavka (un beau livre de philosophie, le bout des choses) se je v slovenski inačici zožila na dušo in »dušni stan«, to pa je Jenkovo prevajalsko načelo tudi na sintaktični ravni.

Opisani razločki med Voltairom in Jenkom kažejo, da je slovenski tekst predelava francoskega izvirnika. Ta predelava v glavnem sprejema pogloblitve snovne sestavine predloge in njeno vnanjo kompozicijsko linijo, medtem ko je miselna struktura zastavljena na drug način. Razpad metafizičnega pogleda na svet, katerega prizorišče je Jenkovo pesništvo, je našel v Voltairu oporo, v francoskem *Micromégasu* pa snovno inspiracijo. Za začetek petdesetih let XIX. stoletja je bila to še variacija na dano temo, danes bi takemu slovstvenemu razmerju rekli parafraza. To pomeni, da nikakor ne moremo govoriti o prevodu v pravem pomenu besede, saj je Jenko v *Mikromegu* ohranil kar precejšnjo miselno, kompozicijsko, predvsem pa motivacijsko svobodnost. Zato je ob slovenskem *Mikromegi* vedno treba govoriti ne le o Voltairu, marveč predvsem o Jenku; za umevanje njegovega intelektualnega in čustvenega dozorevanja ter pisateljskega razvoja bo ta tekst moral biti v prihodnosti neobhoden vir.

NEKAJ OPAZK IN PRIPRAVA BESEDIL ZA OBJAVO: Objava neznanih Jenkovih besedil je priložnost, da se opozori še na dve zadevi, ki sta se »prikradli« na to področje slovenske literarne zgodovine. Novinar Janez Kajzer je v ljubljanskem TT (2. maja 1973) pisal o kmetu-pesniku Francu Miklu iz Trbegovcev, v katerega ostalini so po smrti našli tri zvezke verzov in podobnega gradiva⁴⁸. Tu nas zanima drugi zvezek, za katerega novinar trdi, da so v njem zapisane »izvirne pesmi Franca Mikla«. Iz tega vira izdvaža pesem z naslovom *Morski duhovi*, katere motiv je, kakor pravi, »nenavaden in hudo mušen«. Iz nje navaja nekaj stihov, od katerih tu citiramo le zadnje tri:

Vojak se prestraši, oči si pomane
Pred njim pa patrolja tovarišev obstane
Ter drugemu stražo tik morja 'zroči.

Poznavalcu Jenka v teh stihih ne bo težko prepoznati njegove balade *Morski duhovi*⁴⁹, v kateri se zadnja kitica glasi:

Glas kládiva v gradu enó zabrenčí,
vojak se prestraši, očí si pomane,
pred njim pa patrolja tovaršev obstane
ter drugemu stražo tik morja 'zroči.

Pesem, ki je proglašena za eno posrečenih Miklovih, je torej Jenkova, zato so sklepi, ki jih na tej podlagi izvaja novinar, neumestni in napačni.

Druga netočnost se nanaša na Jenkovo pesem *Poslanica*, za katero urednik *Zbranega dela* trdi, da je »tukaj prvič objavljena«⁵⁰. Tekst te pesmi zares poznamo v sporočeni obliki, ki jo prinaša Erjavčevo pismo Levcu (30. oktobra 1880), zapazil in objavil pa ga je že 1934. leta Anton Slodnjak v študiji *Fran Erjavce*⁵¹. Slodnjakova objava ima v primerjavi z Bernikovo naslednje razločke (rimska številka pomeni kitico, arabska stih):

III — 6	Te pozdravi, milo.	IV — 6	Misli so hitele
	te pozdravi milo.		misli so letele
IV — 1	Še mu bom poročil,	V — 1	Da mi v srci rase
	še mu bom sporočil,		Da mi v srcu rase

⁴⁸ Prispevek ima naslov *Oče naš, kateri si na Dunaju, daj nam dober komis*, vsebina *Morskih duhov* pa je bila povod za enega od podnaslovov (*Vojak pleše s cesarično*).

⁴⁹ Prva objava v *Slovenskem glasniku* I (1858), str. 12-4; *Zbrano delo* I, str. 115-17.

⁵⁰ II, str. 272.

⁵¹ Študija je objavljena kot uvod knjigi: Frana Erjavca *Zbrano delo* I; tekst je na str. 87-8.

Erjavec je svojo pošiljko Levcu takole komentiral: »Kdor pozna Jenka, spoznal bo tudi v poslanici takoj hčerko J. muze. V obliki je nekoliko zanikrna, prav Jenkova, ki ni Bog si ga vedi kaj držal do oblike. Da so J. pesmi take, kakor jih imamo sedaj pred seboj, gre hvala Levstiku, na kolikor ga je J. hotel poslušati«⁵². Stavki sporočajo dve stvari, in sicer: a) Sodobniki so Jenku očitali, da ni oblikovno dovršen; b) pesmi v znani obliki so nasledek posegov tujih rok, ki jim gre za to posebna hvala. Prva teza se nanaša na Jenkovo formalno svobodnejšo (in zato tudi sodobnejšo) verzifikacijo in stilno tehniko, ki ni šla v koncept prevladujočih klasicističnih (formalističnih) norm. Slovstveni standard druge polovice XIX. stoletja je Jenkovo pesem torej večidel čutil ne samo kot doživljajski, marveč tudi kot izrazni tujek. Zunanje znamenje tega nasprotja je Levstikova redakcija Jenkovih *Pesmi*, ki je šla, kakor ugotavlja raziskovalec, v tri smeri: 1. odpravljanje parataktičnih stavčnih zvez, ki so deformirale »Jenkovo čisto lirski pesniški element«; 2. uklepanje pesniškega jezika v toge metrične sheme; 3. približevanje tekstov realističnemu opisu, s tem se je »hudo izmalilil tekst prizadetih pesmi«⁵³.

Idejno-estetski nazor, ki je sebe postavil za edino slovstveno normo, se je s svojo totalitarno vizijo spremenil v nasilje. Kljub pomanjkanju odločilnih dokazov je mogoče predpostavljati, da je nekaj takih zahtev Jenko tudi sprejel in s tem nekatere plasti svojega pesništva spremenil. Erjavčevo poročilo in Levstikova praksa torej opozarjata, da se je z Jenkovimi teksti ravnalo zelo svojevoljno. Engelbert Gangl je med prirejanjem *Pesmi* še 1901. leta imel za popolnoma normalno, da besedilom »niso v kvar naslovi in ločila«, ki jih je »napisal sam«, ker so bili »v veliki večini v rokopisu brez njih«⁵⁴. Pri taki praksi bi bilo smiselno postaviti vprašanje, ki je podlaga moderne tekstološke znanosti, in sicer: ali Slovenci v znanih izdajah beremo avtentičnega Jenka ali ne? To vprašanje ni preprosto in mu bo kdaj v prihodnosti, kakor tudi mnogim drugim podobnim, treba priznati težo in ga resno pretresti.

Na podlagi vsega povedanega se je zdelo najbolj smiselno, da tudi tista Jenkova besedila, ki so le drugače, v tej objavi prinesemo v celoti. Ta odločitev je utemeljena tekstološko in praktično, saj omogoča hiter vpogled v problem razločkov, ki so ponekod kar precejšnji in bistveni. Besedila so večidel ostala v originalni obliki. Od tega je napravljen odmik le pri zlogotvornem *r*, ki je v skladu s časom pisan kot *er*, tu pa ga prenašamo kot *r*. Pri tekstih iz *Slavije* gre za prepise iz Jenkovega izvirmika, zato so v njih ponekod, to pa je zelo redko, popravljene ali očitne pisne pomote ali pa je postavljena vejica, brez katere bi bil smisel nejasen. Besedili obeh pesmi (*Noč in Jutro*) sta transliterirani iz cirilice v latinico. Posegi so torej ali grafijskega ali pravopisnega značaja tiste vrste, ki v nobeni razsežnosti ne izkrivlja temeljnega Jenkovega teksta. To dejstvo je važno toliko bolj, ker gre za prve tekste, ki jih je pesnik izbral in določil za objavo, to pa pomeni, da jih je cenil. V njih je gotovo vsebovana osrednja problematika njegovega takratnega življenja, zato imajo veliko literarnozgodovinsko in dokumentarno vrednost.

II. BESEDILA

a) Neznani ali neobjavljeni teksti

MIKROMEGA

(Prosto poleg francoskega)

Popotovanje Sirejana v Saturna in v Zemljo

V planetu Sireju je prebival ob času mlad i bistroumen človek, po imenu Mikromega. Spoznal sim ga, ko je poslednjič po zemlji koračeval. Menim, ne bom se dosti zlagal, ako povem, kako da je bil velik. Kakor mi računci povedo, je bil čez osem milj visok. Ker je pa tolikanj visok bil, bi obrazarji ne dvomili, da je njegov pas 50 čevljev na okroglo meril.

⁵² Prim. A. Slodnjak, n. d., str. 88.

⁵³ Fr. Bernik, *Levstikova redakcija Jenkovih »Pesmi«, Slavistična revija XV (1967), str. 230-50 (zadevni sklepi so na str. 248-49).*

⁵⁴ Prim.: *Pesmi*. / Založil / Simon Jenko. / II. / Uredil / Engelbert Gangl. / Ilustroval J. Vavpotič. / V Ljubljani. / Založil Oton Fischer. / 1901. V tej izdaji je omenjeno urednikovo poročilo na str. XII. O samovoljni pri ravnanju z Jenkovimi pesmimi daje pomenljiva dejstva tudi Bernikov odstavek *Dosedanje izdaje v Zbranem delu I*, str. 193—205.

Njegova umetnost je bila najbolj izobražena istih dob. Imel je takrat šele 250 let na hrbtu. Omikoval se je po tačasni šegi pri jezuitih, več kot petdeset računskih nalog je naredil, i marsikatero je udel.

Mikromega odraščati jame. Ko štiri sto i petdeset let spolni, se tudi z naravoslovstvom pečati začne. Golazni je pregledoval, ki še po sto čevljev obsegale niso, i ktere s sprostiti očmi še viditi ni mogel. Tudi piše o naravoslovstvu; ali zavoljo tega se z županom razprti, kteri je menil, njegovo pisanje ni ljudstvu koristno, timveč v kvar; zdelo se mu je namreč, kot bi bil Mikromega nekaj demokratiških misel v pis utaknil. Pokliče ga pred očitno sodbo. Mikromega se brani, kot vojak na borišču, i gotovo bi bil u županove lase zašel, ako bi ga ne bili trije stražniki varovali. Porotniki ga krivega dolžijo, česaravno ženski spol marsiktero grenko solzico zanj pretoči Sodba ga obsodi, osemsto let ne v domačijo priti. Ni se zjokal, ni tugoval, ko se iz domačije poda. Pobere kopita, korači od planeta do planeta, da bi srce i um popolnoma omikal. Ko se že dolgo okoli klati, v Saturna pride. Čudapolni svet se mu odpre. Ako je bil ravno vaju, vsake baže prikazni gledati, se vendar ne more smehu zdržati, tako majhne ljudi i tako majčken planet viditi. Saturn je bil namreč 900 krat večji kot zemlja, i prebivavci so palčniki okoli tisuč sežnjev veliki bili. Mikromega prebivavce v čudenje spusti, ker tacega velikana še nikoli vidili niso. Naš prijatelj, kot pameten človek, meni, da so tudi lahko bistroumni, desiravno majhni. Soznani se tedej ž njimi; tajnika ondašnje akademije si prijatelja pridobi. O raznih rečeh modroslovarita. Kmalu bi si bila zavoljo neke golazni v lase skočila, ko bi k sreči tajnikova žena ne bila k njima prišla.

Zdaj se jima kri ravno tako hitro ohladi, kakor je bila poprej zavrela, i pogovarjata se dalje. Sirejan vpraša, koliko let ljudje v Saturnu žive. Po petnajst tisoč let, odgovori tajnik, pa vedno tožijo, da jim je prekratko. Ravno taka se pri nas godi, reče Mikromega, desiravno moji rojaki sedemstokrat dalje živijo. Pravijo, komaj jamemo živeti, moramo že nehat. Dalje govori Mikromega: Ko sim potoval, sim bil pri ljudeh, kteri se tisučkrat daljšega življenja zveselujejo, kot mi, a tudi niso zadovoljni. Razne reči še pleteta, dokler se vsega naveličata. Sirejan meni Saturna zapustiti. Tajniku razodene, kaj da je sklenil. Vabi, prosi ga, naj ž njim gre, da bi skupaj potovala. Tajnik dovoli. Pripravit vse za potvo, da bi se drugo jutro prej vzdignila. Vležeta se k onovljenju svojih moči.

Na vse zgodaj se vzdigneta, i gresta po žarkih Saturna. Ko kakih sto in šestdeset milj koračita, v Jova prideta. Tukajšnji tajnik jima razne reči razodene. Ob letu zopet Jova zapustita, i proti Marsu koračita. Ko pa vidita, da je tako majhen, se bojita na njem prenočiti. Dolgo in dolgo hodita, zapazita mračno lučico. Bližej stopita, i v Zemljo vidita. Skoraj sta hotla naprej iti, pa bala sta se zopet predolžega potovanja. Stopita tedaj na Zemljo i počivata. Zajtrkovata dva hriba, katera sta si prav dobro spekla. Po zajtrku ustaneta, i skleneta se nemalo po Zemlji spregledati. Koračita naprej.

Koraki Sirejana i njegovih služabnikov so trideset tisuč čevljev merili. Ako se Mikromega jednokrat prestopi, se more tajnik k manjemu dvanajst stokrat i ves zasopen za Mikromegom teči.

Ni še šest i tridesetokrat zvon odbil, že vso Zemljo obhodita. Solnce, ali marveč Zemlja to pot v štir i dvajsetih urah stori, pa pomisliti moramo, da se bolj naglo gre, če se vrti, kot peš.

Vidita vse tiste mlake i potoke, kterim »srednje, velko, tiho morje« i.t.d. pravimo. Tajniku ni nobeno do kolen bilo. Mikromegu pa še do členov ne. Pazita i pazita, če je na tej krtini (tako Zemljo imenujeta) kaj žive stvari. Saturničan meni, da ne, ker nobene ne vidi. Oho! reče Sirejan, prezkodaj sodiš. Ali mar ne veš, da dosti zvezd ne vidiš, ktere jaz dobro vidim. Boš mar tudi rekel, da jih ni?

Pertlikovec pa dalje beseduje: Tudi zato menim, da nihče na nji ne prebiva, ker nikjer ni reda, potoki se tolikanj krive, i vsa zemlja je polna ojstrih zrnjev (hribov), da sim si že noge oderel. Ni mogoče, da bi tu le narmanjša stvarca zamogla prebivati.

Tajnik zdaj reče: Prebivalci so gotovo sami somi. Pa zopet mu Mikromega odvrne. Gle-da i gleda skozi demant, pa vse jedno nič druzega ne vidi. Po dolgim gledanju zapazi

ново prikazen — barko, ktera je po ledenem morju v Azijo pot najti hotla. Ni vedil, kaj da je, misli si pa, da je kaka čudna živalica. Stegne roko, da bi jo bil prijel, pa se jo zmečkati boji. Radovednost mu ne da miru, prime jo i jo lahoma na dlan položi. Ko morski potniki zapazijo, da so na suhem, menijo, da jih je nagloma kak vihar na skalo vrgel. Ker pa barka še cela ostane, mislijo, da je kaj drugega. Kmalo se potolažijo, njihove priprave i reči na Mikromegovo roko nositi jamejo, i se radujejo, ker so vsi življenje oteli. Mikromega čuje i čuje, če se ne bo kaj ganilo. Pogleda skozi demant. I glej čudo — vidi, kako nekaj po roci miglja, se priklanja, bremena vzdiguje, nosi i še druge reči uganja. To vidivši se veselja roko gibniti boji. Zdaj ga nekaj zazgače — zasadila mu je neka tih živalic železen kol okoli čevlja globoko v prst — vmakne i vse se na roci pomiri. Dalje Mikromega i tajnik premišljujeta, kako bi mogla te golazni bolj na tanko viditi. Mikromega misli i misli, dokler mu sledeča v glavo pade. Poreže si nohte, ker jih že dolgo časa ni potesal. Iz pavčevega nohta naredi govororog, dene konec k ustim, drugega pa proti barki obrne, da vsa pokrije. Brodolomci zdaj mislijo, da je solnce mrknilo. Komaj se malo zavejo, zagromi Sirejanov glas, i vsi se tacega gromenja prestrašijo, da se kot koprive v vetru tresejo. V dno barke strahu beže. Mikromega se zavzame, ko tako hipoma vse tiho i mirno na roci postane. Kmalu se spolni, kaj bi vtegnilo tega vzrok biti. Tiho je zdaj. Čez nekoliko časa straho[pe]tneži k vrhu prilezejo, i zopet delati začnejo.

Mikromega i tajnik poslušata, kmalo šumenje, enako mravljinčevemu, zavzameta. Dvomita ali je govorjenje ali ne. Saturničan reče, da ni govorjenje. Mikromega ne sodi prej, dokler se ne prepriča. Zdaj pa vidi kako živalici jedna proti drugi stojite, kako jedna glavo k tlom drži, druga pa z rokami kaže, maha i tako vpije, da prav dobro sliši. Poglavar namreč je bil jednega zmed hlapcev zmerjal, zakaj se je bil bolj najedel, kot drugi. Zopet Mikromega i tajnik dolgo mislita, kako bi jih nagovorila. Mikromega pravi, da ne sme več skozi glasorog govoriti. Reče tajniku, naj bi on poskusil, ker njegov glas je nekoliko prijetniši. —

Saturničan beseduje: Kdo ste ve, nevidne stvari, i kdo je vas vstvaril, da na tako majhnem planetu prebivate. Ste mar potniki, ali so taka vaša prebivališča? Kam greste i kje ste bili? Od koga se živite, ker je vaše truplo tako majhno? Grozno majčkini ste! moji rojaki bi vas pogleda vredne ne držali, jaz pa vas ogovorim, i vam pomoč ponudim. Ko zemljaki — bili so Francozje, take besede začujejo, kakor možje ostrmé. Niso vedili, kdo je to v njihovem jeziku izustil — ker Mikromega i tajnik sta vse jezike govorila. Menijo, da je hudi duh. Duhoven ga začne rotiti, jedni molijo, drugi kolnejo, i še tretji burke ganjajo. Vse nič ne pomagaa. Ko tajnik nobenega glasu več ne sliši, jih nagovori. Pove jim, kdo da je, i da ima tovariša Sirejana po imenu Mikromega. Vpraša jih dalje, če morejo kaj umnega misliti, i če imajo tudi neumrjočo dušo. Nekemu zemljomeru se pa tako vprašanje za malo zdi, vzame svojo pripravo, ga zmeri i zakriči: Dragi gospod, kdor koli ste, menite, ako ste sto tisoč sežnjev visoki, da — Kaj? zavpije Saturničan, tisuč sežnjev. Ravno tolko velik sim, ne več ne mánj. Kaj zlodja! Ti me je zmeril, ko sim ga ravno za neumnega imel! Jaz ga pa še ne vidim ne. —

O nesramneži! Menil sim, da pri vas gotovo v miru živite, ker ste tako majhne postave. Kako pa pride, da si pri vaših majhnih potrebah vender jeden drugemu pretite i se med sabo pripravate? Skoraj bi vse poteptal. Nikar! rečejo modroslovci, pred ko deset let mine, bo vse božja roka došla. Mikromega pokaži se. Nekaj časa jeden drugega osupnjeni gledajo, potem jih Mikromega zopet vpraša: Povejte mi, dragi prijatli, ker ste mi že na tolikanj vprašanjanj umno odgovorili, kaj se vender z vašo dušo po smrti zgodi? Modroslovci jeden drugega debelo gledajo, i nič pravega odgovora dati ne vedo. Mikromega i tajnik se tej razprtiji tako smejeta, da prvemu barka z roke v žep pade, kjer jo šele po dolgem iskanju zopet najde. Poslednjič modroslovce zarad umetnih odgovorov hvali. Zastran duše jim obljubi knjigo, v kateri bo ves dušni stan popisal. Zopet sta se Sirejan i Saturničan, ker je osem sto let že preteklo, proti domačiji podala. Na poti jih še jednopot modroslovci srečajo, ga za knjigo vprašajo, ktero jim Mikromega tudi podeli. Potnika proti domu hitita, modroslovci pa h kralju s prečudno knjigo gredo. Kralj jo z veseljem odpre, nadjavši se, da bo vse skrivnosti zvedil, za ktere se že dolgo pripravajo. Ko liste bolj natanko pregleda, nič ne vidi. Mikromega je vse opeharil.

KRATKOČASNICA

(Prosto poleg francoskega)

Neko jutro grejo trije šolarji šetat. Gredé zagledajo kmetovavca, ki je na zeleni travi pod visoko bukevjo spal, i brzde svojega osla u rokah držal. Ko bližej stopijo, reče jeden zmed njih: Pobratima, ako vam je drago, zdaj le lahko kaj potrobimo. Reče i vzame z živinčeta breme, se vleže na vse štiri, je sebi naveže, i se obrzda. Ko stori, reče tovaršema, da naj jo z oslom pobereta, sam jo hoče pa že z zaspancem obravnati, i se mu odrezati.

Zgodi se. Ko tovarša dober strelaj za hosto prideta, se kmetovavec zbudi, i ko pod oslovim bremenom človeka zapazi, se močno začudi. »Kaj zlodja«, zakriči, »ali ne pustiš bremena i brzda čigar so! Povej mi, kako ti semkaj prideš, i kje je moj osel?« »Poslušajte, starec, odgovori naš prijatelj, nikarte se jeziti, dokler vam vsega ne razodenem. Čarnanov zavdan sin sim, ki me je, ko ga nisem hotel slušati, šest let v osla spremenil. Čas je pretekkel, i zopet sim človeško podobo dobil. Komaj izgovori, kmetovavec trepetaje reče: Idi kamor hočeš, da bi te le nikdar več ne vidil. Breme i brzde obdrži. Žalibože! da so me pri tem živinčetu zopet nabasali, dostikrat me je neusmiljena osoda vkanila. Nadjam se, da se mi ne bo zopet kmalo kaj enacega naključilo. Bog daj, da bi se nikdar s tvojim očetom ne snidil! Ne pečam se rad s tacimi možmi. Šolar komaj čaka, kdaj ga bo kmetovavec spustil; marsikatero še zagodrnja, potem ga vendar spusti. Sprosten hiti, da bi pobratima došel.

Drugo jutro gre kmetovavec v mesto si družega osla kupit. Na sejmišču najde svojega osla. Začuden zavpije: Gotovo si se v novo z očetom razprtil, da te je v drugo začaral. Pristavi še: Pazil bom, da te ne dobim zopet v roke.

LJUBLJANA

Ravno je nekdo pri nebeških vratih pozvonil, i hitro je Gabriel pertekel, da vidi, kdo da pride. Vidi da je Ljubljančan, hiti tedaj Bogu povedat, da en kosmat Ljubljančan zvunej stoji, i bi rad pred sodni stol stopil. Naj pride, reče Bog, in ročnama se vrata odpro, pred visokim stolam pa stoji gizdalin, ki mu visoki zajci lice strižejo. »Kako si se poslužil dni, ki sem ti jih odmeril?« vpraša Bog. »Niks krajneriš, nur deutsch« reče bradač. Nur deutsch, reče Bog, iz Ljubljane pride; Gabriel, Ljubljančani več slovenskiga ne razumé, boš mogel iti i Ljubljano iz slovenskih krajev med nemške mesta zapisati. Komaj to izgovori, kar spet nekdo zažvenklja, i kmalo Gabriel družiga Ljubljančana pred Boga pripelje. »Wie benimmtest du dich...« »Niks tajč, reče ta, jaz le krajnsko zastopim«. Koj ko Bog sodbo odpravi, z enim namreč po nemško, z drugim pa po slovensko, stopi Gabriel prednj i popraša, kaj z Ljubljano. »Za zdaj jo že še morava pustiti, kjer je, saj vidiš, da pri taki mešanci ni mogoče soditi, bova vidila, čez nekaj časa, če se bojo ponemčeni spreobrnil, ali se bojo tudi ti Slovenci ponemčili, i po tem bova odločila, kje naj stoji bela Ljubljana.

NOČ

Solnce dneva tek končalo,
Zemljici slovo je dalo,
glas večernoga zvonu
kliče rateja domu.

Noč razpenja tamno krilo,
Petje v logu je vtihnilo,
Samo vetrček šumi
I u t/r/avi murn cvrči.

Mirno v zraku luna sije,
Tamne zemlje mrak,
Zvezde se užigajo,
Krasno v lesku migajo.

Truda sadaj vse počiva,
V spanju sladki mir uživa,
Kdaj, o duh nemirni moj!
Budeš ti mi pri pokojj?

JUTRO

Dan se zori,
Noč odbeži,
Zlato na nebu
Solnce blišči

Ptice zgodne
V zraku žgole,
Rožice v gaju
Ljubo duše.

Trava rosnà
Se lesketa,
Pčelica pridno
V cvetju sladkà.

Vse je živo,
Slada polno,
Vjasni mi moje
Srce tamno.

NA SV. JURJA DAN 1864

Svet' Juri je velik gospod,
Vsim revnim gostaçem je znan;
Tud jaz imam v çisli ta dan,
Ker vselej nanj pade Tvoj god.

S'cer çudno lastnost to imá,
Da kadar povrne se spet,
Pomnoži število Ti let,
I k prešnjim Ti eno pridá.

Pa mislim, da prav je takó;
Zatorej le štej jih naprej,
I toliko vsaj jih naštej,
Da bode nazadnje jih sto.

Tud upam i srčno želim,
Da vsako, ki bode prišlo,
Prineslo kaj lepega bo,
Da Ti zadovoljen boš ž njim.

Zdaj, ko si še trden i mlad,
Naj vselej prijeten štacjon,
Ko star boš, prijazni patron
Naj dá Ti kak kanonikat.

Çe viši še çaka Te reç,
Çe mitro celo bi prijel,
Še bolj bom jaz tega vesel,
Še bolj mi kaj ta'ga bo všeç.

Vse dni, ki odštete imaš,
Naj drago Ti zdravje cvetè,
I sreça spremljuje naj Te!
To voši Tvoj Šimen iz Praš.

TAKO-LE PRAVIM, GOVORIM . . .

Vsih vel'kih i malih
Dan's Jurjev je god,
I sreçe na cente
Jim voš'jo povsod.

Zatorej jaz tudi,
Kar vem ino znam,
Ti dobrega vošit',
Na znanje Ti dam.

S'cer v prozi povedal
Bi vse Ti lahko,
Al malo spodobi
Se pesniku to.

Zatorej, kar imam
Za Tebe vošil,
Sim v daktile ročne
Jih pridno povil.

Okrogla je sreça,
Oçes' ma na sto;
Z vsemi naj gleda
Na Tebe zvesto.

Z očesom, ki çuje
Nad zdravjem ljudi,
Naj Tebe, moj dragi,
Nikol' ne zgreši.

Da z zdrav'mi nogami
I z zdravo glavo,
I s pridnim trebuhom
Boš tlačil zemljó.

Z očesom, s katerim
Denar nam deli,
Naj Tebi, moj Jure,
Nikol' ne meži.

I kader vradniško
Boš sukjno dobil,
Naj kmalu velika
Živina bi bil.

Da zlate tri zvezde
Na kólar dobiš,
Na sunknji pa nosiš
Franc-Jožefov križ.

Sploh sreça prijazno
Te vódi povsod,
Naj stokrat pripelje
Še Jurjevi god;

Da çe ne bo stopil
Pred Minozov tron,
Še stokrat bo vošil
Tvoj Jenko Šimón.

b) Tekstne inaèice

PRED ODHODOM (ZD I, 17 — Slovo)

Ko mesec svetlo
Bo zopet posjal,
Od ljub'ce slovo
Jaz bodem jemal.

Naj njene oçi
Se v solzah tope,
Pomagati ni,
Çe poka srce.

Poglej jih gore,
Çez nje gre moj pot,
I deleç ÷ez nje,
Predeleç od tod.

Ne vprašaj, zakaj
Mi tu ni strpet',
Ne vprašaj, kedaj
Se vidiva spet.

Znabiti kedaj,
Znabiti nikdar,
Le roko podaj —
I Bog te obvar'!

PASTIR POJE
(ZD I, 94 — Narodna)

Dolina cveteča,
V dolini studenček,
Pri njem je devica,
Ki vije si venček.

Prišel sim si žejo
Vgasnit na studenček,
Devica mi dala
Je sebe i venček.

POGREB
(ZD I, 96)

V zvoniku ura dvanajst bije,
Gore i plan temota krije;
Le v mestu luči še brle,
Le v mestu še ne spe ljudje.

Pred hišo konja zrezgetata,
Odprejo se železne vrata;
Za vozom v pare stopi trop,
Da počasti moža pokop.

Glasovi godbe še donijo,
Vrste plesavcev se drvijo,
Njih lic noben'ga ne poznaš,
Vsakter' obraz je čudna laž.

Device davnej že v srpani,
Dekleta letos še ko lani,
Se v prvi vrsti jokajo,
I samski stan preklinjajo.

Pred vežo konja pridrdrata,
Kočijo črno pripeljata.
V kočiji pa mrlič leži,
Svet tacega še vidil ni.

Za njimi fantje se vrstijo,
V obraz bledé, z očmi brlijo,
z rokami v žepe segajo,
Okrogli d'nar preklinjajo.

Oko, globoko v čelo vdrto,
Je vedno še na pol odprto,
Na ustnicah ino v očeh,
Se ziblje še hinavski smeh.

Za njimi množica neznana
Sledi betežna i zaspana.
V kolo obstopi črni grob,
Tako zapoje celi trop:

Obleka mu je žamet, svila,
Lasje diše mu od kadila,
Cvetlice ga pokrivajo,
Cvetlice, k' se obletjajo.

Le ž njim v pogreba tihe tmine,
O polnoči zmed nas naj zgine.
Zapojte v grob mu iz vsih ust:
Ne vstani več, golufni Pust.

REZA PRI OKNU
(ZD I, 100 — Pri oknu)

Bele cvetlice, ledene cvetlice,
K vam bom vroče pritisnila lice,
Tajaj led, tajaj led lice gorko,
Da mi po cesti bo vid'lo oko.

Malo trenutkov, i noter do groba
Drugi zavdana bo tvoja zvestoba;
Naj v nje naročji ti sreča cvete,
Meni za večni čas zginila je!

Vid'la bom sni, kak po cesti zvršijo,
Svate vesele, ki na njih sedijo,
Lep i narlepši pa ženin je mlad;
O da sim morala njega poznat'!

Bele cvetlice, ledene cvetlice,
Gorko uneto hladite mi lice!
Večni Bog, mili Bog! drži me ti,
Da mi to revno srce ne skopni!

BOGOSLOVEC
(ZD I, 138)

Kaj me gledaš, dekle zalo?
Kaj me gledaš, al' ne veš?
Pel bom novo mašo kmalo
Torej ljubit' me ne smeš.

Pusti mene i pozabi;
Z mano sreča ne cvetli,
Druzih sto te ljubit' vabi —
Pusti popa, naj medli.

MLINARICA

(ZD II, 16-9)

Na vodi čolniček,
V čolniču junak;
Na Kraj/n/skem ga ni, ki
Mu bil bi enak.

Ga mlinarca mlada
Zagleda iz lin,
Navzeto si čuti,
Srce bolečin.

Iz mlina po stezi
Tik vode hiti,
Pogosto po vodi
Obrča oči.

Ko vidi mladeneč
Mlinarco lepo,
Sladko se nasmeja,
Jo vpraša tako:

Oj, mlinarca mlada,
Kam tak mi hitiš?
Oj, mlinarca zala,
Se mene bojiš?

Mladeneč, nikamor
Jaz zdaj ne hitim,
Se mladih i zalih
Ljudi ne bojim;

Le malo sprehajaj
Sim tod se prišla,
Kjer voda se peni,
Kjer veter pihlja.

Oj, mlinarca mlada,
Sprehajaj se tod,
Je kraj presamoten,
Prepesknata pot.

Pa če bi ti mene
Poslušati tla,
Tam v senco za vrbo
Bi sedla oba.

Tako je govoril,
Čolniček pripel
I mlinarco mlado
Za roke prijel.

Na pol se branila,
Na pol je pa šla,
Kjer v strani za vrbo
Je senca temna.

Pretekla je ura
I druga za njo,
Že dan se je nagnil,
Je solnce zašlo;

Ko mlinar/ca/ lepa
Domu se ravna,
Ko zali mladeneč
Po vod' odvesla.

Tako-le je mlinar
Poprašal ženo:
Oj, kje si obleko
Zmečkala tako?

I kaj se je zgod'lo,
Da črni lasje
Tako ti skuštrani
Po glavi ležé?

Po vozki stezici
Sprehajaj se šla,
Kjer voda se peni,
Kjer veter pihlja;

Čez kamen sim padla
Na vrbo gosto,
Lase i obleko
Je zmedla tako.

Zaklel se je mlinar,
Takole je djal:
Stezo bom popravil,
Bom vrbe požgal;

Da moja se žena
Skuštrala ne bo,
I več si obleke
Zmečkala tako.

MOČ LJUBEZNI

(ZD II, 20)

»Kaj stvorili ste mi, gospod,
oh, Bogu potoženo bod'!
V posmeh sim postala ljudem,
Več v društvo nedolžno ne smem.«

»Na usta, o ljubica, prst!
Naj pride, ak mora, le krst;
Saj tud ljubezni za dva
Srce mi zadosti ima.

Zvonovi bridko se glase,
Pogrebci se s parom v/r/ste;
Naprej pa k pokoju nesó
Sinu ino mater mladó.

Kaj peti mogoče mu ni,
Kaj briše si mašnik oči? —
Ločitev edin'ga sinu
I ljubice toži Bogu.

NA RAZPOTJI

(ZD II, 161-62 — Na razpotju)

Revež, kam se čem podati?
Komu vstregel bi, ne vem;
Oča svetvajo i mati,
Da v duhovni stan naj grem.

Če bi spolnil lastno voljo,
Malo mojim bo ušeč;
Pustil bi brevir i štolo,
Bi na podal se v daljni Beč.

Kar je zlahte, vsak mi pravi:
Farški ta je dober stan,
Ima dosti drev' i davi
Fajmošter kakor kaplan.

Vendar možnaja odgovarja,
Vedno pravi: Ti nikar!
Brez pomoči, brez denarja,
Nama bo težavna stvar.

Kader vprašam modre glave,
Kaj bo boljše ino kam;
Nihče mi ne reče prave,
Vsak le misli: Voli sam.

Revež, kam bi neki djal se?
Kaj bi storil, res ne vem;
Bi na srečo preč podal se,
Al' bi vstregel tu ljudem?

JEREMIADA

(ZD II, 164)

Vidil kraje sim domače
Ptujec tamkej nosi hlače;
Krajnec moj pa Boga hvali,
k' so mu kijkljo zanje dali.

Deus misericordiarum
Vsmil' se civium meaurum;
Sercem kožo stvor' enako,
V zajčjo jih obleci dlako.

NA SVETEGA JURJA DAN

(ZD II, 174-75 — Voščila, 8)

Da svetega Jurja zelen'ga konjiča
Za dansi na posodo jaz bi imel,
Ne zbal bi se plota, ne grabna, ne griča,
Po zraku Strbencu kar vošit bi šel;

Za druge potrebe možnica bogata
Poda naj ti vselej prijazno roko,
Vsaktere odprle se bodo ti vrata,
Če bode prijatelj ti s srebrom zlato.

Al' ker mi mogoče ni konja dobiti,
Pa tukej za mizo prav kisló sedim,
Poskusil bom pismico to podučiti,
Kaj vse ti za jutnji god sporočim:

I ker se še šteješ med revne učence
I v šolskem še prahu (nerad s'cer) sediš,
Dajo frančiškani naj ti eminece,
Da »praemium« s konca semestra dobiš.

I ker mu vesoljni svet prav nič ne hasne,
Kdor vlegel se v postljo je v črno zemljo;
Prav dolgo življenja naj luč ti ne vgasne,
Da druž'ga kaj vžiti mogoče ti bo.

Ker vem, da ti majka je nograd zročila,
Tuđ' zanj ti kaj vošim i vošim za hram:
Naj vedno bi trta vsaktera rodila,
Tako da ti z vinom ne bode it' kam.

I družih reči je res tako število,
Da sam ne vem, kje bi začeti imel,
Ker usta i trebuh posebno vošilo,
I nos tuđ' katero imeti bo tel.

S'cer marsikaj še bi ti vošil znabiti,
Al' časa premalo za dansi imam;
Zato če še važnega kaj je vošiti,
Premisli sam, želi i voši si sam.

Se ustam, trebuhu prileže pečenka,
Naj bo že al' tele, al' raca al' gos,
Naj peče Dolenka jo al' pa Gorenka,
Odrezan od zad al' od spred naj bo kos.

Novic ti ta listek ne bode prinesel,
Le eno vem, eno ti torej povem,
Da dansi se »Riegler« je semkaj pritesel,
Kdaj prišel bo k vam, ti povedat' ne vem.

Al' race i goske pa plavajo rade,
(Mende to navado imajo povsod?)
Da treba ne bo jim pustiti navade,
Naj v kleti tik soda počiva ti sod.

V beli Ljublj. 23/4 55.

Tvoj
S. Jenko

Evgen Lovšin

Ljubljana

ROD OTONA ŽUPANČIČA*

VINIŠKI MALIČI, SORODNIKI OTONA ŽUPANČIČA

I. Franc Malič in Barbara,
roj. Mihelič — pesnikova ded in babica

Rojstne in mrliške knjige viniške fare omogočajo ugotoviti rod Otona Župančiča po materi od približno druge polovice osemnajstega stoletja do danes¹.

Viniških družin s priimkom Malič je bilo več kot za dvanajsterico. Tu naj ima besedo pesnikov neposredni rod, katerega začetnik je bil konec osemnajstega stoletja

Janez Malič (1783—1861) iz h. št. 19, poročen z Ano Ostronič (1786—1864) h. št. 27/39².

V tem zakonu se je rodilo osem otrok. Imenovali so se Ana, Janez, Marija, Matija, Ana, Janez, France in Jure. Očitno jih je dvojce umrlo zelo zgodaj. Njuni imeni sta dobila naslednja otroka, taka je bila navada.

Za Marijo, Janeza in Franca smo ugotovili, da so odlično pripomogli k nadaljnemu zvečanju Maličevega rodu: Marija se je poročila z Matijem Maličem, po domače Kramarjem, Janez in Franc pa sta začetnika z otroki bogatih družin, ki so jih razločevali z domačimi vzdevki »Pri Maličku« in »Pri Fráncini«.

Vtem ko sta bila Janez Malič pesnikov praded in Ana Ostronič pesnikova prababica, sta bila pesnikova ded in babica

Franc Malič, po domače Fráncina (6. IV. 1825 — 8. III. 1912), in *Barbara Mihelič*, poročena Malič, (14. XI. 1828 — 14. I. 1897) iz h. št. 8³. Imela sta deset otrok, osem hčera in dvojce sinov, od katerih se je eden v prvem rojstnem letu po nesreči in na veliko žalost staršev zadušil. Najstarejša hči Ana je mati pesnika Otona Župančiča.

Pesnikov ded Franc Malič je dobil vzdevek Fráncina (z belokranjskim naglasom na prvem zlogu), ker je bil srednje velike, a močne rasti. Hčere so imele »ateta« v časteh, zato jim to domače ime nikakor ni bilo po volji. Po rojstvu je bil Franc med zadnjimi številnimi otroki družine na h. št. 19. Ko je odrasel, je bilo treba

* Prof. Evgen Lovšin, sicer znan planinski pisatelj, bivši prepovedec in sorodnik Otona Župančiča, že dlje časa pripravlja obsežno biografsko monografijo o pesniku Župančiču. Poglavje »Župančičevi v Ljubljani od 1892 do 1935« smo v JiS objavili 1969/70, zdaj pa po posredovanju urednika Župančičevega ZD prof. dr. Jože Mahnič objavljamo še poglavje z gornjim naslovom. Op. uredn.

¹ Na tem mestu naj se zahvalim Jožetu Maliču, viniškemu rojaku iz družine Maličev, po domače Pri Školniku, ki je po dokumentarnih knjigah zbral in uredil viniške Maliče od leta 1750 do 1860, 92 po številu, z rojstnimi in smrtnimi letnicami in nekaterimi poročnimi podatki. To dolgotrajno delo mi je pomagalo rešiti marsikatero uganko.

² Prva številka se tiče prejšnje hiše, druga današnje, na novo sezidane; tako tudi v naslednjih navedbah.

³ Hiše ni več, h. št. 8 je danes sredi trga.

iti z doma, najti si delo in zaslužek. Kmetija ni zmogla prehraniti toliko ust, posebej zime so bile lačne. Še druga nevarnost — večletna vojaška služba — je prežala nanj.

Trije mladi Viničani, Franc in dva tovariša, so sklenili oditi na tuje. Odločili so se za češke Sudete. V Karlovih Varih in v Falknovu se je bila že ukoreninila viniška krošnjarska družina Zajc z majhno trgovino. Na njihovo podporo so upali. Začeti je bilo treba s krošnjo na ramah. Naš Franc ni bili edini viniški krošnjar. Njegov daljnji sorodnik Matija Malič, po domače Kramar, Kramarjevi bratje, sorodnik Babič in drugi so hodili najrajši v avstrijsko-nemške kraje in na Bavarsko, zato so jim rekli tudi nemškarji. Francev sosed Persetič pa je bil »raznóščík«, ubral je s krošnjo pot v daljnjo Rusijo. O belokranjskih krošnjarjih je veliko pisal Janez Trdina v svoji knjigi Sprehod skozi Belo Krajino (1873). Krošnjarjev zaslužek je bil priborjen z muko in s skrajno štedljivostjo. Samo varčen nemškar, ki se je odrekel zabavi, pijači, dostikrat tudi udobni postelji in izdatni hrani, je lahko kaj privarčeval za dom. Nemškarili so največ po podeželskih sejnih in prodajali drobnarije, kot na primer robce, nogavice, nože, vezalke za čevlje, vžigalice, bonbone, glavnike, ogledalca. Krošnjar je moral biti dober poznavalec kupcev — malih ljudi. Pravili so, da preprostega Nemca »kva-ko« ni bilo težko pridobiti. Krošnjar mu je ponudil deset let star robec in dejal, da je ravnokar prišel iz tovarne, postavil je ceno 25 grošev, popustil 15 grošev, se pogodil za deset, a robec jih je vreden komaj 5.

Že Trdina je ugotovil, da človek, ki več let krošnjari, izgubi veselje do kmetije. Nemškar je izgubljen kmet, je bila v mnogih primerih resnica. Tudi pri viniških Maličih.

Pesnikovega deda Franca je po nekaj letih prignalo domotožje iz Češke domov. Prihranil si je bil nekaj denarja in pripeljal precej blaga. Začel je z majhno kramarijo kar na skednju svojega sorodnika na h. št. 5/9. Stari Viničani so se še spominjali, da je v prvi polovici 19. stoletja stala tu skromna, lesena, s slamo krita hišica. V njej je stanovala družina Jože Maliča. Z otroki niso imeli sreče. V bajtici je ostal samotar stric Mike. Ta je prodal Francu hišico za mal denar.

Zdaj se je začel fant ozirati za dekleti. Želel je imeti svojo družino, v tistih časih sen in upanje, misel in želja vsakega zdravega, mladega človeka. Imel je tudi nekaj denarja, da se je odkupil pri vojaški oblasti, pa tudi pri občini, ki je imela pravico odreči oziroma omejevati revnim pravico do ženitve in tako preprečevati naraščanje proletariata, mu je uspelo preskočiti vse ovire.

Zagledal se je bil najprej v mlado mlinarico z mlina ob Kolpi, pa ga ni uslišala. To ga je odvrnilo na hrvaško stran na Prilišče. Za ženitve in možitve Kolpa od nekdaj ni bila nobena ovira. Vendar pa je končno zmagala pristna Viničanka Bara Mihelič, po domače Bara Mentanova Pod lipo. Z njo se je vpregel v zakonski jarem. Poročila sta se 23. II. 1852, ženin je imel 27, nevesta pa 23 let.

Prva njuna otroka Ana (pesnikova mati) in Marija sta bili rojeni še v tisti s slamo kriti bajtici leta 1853 in 1854. Franjo Lovšin, viniški učitelj in poznejši hišni lastnik, je vklesal v steno ob vežnih vratih, da je hišo pozidal leta 1855 pesnikov ded Franc Malič. V novi hiši, pokriti s skodlami, se je pesnikovim starim staršem rodilo še šest hčera: Barbara (roj. 1855), Katarina (1857), Johana (1859), pozneje

Frančiška, Adika in Pepa ter sin Rudolf (1861). V tej hiši s številko 5 in v pozneje prizidani številki 6 je bivala Maličeva družina skoraj 19 let, dokler ni požar uničil njihovega večletnega s trudom pridobljenega premoženja.

V pritličju obeh hiš je podjetni mož imel gostilno in trgovino z mešanim blagom. Bister in delaven, kot je bil, ni ostal samo pri gostilni in trgovni na drobno. V tisti dobi so začeli graditi nekatere železniške proge po Hrvaški in Dalmaciji. Vozil in prodajal je podjetjem in delavcem vino, živila in oblačila. Polagoma pa je v njegovi gospodarski dejavnosti prevzemal les prvo vlogo po vrednosti in velikopoteznosti. Gozd je postal njegova domena, njegovo torišče.

Pripovedoval je, da je začel z lesno trgovino po naključju. Ko je bila neka veselica v Severinu ob Kolpi in so bili tam zbrani graščaki in plemiči, se je viniškemu grajskemu gospodu zahotelo obleči črno obleko. »Ti, Franjo«, je viniški graščak rekel Francu, »prinesi mi iz Vinice črno obleko, pa ti dam tri žeželjske hraste, ki si jih boš sam izbral«. Ko mu jo je res prinesel, mu je dal še dva povrh. Takrat je imela graščina na Željlu nekaj tisoč hrastov. Lahko je bilo najti takega s 50 ali 60 cm v premeru.

Tako je Franc Malič začel s hrasti. Ni bilo večjega gozda in lastnika v Beli Krajini, ki ga ne bi poznal. Posebej je cenil nahajališča okrog Dragatuša, njegovo Ločišče, Veliko Bukovje okrog Adlešič, metliško okolico in seve domači Žeželj, ki so mu rekli tudi Vrtače. Reka, na kateri se je že takrat rojevala velika mednarodna trgovina, mu je bila najbližja morska luka, Karlovac in Novo mesto pa priročni mesti, kamor je hodil nakupovat razno blago in živila tudi za svojo viniško trgovino in gostilno. Te kraje je obiskoval večkrat na leto. Bil je dober znanec trgovcev in posebej reških posrednikov. Na Reki in na Sušaku je imel lastna skladišča. V gostilni pri »Zefi« je imel v najemu sobico, kjer je prenočeval sam in z družino. V lepem vremenu je od belokranjske cvetne pomladi do vinorodne jeseni rad jemal s seboj tudi hčere in sina. Tako je pesnikova mati Ana zgodaj zagledala morje, ki se je z vsem svojim čarom in silovitostjo vplelo v njeno mehko belokranjsko dušo in se v skrivnostnem spočetju presukalo tudi v pesnikovo bitnost in pesem. Tu se je Ana učila tudi moderne kuhe, olike in vedenja ter se tudi sicer izobrazila.

Nekoč je Franc kupil, tako je pravil svojemu vnuku Otonu, neki hrast v kočevskih gozdovih, ki ga je vleklo 32 volov. Večkrat so se verige pretrgale, nazadnje pa so le prišli z njim na Reko. Tu ga je razstavil, tako ogromen je bil, pa kupca vendar ni bilo zanj. Nato je dal hrast spustiti v morje, kjer so ga privezali na ladjo ter prepeljali v Genovo. Tam ga je dal razsekati na manjše dele in te je razprodal. Njegove kupčije z lesom so segle tja do francoskih luk in v Marseilleu je bil s kupci bolj zadovoljen kot v italijanskih lukah, kjer je bila večja konkurenca in zavist.

Hraste je prodajal ladjedelnici, tudi avstrijski vojni mornarici. Rad se je pobahal: »Moji hrasti so tukli (tolkli) Italijane pri Visu«⁴.

Takrat je še vladalo soglasje med njim in ožjim ter daljnim sorodstvom, pozneje so skalile ubranost razne nezgode in izgube. Stara hiša Janeza Maliča s števil. 19

⁴ Vis je znan jadranski otok, pri katerem je avstrijski admiral Tegetthoff 1866 premagal italijansko brodogojstvo; to bitko je Malič imel v mislih.

je stala nekje na vrtu sredi trga. Tu ali pa v zidanici, ki ji pravijo Viničani »his«, so se sestajali bratje Fráncina, Maliček in Jure ter svaka Kramar in Školnik, popili kupico vina in se poveselili: »Hodi brate, da si zapjevamo...« Bili so »složna brača«.

Življenje in kupčija pa sta imela tudi svoje težave. Potovanja so bila naporna. Po cestah so imeli opraviti ne samo s hudimi klanci in ovinki, temveč tudi z mitničarji (mitnici so rekli harmica), s pustolovci, tihotapci, hajduki, tatovi, roparji, zvermi in z drugimi nevarnostmi. Franc Malič je imel kobilico, ki je s kratkimi počitki pretekla 80 km ceste od Reke do Vinice. Zgodaj zjutraj so vstali ob morju, zvečer so bili doma.

Kakor za krošnjarja tako tudi za trgovca potnika je bilo hajduštvo tistega časa zelo neprijetno. To velja posebej za kraje severne in južne Hrvatske. Janez Trdina sporoča, da so v 25 letih razbojniki pobili najmanj 10, oropali pa več kot 30 krošnjarjev. Naletel pa si na potu tudi na usmiljenega hajduka. Ko je nekoč neki revni krošnjar srečal dobrodušnega tolovaja, ga je le-ta pozdravil: »Tužna ti majka! Ali ne misli, da bije v hajduku zversko srce. Na, deset forintov, pa idi k vragu...« Ličani niso imeli za hudodelce tistih, ki so napadali gosposko in bogatine. Hajduštvo je bilo ponekod v časteh in je imelo na skrivaj precej potuhe. Pesnikov ujec Rudolf Malič je pripovedoval naslednjo zgodbo: »Odpejljali smo se z Reke zjutraj in se z mrakom spuščali po dolgem klanecu z Vučnika v dolino Kolpe. Zagledali smo severinsko graščino, ki je bila vsa razsvetljena. Mitničar, ki je bil pobegnil, je zaprl cesto tako, da nismo mogli naprej. Slišali smo hrup in kričanje v poslopju. Posrečilo se nam je zapeljati s ceste in spet priti na njo, ko sta poskusila dva moška ustaviti naše vozilo. Eden je grabil kobilico za uzdo. Že jo je ate oplazil z bičem. Ne samo da ni bila vajena biča, tudi ga ni ne trpela ne prenesla. Skočila je v tak galop, da je hajduk hitro odskočil, mi pa smo zdirjali v noč in se rešili. Ko smo prišli do brodišča na Kolpi v Pribanjcih, nas je tam pozdravil naš prijatelj brodar Fabič in vprašal: ‚Pa kaj ste, vraga, počeli s kobilico, gospod Malič, saj je vsa mokra?‘ ‚Moramo se ji zahvaliti za življenje, je rekel ate.«

Znani so bili poljanski hajduki, ki so imeli skladišče za uplenjene stvari kar v votli bukvi v Tanči gori.

Nekoč sta prišla harambaša (hajduški vodja) Mile in njegov tovariš v Maličevo gostilnico. Neki Bojančan ju je spoznal in obvestil žandarje. Ti so prišli, ju vklelili in odgnali v ječo. »E, da imam ja svoje momce i pušku, drugojače bi se mi pozdravili,« je zamrmral pri vratih.

Pesnik Župančič je v mladih letih kot študent marsikaj slišal o teh stvareh. V pesmi *Cigan* mu hrzajo konji zvečer na priponu, s kopiti kopljejo zemljo, strižejo z ušesi in prisluškujejo glasovom, ki blodijo po gozdu kot splašena zver o pogonu...

Daljno ubojstvo li? — Bog ti daj sreče,
brate razbojnik na temnem križpotji!
Težko življenje to, z vsemi v nasprotji,
žalostna pot iz dobrove do ječe!⁵

⁵ Oton Župančič, ZD II/46.

Številno takratno cigansko naselje Hedorovičev in Brajdičev pri Kanižarici, njenem premogovniku in opekarni, ob črnomaljski cesti proti Dragatušu, polno kričavih in raztrganih otrok, brhkih in stasitih deklet, doječih, prav nič negovanih mater, starih cigank in ciganov s pipo ali čikom v ustih, je lahko dalo pesniku dovolj ustreznega navdiha.

Po razbojništvu in hajdukovanju so bili znani razni kraji v Beli krajini in sosednji Hrvatski. Tudi Vinica in okolica nista bili nedotaknjeni. O umoru nekega domačina oderuha se je šušljalo dolgo let. Pesnik je z mnogimi jezikovnimi posebnostmi viniškega in dragatuškega krajevnega narečja vzel ta umor za predmet umetniškega oblikovanja v svoji dramatski sliki *Noč na verne duše*. Viničani so imeli v mislih resnične osebe, vendar do sojenja krivcev ni prišlo. Pesnik je uporabil pogostne in razširjene priimke, da bi se izognil morebitnim očitkom. Kot nasprotje oderuha Bahorja je v drami upodobil prav tako resničnega hajduka Udmaniča, znanega posebej po hrvaškem Gorskem kotaru.⁶

Gospodi, popom je denar jemal,
a siromaka se dotaknil ni.
Je, kmetom bil je dober.
Zato je moral v Zagrebu viseti.

Istega pravičnega hajduka najdemo tudi v Župančičevi zgodnji pesmi *Razbojnik*.⁷

Trgovcem je blago jemal,
in siromakom ga je dajal.
To bil je Udmanič junak,
tak zelen kot hrast in tako krepak.

Zdaj se vrnimo k pesnikovemu dedu Francu Maliču. Po svojem značaju, po zunanosti in notranosti, je bil zanimiva osebnost. Svoje otroke je imel zelo rad, a najrajši prvorojenko in poznejšo pesnikovo mater Ano. Odkritosrčen in dobrodušen ni hodil neprizadeto mimo vaše revščine, ki pa ga je pri vračanju posojil rada pustila na cedilu. Rajši je pomagal, kakor bi jemal. Bil je obdarjen z veliko domišljjsko zmogljivostjo. Lahko da je bila kdaj njegova pripoved čista izmišljotina ali vsaj pretiravanje, po večini pa je pripovedoval o resničnih dogodkih in doživljajih, žalostnih in veselih, viharnih in sončnih. V stiku z različnimi ljudmi si je na mnogih potovanjih nabral dovolj gradiva za pripovedovanje. Vsekakor pa je bilo to preveč za njegovega rojaka, skromnega Viničana, omejenega na ozko okolje, brez razgleda v širni svet. Temu se je pridružil še košček zavisti. Zato je ta rojak izumil krilatico: »Laže kot Fráncina«. A vendar ga je cenil in spoštoval, saj ga je volil več let za župana trga Vinice.

Barbara Mihelič, po domače Mentanova Bara, pesnikova babica, je bila majhne postave, kakor so vsi Mentani Pod lipo obeh spolov majhne rasti. Bila je debelušna, pridna in skrbna posebej za gospodinjska opravila, delala je na polju in v vinogradu, skrbela za živino, pomagala možu v gostilni in trgovini in rodila otroke, vsaki dve leti po enega. Bila je zdrava ženska z normalnimi porodi brez presledkov zaradi smrti mladoletnih otrok, s hčerami, ki so skoraj vse v zdravju in rodnosti predstavljale lep primerek podedovanega in privzgojenega zdravja in omike.

⁶ ZD VI/9.
⁷ ZD V/219

II. Pesnikovega deda Franca Maliča pot navzdol

Pravijo, da so družine, ki ohranijo pridobljeno bogastvo tja do tretjega kolena, redke ko bele vrane. Zaradi življenja, zazibanega v gmotno brezskrbnost, gredo znamenja sprememb komaj opazno mimo gospodarja, ko mu premoženje ne narašča več tako kot prej. Tudi Franc Malič ni takoj opazil, da se ljudje v vedenju že spreminjajo, da postaja denar bolj pičel, da ponehuje zaupanje v trgovini in da zaradi nizkih cen kmet ne prodaja svojih pridelkov.

Vse to so bila znamenja bližajoče se gospodarske krize. Prva velika gospodarska stiska, ki je zadela tudi naše kraje, je nastopila v 19. stoletju po Napoleonovih vojnah, največ zaradi oslabiljene kupne moči prebivalstva. Leto 1848 je prineslo kmetu veliko olajšanje z odpravo tlake, naslednja leta pa mu niso bila naklonjena. Avstrijske vojne v Italiji, poraz v vojni proti nastajajoči veliki Nemčiji (Hradec Králové 1866), nezadovoljstvo narodov v Avstriji, zunanjetrgovinska konkurenca, velike investicije v prometna sredstva in podobno so spravile državo v bedno stanje. Revščina se je razpasla povsod, najbolj je trpel kmet od velike ameriške konkurence v žitu, od dragih obrtniških izdelkov in od velikih dajatev, davkov in pristojbin, ki jih je pobirala državna blagajna za kritje ogromnih stroškov. Znan je finančni polom, ki je stresel leta 1873 vso Avstrijo.

Tudi pesnikovemu dedu Francu Maliču, viniškemu »principalu« (gospodarju), kakor so mu radi rekali vaščani, trgovina ni več tako uspevala kakor prvo desetletje, vendar večje nevarnosti še ni bilo opaziti, čeprav došli denar ni imel obstanka v domači mošnji. Ko je nekoč prinesel prgišče cekinov z Reke, mu je žena Bara rekla: »Naglej se jih dobro, nikdar več jih ne boš videl.« Tudi pri hrastih je bil dobiček veliko manjši, italijanski kupec je postal vihrav in izbirčen, morje pa še bolj viharo in zahrbtno. Kriza v ladjedelništvu je povzročila neizterljivost dolgov, ohromila kroženje denarja in ovrgla upanje na vsaj zmeren dobiček. Končno se je Malič zaletel še v nakup velikega bosiljevskega graščinskega gozda z dvema družabnikoma. Sprli so se do grdega, namesto na Reko s hrasti so šli v Karlovac z medsebojnimi prepiri in tožbami.

Kljub težkim časom so se rojevali in doraščali otroci, dobički so usihali, a živelo se je. Denarja sicer pri hiši ni bilo veliko, a kašča je bila polna žita, krompirja in fižola, shramba trgovskega blaga, klet vina in šunk za gostilnico. Dolžniki, ki jim je preradodarno posojeval »trošek« za Ameriko ali za krošnjarjenje, dajal »na vero« vino in blago iz trgovine, so se pritajili. Sicer ni nikoli računal obresti, a do denarja kljub temu ni prišel. Siromaku gre denar počasi izpod palca. Ker je žid priskočil Francu prav rad za visoke obresti na pomoč, se gospodarjenje še ni zatikalo.

Ne daleč od Maličevih hiš, rekli so »Pri Krištofu,« so otroci vrgli gorečo vžigalico na kup slame. Hitro je plamen preskočil na slamnato streho Maličeve sosedse »Pri Kuharki« in že je hiša gorela kot bakla. Požar je 8. avgusta leta 1874 uničil v Vinici 17 hiš, med njimi Maličevo domačijo z vsemi živili, trgovskim blagom in sodi v kleti. Pogorele so hiša, kašča, hlev in drvarnica, v zadnjem trenutku so rešili otroke in živino⁸.

⁸ Med vzroke siromaštva je poleg ujma in boleznih v vinogradih treba šteti tudi številne požare, ki so množično uničevali s slamo krite lesene hiše. Obласти so začele priporočati pokrivanje streh z opeko in ustanavljanje požarne obrambe.

Malič je bil sicer zavarovan pri zavarovalnici »Victoria« v Sibirju, romunskem mestu na Erdeljskem, toda zavarovalnico »Victoria« je s stotinami drugih podjetij pokopal tistočasni dunajski finančni polom.

Požar in finančni polom sta bila dva udarca usode, ki sta položila principala Maliča na tla. Odslej je šla pot hitreje navzdol.

Premišljal je, ali bi postavil hišo s prizidkom na pogorišču, ali bi se odselil v Dragatuš, kjer je bil svojčas kupil neko bajto blizu glavnega trga. Ženi Bari se ni dalo proč od rojstne vasi, tudi hčere niso bile vnete za selitev. Ostali so v Vinici. Malič je ponovno zavihal rokave, pljunil v roke in začel znova. Ko mu je priskočilo sorodstvo na pomoč in ko je izterjal nekaj dolgov, je postavil zidano hišo s prizidkom, s posojenim denarjem je napolnil skladišča za trgovnico in natočil sode z vinom za gostilnico. Bilo je potrebno obrniti vsak novčič dvakrat, preden ga je oddal, porabiti zadnje prihranjene zaloge v lesu, terjatvah...

Spet je oživela kupčija. Prinašala je dohodek sicer po kapljah, a zanesljivo. Tudi kak hrast se je zapisal med posamezne dobičke, vendar tistega premoženja, kolikor ga je bilo pred požarom, ni bilo mogoče spraviti skupaj. In tudi v prihodnosti nikoli več!

III. Ana Malič se poroči s Francem Zupančičem

Prvorojena Ana, pesnikova mati, je bila v 21. letu, ko je požar prvič uničil domačijo. Bil je že pravšnji čas, da je njen oče začel misliti na oddajo hčera, na njihov možitev. Ženini — bodoči zetje — niso bili tako redki, a težava je bila z doto. Brez nje ni bilo možitve! Osem hčera, velik račun...

Franca Zupančiča, malega trgovca v Dolenjskih Toplicah, je Malič poznal že od takrat, ko je redno kupoval razno blago v novomeški trgovini Dubini (pozneje menda trgovina Ogorevc), Franc pa je bil tam za pomočnika. Ker so ga njegovi gospodarji hvalili in ker ga je začel tudi sam ceniti, ga je izbral za svojega prvega zeta in ga povabil v Vinico na ogled. Ker mladi Zupančič ni gledal samo na denar (ate je svoji hčeri Ani, ki mu je več let pomagala v trgovini, izgovoril lepo doto), temveč je obračal oči tudi na brhko Ano, so sklenili, da bo poroka 14. februarja. Pisalo se je leto 1876.

V knjigah, v katerih so takrat beležili župniki poroke še v nemškem jeziku, je zapisano, da je ženin Franc Župančič, c. k. deželnobrambovski podlovec, katoliške vere, iz Toplic h. št. 62, trgovec, 27 let star, samski, da je nevesta Ana Malič, trgovčeva hči, katoliške vere, iz Dragatuša h. št. 30, 23 let stara, samska, da so starši ženina: Franc Zupančič, 1/2 zemljak in Uršula Markovič, starši neveste: Franc Malič, zemljiški posestnik, in Barbara Mihelič, da sta bila za priči Pavel Borštnik, učitelj, in Franc Kavčič, učitelj, in da sta bila poročenca oklicana 12. in 31. januarja 1876 v Toplicah.

Po tem zapisu sklepamo, da je bil Franc Malič že pred poroko prenesel dragatuško hišico na svojo hčer Ano.

Pirovali so v Vinici v hišah zdaj že tasta Franca Maliča na št. 5 in 6⁹. Tašča Bara je bila presrečna, ko je dobila prvega ženina v družino. Pirovali so malo po novem, malo po starem¹⁰.

Svati so prišli s petjem in vriskanjem pred hišo, kjer so jih vprašali, kaj hočejo. »Mi smo lovci, izgubili smo srnico, ste jo vi našli?« Ko so jim ponudili staro baburo, kolec, ovit s slamo in v ženske cunje, so vdrli v sobe in pozdravili »mlado« (tako pravijo Viničani nevesti pred poroko), popili prve čaše in zapeli: »Vé-seli se dévojkina majko ...«

Svatbeni sprevod je vodil zastavonoša z rdečo zvezdo in z jabolkom povrh droga. Nevesta je imela svojo »vojačico« (družico). Ko so se vrnili iz cerkve, je nevesta pred očetovo hišo, okrašeno z zastavo in trakovi, poljubila ženina in ga odpeljala k svatbenim mizam.

O polnoči je starešina prekinil pojedino in pozval svate k darovanju s spevom:

»Ajt' k darom, ajt' k darom!
Pristupajte, darovajte
našo mlado nevestico,
saki barem po šestico!
Čača, mama, sestre,
brača, strici, strine
i pajdaši, pajdašice,
da ji Bog da poživeti,
saj vam želi povrniti!«

Ko se je začelo daniti, so še enkrat zaplesali kolo ali kólali (kakor pravijo še danes):

»Skoči v kolo, da skočimo,
da to travo povalimo!
Po ti travi voda teče,
na ti vodi malin melje,
u malinu lepa Ane ...«

Za slovo pa tisto pesem njenih družic:

»Ane, Ane mila,
vesela nam bila ...«

In nato še ves zbor:

»Ne zamerte, ne zamerte,
draga bračo moja ...«

Ko so se spočili, je ate napregel voz. Odpeljali so se na Reko. Tam je Malič seznanil svojega zeta Zupančiča s svojimi trgovskimi prijatelji in ga začel uvajati v trgovske posle. Ženitovanjsko pismo, ki so ga bili ustno sklenili, je dajalo novoporencencema hišico in posest v Dragatušu, kjer naj bi si uredila gostilno in trgovino. Za blago in pohištvo, ki naj ju tast še prispeva, pa se zet obvezuje vrniti v gotovini tristo goldinarjev. Za tiste čase velik denar! Ker ga ni bilo

⁹ Današnja h. št. v. je 9; na prostoru, kjer je bila prizidana hiša s št. 6, pa je danes vrt s pesnikovim spomenikom.

¹⁰ Nevestina sestrična in najboljša prijateljica, nekaj let mlajša Mentanova Fanika se je še v častitljivi starosti dobro spominjala, kako so pirovali, saj je bila s svojo materjo za bogato obloženim stolom med veselimi svati. Povabljen je bil ves Maličev, Miheličev in Zupančičev rod. Niso pozabili prijateljev in znancev. Na mize so nosili na velikih pladnjih jagtnjeto, svinjsko in telečjo pečenko, v vedrih in barilcih pa domače vino. Igrali so tamburaši vesele in domače napeve. Plesali so viniško in poljansko kolo. Nevesta je nosila višnjevo, belopikčasto obleko, ki si jo je sama sešila, in na glavi je imela po-ročni venček.

dovolj za obnovev dragatuške hiše, za opremo gostilniških in trgovinskih prostorov in za blagovne zaloge, sta Ana in Franc ostala še tri leta v Vinici pri atetu oziroma tASTU. Ana je pomagala na domu, Franc pa je pomagal pri lesni trgovini. Čas sicer ni bil brez skrbi, vendar življenja še niso grenile razne hujše težave in izgube. Največje veselje v mladi družini pa je vsem pripravil sin, zdrav in živahen, ki se je rodil 23. januarja 1878. leta in so ga krstili za Otoņa. Nedoumljiva narava mu je v zibko položila čudovit pesniški dar. Za botra (kuma) so naprosili Miho Šobra, prijatelja in opatijskega kaplana. V njegovi odsotnosti ga je nadomeščal Jože Richter, žandarmerijski vodja. Za botro (kumo) je bila novorojencu Katarina Malič (teta Katka, pozneje poročena Richter). Babica je bila Jožefa Vlahovič, kaplan (kooperator) pa Johan Mazgon.

IV. Težka je pot in hrib strmán...

(S. Gregorčič)

Maličeva trgovina in kmetija nista več zmagovali stroškov za tako številno, doraščajočo družino, povečano zdaj z enim zetom in vnukom. Od hčera so bile tri že godne za možitev, pa tudi sina Rudolfa je bilo treba dati nekam v uk.

Zaradi razločkov med generacijami v starosti, izkušnjah, izobrazbi in značajih je sporazumno delo med starimi in mladimi težko dosegljivo. Gmotne skrbi in razne nevšečnosti so tasta in zeta pripeljale do prvih nesoglasij in prepиров. Nič ni kazalo, da se bo življenje v tako številni družini kaj umirilo in zboljšalo, posebej ker je tast mislil, da je odrezal prevelik kos premoženja prvemu zetu. »Nista se kregala samo z besedami, ampak sta se pogovarjala tudi s stoli«, je smehljaje se pripovedoval pesnik sam. Vse to je najbolj žalostilo mlado mater Ano. Njena mati Bare pa je bila — tako kot so skoraj vse babice — dobra pestunja in negovalka, ki je bodočega pesnika neštetokrat z uspavanko zazibala v zdrav spanec.

Za Katko je hodil viniški žandar Richter. Ni se mu mudilo k poroki, morda je tudi bodoči tast okleval z doto, a okleval ni otrok, ki je bil že na poti. Otrok pred poroko, in to v županovi družini, je bilo za pobožno in nemalokrat hinavsko podeželsko javno mnenje preveč. Če je kakšna vaška revščina prinesla tako dete h krstu — in ni jih bilo malo — se je javno mnenje obregnilo ob mater in otroka s kako ujedljivo besedo in posmehom, a ko gre za ugledno družino — tako se je bal naš principal — bo šlo od ust do ust in bo v škodo trgovini. Oče naj prizna v krstnih bukvah očetovstvo, otrok pa naj ne bi dobil nenavadnega, pozornost zbujujočega imena. Na kmetih vedo, kaj to lahko pomeni, če nimaš katerega od domačih svetnikov za patrona. 25. julija 1878 so krstili otroka in mu dali ime Regina . . . Richter je priznal očetovstvo. Ko se je s Katko poročil, so krstili otroke rajši v Dragatušu. Na svet so prišli v tem zakonu še Serafin, France, Celestin in Emerih. Največkrat sta bila za krstngea kuma in kumo pesnikova starša Ana in Franc Zupančič. Richter je pozneje zapustil Katko s štirimi nepreskrbljenimi otroki. Petega — Emeriha — si je vzel in odšel za vedno na Dunaj. Katka je ostala še nekaj let pri očetu.

Pesnikova teta Barbka se je poročila z učiteljem Borštnikom, nameščenim na preloški dvorazrednici, devet kilometrov od Vinice, visoko nad Kolpo, s prijaznimi prebivalci, dobrimi vinogradi, pozimi s koši burje in snežnih zametov. Preločanom je bilo žal, ko so Borštnikovi odšli drugam, menda najprej v suhokrá-

jinske Hinje. Njemu in Barbki se je rodilo sedem otrok: Vlado, Božo, Slavo, Vojko, Vida, Štefanija in Milica. Božo je med drugim napisal nekaj spominov na svojega strica, slavnega igralca in umetnika Borštnika.

Edinega sina Rudolfa je Malič poslal študirat v Novo mesto. Rudolf je pripovedoval, da bi mu bil ate rad pomagal. Ker pa ni bilo s čim, si je moral sam z navadnimi deli prislužiti toliko, da je končal srednjo šolo. (Kasneje je na Dunaju mogoče pri njem srečati nečaka Otona.)

Med pesnikovimi najstarejšimi tetami je bila Mare, ki se je poročila z orožnikom Vovkom, v drugo pa s krošnjarjem Baričem. V domovini jima ni bilo pravega obstanka. Tedaj pot pod noge in hajd v Ameriko. Lipljan Barič in žena — zdaj že Meri — sta imela veliko otrok, v nekem zlatem rudniku si je Barič pridobil premoženje. Zato je še pred prvo svetovno vojno obiskal z vso svojo družino staro domovino. Nikoli je niso pozabili. Pesnikova teta Johana je poročila davkarja Goriška. Imela sta številno potomstvo, domovine nista pozabila. Pred drugo svetovno vojno sta prišla z otroki pogledat očetov dom in pozdravit sorodnike in znance. A malo prijateljstva in znanstva je ostalo še po tolikih letih! Tudi Fanika se je poročila z domačinom Majerletom in odšla v ZDA. Tam živi njen številni naraščaj! Vse to velja tudi za pesnikovo teto Adiko, poročeno Fabjan. Tudi teti Pepi ni na domu kazalo nič dobrega. V Ameriki se prvič ni znašla v novih razmerah. K temu je priskočilo še hudo domotožje. Vrnila se je domov, prišla z dežja pod kap in drugič s težkim srcem jemala slovo od doma. Zdaj pa ji je bila usoda usmiljena. Našla si je moža, imela sta nekaj otrok, in — kolikor je znano — se je tudi njen življenjski vihar unesel. Pepin prvi mož se je pisal Derganc, drugi pa Herbolič. Omenili smo nekaj pesnikovih bratrancev in sestričen, rojenih v domovini. Še veliko več jih je v ZDA.

Ko je pesnik »hodil po zemlji naši in pil nje bolesti«, ga je najbolj prizadelo in pretreslo izseljensko vprašanje:

Pustil si plug in motiko, v zemljó se zalezal,
starec, ki križ ti na grobu rjaví in poveša se;
sin tvoj zaril se je živ pod zemljó — v Ameriki koplje,
v rovu še zarja poljan mu mračne misli obseva,
sin njegov več ne bo jih poznal, ne sanjal o njih.

(Duma)

Nazadnje se moramo spomniti še Mentanove Bare, pesnikove babice. Varčni in pridni sta ji bili najbolj na skrbi kuha in snaga v hiši, obdelana njiva in vrt, trgovinica in gostilna in še sto gospodinjskih in materinskih poslov. Hčere so se poslavljalje ena za drugo in odnašale od vsak dan skromnejšega premoženja kos za kosom za pir, doto, za potne stroške in za slovo . . . Ker Bare njeni starši Miheliči Pod lipo v mladosti niso razvadili, ne v jedači ne v obleki, je tudi nekdanje bogastvo ni moglo razuzdati. Lažje je prenašala gospodarski zaton moža veletrgovca kot on sam. Na stara leta se je rada pošalila, še rajši popila »čašico rakije« in si zapela svojo najljubšo popevko:

Vse sem hčere pomožila,
vse za vojvode,
vse sem sine poženila
vse od gospode.
Sama sem se pomladila
vse do devojke.

Njen mož Malič-Fráncina si je posojal denar od zagrebškega žida Grünwalda, da bi se izognil prehudemu pritisku življenjskih stroškov. Grünwald je bil tudi upnik zadnjih viniških graščakov Gusičev. Ker Maliču kljub tožbam in izterjevanjem po sodnijskih poteh ni bilo mogoče priti do posojene gotovine, ga je Grünwald gnal na prisilno prodajo nepremičnin. Najprej je prišla na dražbo pesnikova rojstna hiša št. 5. Izkupiček je zadostoval za najnujnejše dolgove. Hišo št. 6 je Malič še očuval zase in za družino. Te spremembe v posesti so se zgodile leta 1887. Hišo št. 5 je kupil viniški trgovec Šimunović, priženjen v družino Maličev, po domače Kramarov. Malič Šimunoviću ni zameril, da je z najvišjo ponudbo postal lastnik h. št. 5, saj mu je dovolil še nadalje ostati v prejšnjem stanovanju.

Toda usoda ni počivala, ni pozabila na Franca. Pripravila mu je zadnji in najhujši udar...

Pripovedujejo, da je v Vinici živela neka Pepa, ki so ji rekli »doktorica«, ker je imela oženjenega zdravnika za ljubčka in z njim nezakonsko hčer Milko. Ta naj bi bila že pri prvem požaru med otroki, ki so zanetili slamo, zdaj pa si je menda Milka cvrla jajca na premočnem ognju. Plamen z vrelo mastjo je vnel slamnato streho. Večji del viniških hiš je bil takrat še s slamo krit. Zaradi hudega vetra se je požar naglo širil. Prizadeti niso imeli časa reševati ne premičnin ne živine. Stari ljudje so se še pred prvo svetovno vojno spominjali dima in plamenov in pravili: »Bilo je kakor na sodni dan.« Požar je uničil 54 hiš, zgorele so tudi trške listine s privilegiji. Ostale so štiri hiše in kak skedenj ter zidance (hisi) v vinogradih. Že prej pa je le-te bila napadla peronospora. Zgoreli sta obe hiši št. 5 in 6. Šimunović se res ni dolgo veselil na dražbi kupljene hiše. Požar je uničil tudi njegovo stavbo s št. 32/35. Mnogi so stanovali kar na pogoriščih, pokritih z deskami. Niso bili redki, ki so šli iskat usmiljenja s culico v roki; tudi deželna vlada je priskočila izdatno na pomoč, ker je poleg Vinice pogorelo še dvoje bližnjih vasi: Golek in Podklanec. Ta nesrečni dan je bil 28. marec leta 1888.

Malič se je preselil z družino v zasilno bivališče pri sosedih Berkopcih. Tam je ostal, dokler se mu ni posrečilo z denarno pomočjo sina Rudolfa kupiti pri razprodaji graščinskih nepremičnin grajski hlev, ki so mu Viničani rekli »kónjača«¹¹. V tem nekdanjem, sicer preurejenem hlevu je bival skoraj 22 let do svoje smrti. Tudi ta del njegovega življenja je zanimiv. Bivši »principal«, zdaj dvakratni pogorelec je pokonci hodil po Vinici, bolj mračnih kot veselih misli in ugašajočega pogleda.

Devet let po požaru mu je umrla žena Bare. Ko je v vročini delala na polju, jo je zadela kap. Nekaj mesecev se je upirala, a prva zima jo je pobrala. Umrla je 14. januarja 1897. leta.

Spomini na vedro babico, na cekinčke in na hudobnega žida so pesnika, takrat komaj desetletnega dečka, spremljali vse življenje. To izpričuje že njegova *Dolžnikova romanca*¹², ki je nastala po mnenju urednika prve knjige pesnikovih zbranih del v prvi polovici leta 1897, torej kmalu potem, ko so se babici iztekli zadnji dnevi:

¹¹ Konjača je dobila h. št. 13/20.

¹² Oton Zupančič, ZD I/288.

In spomnil sem se svoje babice:
»Oj cekinčki, cekinčki rumeni,
jaz posejem, razsipam vas križem svet,
cekinčki, če pridete k meni!«

Tako sem cekinčke vabil naglas,
a mislil sem v svojem si duhu:
»Ej najprej poplašam obresti in dolg
židu Mojzesu, oderuhu.«

»Ej Mojzes!« »Da, jaz sem, gospod, hm, hm, jaz.«
Predramljen raz zofo poskočim,
med vrati si mane koščene roke
moj jud, z licem, ojoj, smehljajočim!...

Oj hvala ti, babica draga moja!
Kakor bi peroti imeli,
tako so do mene od vseh strani
cekinčki rumeni leteli.

In s težkimi žepi, a z dušo lahko
v dolino sem solzno odvriskal
in brzo sem židovsko ulico
umazano, ozko poiskal.

Pesnik še zdaleč ni bil ne prej ne pozneje antisemit, načelen nasprotnik Židov. Tu v pesmi izraža ljudsko občutje in odpor do oderuhov, med katerimi judje niso bili redki. Pesnik pa je verjetno imel v mislih tistega, ki je dedu prodal hišo na dražbi.

Tudi v nekoliko starejši pesmi *Vlahinja in žid*¹³ (1895) pesnik ni bogve kako naklonjen židovstvu, za kar bi dolžili iste vzroke kakor pri Dolžnikovi romanci.

V. Hrast, ki vihár na tlà ga zímski tréšne ...

(Prešeren)

Franc Malič je živel petnajst let dlje ko žena Bare. Ostal je sam v hiši, ko je odšla hčerka Katka z možem in otroki v Ljubljano. Vsi drugi so ga zapustili že prej, sin Rudolf je bil v službi na Dunaju.

Pri razprodaji graščinske posesti na sinovo ime pridobljeno njivo in travnike je bilo treba obdelovati. Le kdo naj zgrabi plug in motiko? Kdo naj pripravi lonec na ognjišče? Od kod denar za sol, sladkor, davke?

Tako se začne sorazmerno dolga doba cvetja v jeseni starega Maliča, ki mu je usoda naklonila malo manj kot 87 let življenja. Za gospodinjske posle in za poljska dela se mu je ponudila Hrvatica Barbara Sutlić, vdova po nekem Cindriću, iz Novega sela pri Bosiljevem, rojena 1873. leta. Z njo je bil sin Izidor iz prvega zakona. Brhka in življenjske sile polna Bare ni našla za možitev ne gmotnih možnosti ne primerne, po starosti ustreznega moškega. A otroci ne vprašujejo za pogoje, več se jih rodi v revščini kot v blaginji! Kot nezakonski so bili rojeni Marta, ki se je razvila v lepotico, resni in delavni Evzebij, dvojčka Klemen in Danijel. Ljudje so bili seveda radovedni, jih opazovali in jih po podobnosti prisojevali enemu ali drugemu viniškemu rodoljubu. Očetje niso zabeleženi, ker očetovstva nihče ni priznal, mati pa tudi ni imela beležke v krstni knjigi za pomembno. Le župnik Jurij König, nemško-kočevskega rodu, ki je od nekdanj sovražil viniške Maliče in njihove sorodnike, je zapisal v krstne bukve, da je nezakonska mati »rimsko-katoliške vere, stanujoča v Vinici h. št. 13, po poklicu dekla (concupina).« Ne glede na dejstvo, da je dajal nezakonskim otrokom imena manj znanih in morda manj svetih svetnikov, si je dovolil v oklepaju še pejorativno označbo.

¹³ ZD 1/217.

Ateja (za vnuke je bil nonič) je imelo bližnje sorodstvo v časteh in ga tudi gmotno podpiralo, kolikor je pač kdo mogel. Nekaj so pošiljale hčere iz Amerike, nekaj sin Rudolf, tudi vnuk Oton se ga je rad spomnil, če je bilo le kaj cvenka v žepu. Ohranjeni sta dve dopisnici. Ena je iz Pariza; 22. IV. 1905 je pisal pesnik na njej svojemu dedu naslednje vrstice: »Dragi stari ate! Vesel vuzem Vam želi in presrčno Vas pozdravlja Vaš Oton.« Druga ohranjena razglednica pa je iz Bregenza, Römerstrasse 30, kjer je bil pesnik domači učitelj mlademu grofu Waldburgu. Datirana je s 30. X. 1908 in vsebuje naslednje: »Dragi stari ate! Danes sem videl Zeppelinov balon; nad našo hišo je letel. Nekaj sem poslal za kupico vina, upam, da je dospelo prav. Srčno Vas pozdravlja Vaš Oton.«

Vse to ni zadostovalo za preživljanje. Če se ne bi bila Sutlička Bara — Viničani so ji rekli kar Francinóvka — trudila na njivi, garala v gospodinjstvu, hodila tudi v zimi prat perilo v mrzlo Kolpo, stregla staremu pri južini in večerji, bogme, pretežko bi bilo življenje v tako častitljivi starosti!

Pesnikova mati je bila Bari za njeno pomoč očetu hvaležna. »Ima vsaj nekoga, ki hodi zanj na delo in drži dežnik nad posteljo, ker streha pušča,« je rekla Ana sorodnici Lovšinovi Faniki, ko je prišla z Vinice k njej na obisk.

Po smrti pesnikovega deda Franca Maliča 8. marca 1912. leta se je Bara preselila na bližnje Zilje, slikovito vasico nad Kolpo, kjer je okrog leta 1950 umrla.

Morda je bil tudi ded pesniku kaj v mislih, ko je leta 1905 spesnil pesem o sladko-gorjupi mešanici življenja z naslovom *Starec misli*¹⁴.

¹⁴ ZD II/58. — Last, not least! Za sodelovanje, nasvete in popravke se prof. dr. Joži Mahničju prisrčno zahvaljujem. E. L.

JUBILANTI

ZAPIS OB PETINSEDEMDESETLETNICI FRANCA SUŠNIKA

»Sušnikove stvari v Slovincu so lepe iskrice, dražestne stvari. Nam, ki pišemo v kraju in miljeju, ki so Sušniku predmet njegovih slik, vzbudi vsaka vrstica njegovega lepega jezika topel utrip v srcu. Samo da bi več pisal. Jaz bi se rad spoznal ž njim — žalibog ga ne poznam, čeprav je Lešanar.«

Tako je zapisal Lovro Kuhar — Prežihov Voranc 11. septembra 1926 svojemu ožjemu rojaku, slavistu in etnologu Francu Kotniku o tretjem rojaku iz Mežiške doline, ki se je dotlej že uveljavil v slovenski kulturni javnosti, o takratnem profesorju in javnem delavcu v Mariboru Francu Sušniku. Najbrž ga je Kotnik v kakem pismu poprej povprašal o tem, ali bere v Slovincu podlistke, ki jih piše njun rojak Sušnik. Pri tem je najbrž mislil predvsem na niz podlistkov iz leta 1924 Prekmurški profili. Ti so imeli velik odmev zaradi pronicljivega opazovanja in klenega sloga in so leta 1929 izšli z dodatnim »postscriptom« v posebni knjižici. Prežiha pa so očitno zanimali in pritezali bolj raztreseni Sušnikovi podlistki in slike iz koroškega domačega okolja. Morda se je s Sušnikovim imenom in spisi srečal že poprej v koroškem tedniku Mir, morda ob črtici Mladost, s katero se je Sušnik uvrstil 1923 med sodelavce Doma in sveta. Vsekakor je Prežiha pritegnilo pisateljsko delo mlajšega rojaka Franca Sušnika zaradi vse bolj se izpopolnjujočega, samo-svojega in klenega sloga. Prežihu, ki so ga uredniki vseskozi pestili zaradi slabega poznavanja knjižnega jezika, je bila izbrušena beseda rojaka gotovo

dragoceno odkritje, morda pa tudi vplivna pobuda. Vsekakor se bo moralo prežihoslovje še spoprijeti s tem pomembnim vprašanjem, na tem mestu pa nas predvsem zanima Franc Sušnik sam in njegovo delo.

Franc Sušnik se je rodil 14. novembra 1898 na Prevaljah kot prvorojenec fužinarja. Njegov ded se je še rodil na kmetiji v bregovih Uršlje gore, kjer je oddavna gospodaril Sušnikov rod, saj se hišno ime ujema s priimkom. Toda posestvo je prišlo kakor večina uršljegorskih v last grofov Thurnov in Sušniki so morali iskati dela v prevaljskih fužinah. Franc je že kot otrok preskusil odisejado proletarske družine. Še v plenicah je dočakal propad prevaljske železarne. Družina je šla kmalu za očetom v Donawitz, kamor so trumoma odhajali Prevaljčani zakruhom, a kmalu jih je domotožje prignalo nazaj v Prevalje, kjer je dobil oče službo pri železnici. Po nemški osnovni šoli v domačem kraju se je bistremu fantu odprla pot na celovško gimnazijo. Vendar ga je branje mohorskih knjig in prostovoljne ure slovenščine na gimnaziji, pri katerih se je srečal z ožjim rojakom, profesorjem Francem Kotnikom, ohranilo slovenstvu in že zgodaj usmerilo med literature. V šolskem letu 1915/16 je urejal v celovškem Marijanišču rokopisni dijaški list Vzbuli se, Sloven! Takoj nato pa je moral v vojsko. Oficirsko uniformo je slekel šele leta 1919 kot koroški prostovoljec, ter se odločil za študij germanistike in slavistike. Študije je začel v Zagrebu, se preselil v Ljubljano in nato spet v Za-

greb, kjer je že 1922 diplomiral, dve leti kasneje pa promoviral na osnovi disertacije o Gerhardu Hauptmannu. Ti dve leti je poučeval na gimnaziji v Murski Soboti, nato leto dni v Beogradu, od leta 1925 vse do okupacije pa v Mariboru, kjer je bil zadnji dve leti ravnatelj II. realne gimnazije in učiteljski. V Mariboru je tudi mnogostransko posegal v javno življenje in kmalu zaslovel kot odličen govornik. Okupacija je preživel najprej na domačih Prevaljah, zadnji dve leti pa v gestapovskih zaporih in v koncentracijskem taborišču. Po osvoboditvi se mu je odprla možnost, da je organiziral kulturno življenje v rodni Mežiški dolini. Najprej je z neugnanim trudom in trdno voljo ustanovil gimnazijo na Ravnah, nato pa študijsko knjižnico in sodeloval pri organizaciji delavsko kmečkega regionalnega muzeja. Gimnaziji je bil ravnatelj vse do upokojitve v letu 1962, vseskozi pa vodi ravensko študijsko knjižnico. Po njegovi zaslugi se je na Ravnah razvil študijski center za preučevanje kulture ne le Mežiške doline, ampak celotne slovenske Koroške. V ravenski študijski knjižnici sistematično zbirajo slovenske koroške tiske in rokopise. Glede na dejstvo, da so na avstrijskem Koroškem po večini znanstvene ustanove v rokah Slovencem nanaklonjenih Nemcev, je delo dr. Franca Sušnika in njegovih sodelavcev neprecenljivega pomena.

Sprva bolj literat se je Franc Sušnik že zgodaj na poklicni poti usmeril globlje tudi v literarno vedo. Razen z disertacijo je na področje germanistike posegel še s študijo o Goetheju ob stoletnici njegove smrti (PZ 1932). Delo na gimnaziji ga je ob pomanjkanju učbenikov privedlo najprej na misel, zajeti v strnjeni podobi jugoslovanske knji-

ževnosti. Tako je najprej nastal kratek, strnjen in vsebinsko nabit pregled Jugoslovanska književnost (Mrb. 1930 v dveh izdajah; 3. izd., Mrb. 1933). Temu je sledil obsežnejši, a prav tako vsebinsko strnjen in v klenih karakteristikah oblikovan Pregled svetovne literature (Mrb. 1936). Zadnja leta skrbno oblikuje njegovo novo, izpopolnjeno izdajo.

Povojno poklicno in organizacijsko delo v rodnem okolju je dr. Sušnika tudi publicistično usmerilo v preučevanje slovenske koroške preteklosti, slovenske kulture na Koroškem, pa tudi v koroško aktualnost. Kot govornik se udeležuje vseh pomembnejših kulturnih svečanosti v Mežiški dolini, kot najboljši poznavalec domače zgodovine in kulture sodeluje pri zgledno zasnovanem in urejevanem lokalnem listu Koroški fužinar, ki izhaja že od leta 1951. Vendar ta njegova bogata dejavnost ni priložnostno improvizirana. Vsak njegov stavek je klen in pretehtano izoblikovan. Tako se je predstavil tudi bralcem naše revije z esejem Koroški delež v slovenski književnosti (JiS 1964). Njegove strokovne članke prežarja živa beseda literarnega oblikovalca. Njegove povojne koroške študije, prikazi, govori in napisi so izšli tudi v knjižni obliki pod naslovom In kaj so ljudje ko lesovi (Mrb. 1968).

Vendar tiskane besede dr. Franca Sušnika še zdaleč ne razkrivajo bogatega znanja, ki ga je zlasti s področja koroške kulture zbral v dolgih letih dela in razmišljanja njih zapisovalec. Svoje vednosti in spoznanj tudi ne hrani ljubo-sumno zase. Nesebično in radodarno siplje iz bogate zakladnice svojega znanja tistim, ki prihajamo na Ravne zaradi Prežihovega Voranca in zaradi seznanjanja s koroško kulturo.

Jože Koruza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

VERA BRNČIČ (ZAPIS OB ŠESTDESETLETNICI)

Naglo in kar preveč nezavedno nam minevajo leta našega življenja in še bolj leta naših znancev; enako nezaženo gre, žal, mimo nas tudi njihovo delovanje, čigar plodove že preveč samoumevno sprejemamo ali pa jih prepogosto spregledamo, ne da bi se zavedali njih pravega pomena in prave cene. Zato je morda prav, da še obstaja spoštovanje do jubilejev: za odkrivanje prezrtega, za premagovanje samoljubja. — Vrednote so tudi okoli nas! Mnogo dragocenega je slovenski kulturi dalo tudi živo in vsestransko delovanje sedanje požrtvovalne predstojnice slavističnega oddelka ljubljanske filozofske fakultete — višje univ. predavateljice Vere Brnčič.

Vera Brnčič, roj. 2. julija 1913 v Orlu (SZ), je izšla iz tiste generacije marksistično usmerjene slovenske inteligence, ki je v predvojnem obdobju, v času narodnoosvobodilnega boja in v letih povojne socialistične graditve morala mnogokrat nasilno zavirati svoja intimna nagnjenja in se žrtvovati zahtevam skupnega boja. Ta boj je Vera Brnčič premetaval od predvojnje Makedonije in Srbije, kjer je po končanem študiju romanistike in delovanju v naprednih študentskih organizacijah na ljubljanski univerzi (1934—1939) službovala kot profesor v Štipu in Kraljevu (1940—1941), od okupirane Hrvaške, kjer je bila aktivistka osvobodilne fronte, do osvobojene Ljubljane, kjer je najprej poučevala na gimnaziji (1945—1947), potem predavala rusko književnost na VPS (1947—1950), ruski jezik na ekonomski fakulteti (1948—1950) in nazadnje nastopila na filozofski fakulteti (1950). Tu je bila leta 1958 izvoljena za lektorja in leta 1963 je postala višja univ. predavateljica za rusko književnost.

Predavateljski in literarnokritični dejavnosti se je Vera Brnčič posvetila že

v študentskih letih. Prve prevode je objavila v Ljubljanskem zvonu (N. Bahtin, A. Lunačarski) in v študentskem glasilu ljubljanske univerze 1551 (M. Gorki, R. Rolland). Prvi literarnokritični študiji sta izšli v Ljubljanskem zvonu (Romain Rolland, 1938; André Malraux, 1939). Obe študiji sta bili plod avtoričinega romanističnega študija in zanimanja za napredno, družbeno angažirano »literarno misel«, ki jo je Vera Brnčič sprejemala kot kritično spremljevalko »družbenih in idejnih nasprotij« in kot vodnico v predvojnem kriznem obdobju, »ko je postala jasna življenjska opredelitev neogibna nujnost« (iz študije o Romainu Rollandu).

Po vojni se je V. Brnčič še naprej intenzivno ukvarjala s pedagoškim in družbenopolitičnim delovanjem, svoje literarnokritične, prevajalske in znanstvene ambicije pa je v teh letih preusmerila na področje »svoje največje ljubezni« — ruske in še posebej ruske sovjetske književnosti. Na tem področju se je uvrstila kot prevajalka in literarna zgodovinarica med najpomembnejše kritične posrednike ruske kulture na Slovenskem. Prevajala je ruske klasike (L. Tolstoj, F. Dostojevski idr.) in s posebno vnemo predstavniko sovjetskega obdobja (M. Gorki, V. Katajev, J. Tinjanov, A. Tolstoj, K. Fedin idr.). Kot razgledana strokovnjakinja je v mnogih sestavkih, objavljenih v številnih periodikah in drugih objavah, seznanjala slovenskega bralca s takimi ustvarjalci, kot so npr. I. Turgenjev, Saltikov-Ščedrin, I. Bunin, B. Pasternak ter kritik Dobroljubov (knj. 1956). Kako se je V. Brnčič zavedala pomembnosti poslanstva kulturnega posredništva, dokazuje tudi njeno sodelovanje pri tako pomembnih zbirkah, namenjenih najširšemu krogu bralcev, kot so »Klasje«, »Kozmos«, »Kondor« in »Sto romanov«. In najbrž

ni naključje, da sta doslej najpomembnejši deli V. Brnčič »Ruska sovjetska književnost« (1962) in »Ruska književnost do Gogolja« (1966) izšli prav v zbirki »Kozmos« in da je svojo nekoliko tradicionalno historično, na biografiki, sociologiji in psihologiji temelječo raziskovalno metodo najbolj opazno oplemenitila s prvinami slogovne interpretacije v esejih k romanoma »Soborjani« N. Leskova in »Mojser in Margareta« N. Bulgakova, objavljenima v zbirki »Sto romanov« (1970, 1971). Vse to dokazuje intenziv-

no prisotnost Vere Brnčič v slovenski slavistiki in nas obvezuje, da ji ob jubileju poleg zahvale za njeno dosedanje delo zaželimo novih ustvarjalnih uspehov. — Med njimi pričakujemo najprej izid »Ruske književnosti od Gogolja do leta 1971«, ki naj bi zaključil avtoričin pregled ruske književnosti, in objavo krepko zastavljenih, a žal še neizdanih raziskav s področja rusko-slovenskih stikov.

Aleksander Skaza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ROZKA ŠTEFAN OB ŠESTDESETEM LETU

Slavistika na ljubljanski univerzi goji pedagoško in znanstveno predvsem svojo domačo panogo — slovenistiko. Kdo bo sicer preučeval naš jezik in našo književnost, če ne Slovenci sami? Slovenistika pa bi bila brez osnove, če bi se zadovoljevala sama s seboj. Zato se je poleg splošne slovanske filologije že pred vojno razvila katedra za ostale jugoslovanske jezike in književnosti, po vojni pa še katedra za rusistiko. Kaj več pa si slovenska slavistika z maloštevilnimi znanstvenimi delavci in z omejenimi gmoznimi možnostmi doslej ni mogla privoščiti. Ker pa so ji potrebni razgledi tudi po drugih slovanskih narodih, poznanje njih jezikov in kulture, je poskušala to vrzel zapolniti z lektorati. Predavatelj, ki jim je naložena skrb, da preučujejo posamezne slovanske jezike in ob tem seznanjajo slušatelje slavistike tudi z najvidnejšimi dosežki duhovne kulture teh slovanskih narodov, imajo težko in odgovorno nalogo. Ni se jim sicer treba znanstveno poglobljati v vprašanja jezikov in literatur, ki jih poučujejo na univerzi, kljub temu pa so kot redki in najboljši poznavalci teh jezikov in kultur njihovi posredovalci ne le akademskim slušateljem, ampak slovenski kulturni javnosti

sploh. Seveda, če se zavedajo svojega poslanstva in če ga poskušajo po svojih najboljših močeh izpolniti. To pa moremo v polni meri trditi za predavateljico poljščine na naši univerzi Rozko Štefanovo. In ker je 26. avgusta letos dopolnila šestdeseto leto, nam njen življenjski jubilej nalaga dolžnost, da opozorimo na mnogovrstnost in tehtnost njenega dosedanega strokovnega dela.

Najprej bežen pogled na njeno življenjsko pot. Rojena je bila v Ljubljani, kjer se je tudi šolala, obiskovala gimnazijo in zaključila slavistične študije leta 1940. Za študija se je leto dni (1938-39) mudila v Krakovu, zbirala gradivo za diplomsko nalogo in imela v letnem semestru na tamkajšnji univerzi lektorat iz slovenščine. To študijsko leto je bilo odločilnega pomena za njeno bodočo strokovno pot, vendar je preteklo še precej časa, preden se je lahko povsem usmerila v polonistiko. Po končanih študijah je bila najprej profesorska pripravnica na trgovski šoli v Murski Soboti, kjer jo je še pred zaključkom prvega službenega leta zatekla okupacija. Umaknila se je v rodno Ljubljano, se vključila v delo Osvobodilne fronte, bila decembra

1943 aretirana in odpeljana v nemško koncentracijsko taborišče Ravensbrück. Po vojni je bila najprej upravnica Slovanske knjižnice v Ljubljani, od septembra 1947 pa lektorica in kasneje (od 1962) predavateljica poljskega jezika na ljubljanski univerzi. Strokovno se je izpopolnjevala na polonističnem tečaju v Varšavi 1958, na kratkem študijskem popotovanju v Varšavo in Krakov 1965 in na mednarodnem polonističnem seminarju v Varšavi in Krakovu 1969. Svoje lektorsko poslanstvo opravlja še vedno z vso prizadevnostjo in temeljitostjo.

Osrednje zanimanje Rozke Štefanove, ki se kaže v njeni strokovni publicistiki, je literarna zgodovina. Že njeni prvi članki so bili usmerjeni v posredovanje poljske literature naši kulturni javnosti. Spočetka je ob njej posegala tudi v bolgarsko književnost. Temeljiteje pa se je ukvarjala tudi s starejšo rusko književnostjo, ki jo je nekaj časa predavala na pedagoški akademiji v Ljubljani in skupaj z Vero Brnčičevo pripravila tiskana skripta *Pregled ruske književnosti* (Lj. 1951). Potem pa se je povsem posvetila polonistiki, predvsem poljski literaturi. Njen prvi cilj je bil celovit pregled poljske literature. Ob sistematičnih pripravah na izjemen podvig v slovenskem kulturnem prostoru so nastajale študije in članki O poeziji Mlade Poljske (NOja 1954), Žeromski — Reymont (NSd 1955), Adam Mickiewicz (NOja 1956), Bolesław Prus (spremna beseda k Lutki, Lj. 1956), Stanisław Wyspiański (JiS 1957-58), O novejši poljski poeziji (NSd 1959) in Julij Słowacki (JiS 1959-60). Potem je dozorela in izšla *Poljska književnost* (Lj. 1960). Zajetna knjiga ni le kompilacija tujih, pretežno poljskih literarnozgodovinskih del, ampak enovito zasnovano in s temeljitim poznavanjem predmeta napisano delo. Od kasnejših študij iz poljske književnosti je treba posebej omeniti

še strnjen pregled poljske dramatike *Od Reja do Mrożka* (GLLjD 1963-64) in *Poljski lirik Leopold Staf* (JiS 1967). Obdelala je tudi okoli 50 gesel o poljskih pisateljih in literarnih zgodovinarjih za *Leksikon Cankarjeve založbe* (Lj. 1973).

Seveda je kot lektorica oziroma predavateljica poljskega jezika Štefanova morala dosti prevajati iz poljščine, literarne in zunajliterarne tekste, iz lastnega nagiba, še več pa po naročilu. Nas tu zanimajo le prevodi literarnih del. Med proznimi sta pomembnejša povest *Wande Wasilewske Iz ljubezni* (NŽ 1946) in knjiga črtic *Zofije Nałkowske Medaljoni* (Lj. 1963). To je opremila tudi s spremno besedo. Še pomembnejši so njeni prevodi v verzih. Prevajala je pesmi in pesnitve *Mickiewicza, Słowackega, Goszczyńskiego, Staffa in Leśmiana*. Prevajalsko in literarnozgodovinsko delo pa združujeta izbora iz *Mickiewicza* (Lj. 1967, Kondor 96) in *Słowackega* (Lj. 1973, *Lirika* 17), za katera ni le prevedla dovršen del verzov, ampak ju je opremila tudi s spremno besedo.

Posebno in najbolj izvirno področje literarnozgodovinskega dela Rozke Štefanove pa predstavljajo študije o slovensko poljskih literarnih stikih. Take so *Mickiewicz in Čop* (NSd 1955), predavanje na jugoslovanskem slavističnem kongresu v Ohridu Prešeren in *Mickiewicz* (SR 1963) in *Cankar pri Poljakih* (SR 1969). V zadnjem času preučuje probleme pesniškega prevajanja iz poljskega silabičnega v slovenski silabotonični verzni sistem.

Ob pretežno literarnozgodovinskem delu pa Štefanova ni zanemarila svoje osnovne poklicne dejavnosti, preučevanja poljskega knjižnega jezika. Za svoja predavanja si je izdelala diferencialno slovnico, ki je, žal, doslej še ni publicirala. Pač pa je oskrbela ob sodelovanju takratnega lektorja iz

Poljske na naši univerzi Władysława Łaciaka obsežen Učbenik poljskega jezika (Lj. 1969) s slovarčkom najbolj uporabljenih besed ter praktični frazeološki slovar Poljski pogovori (Lj. 1969).

Ob njenem pedagoškem delu na univerzi je treba poudariti njeno ljubezen do predmeta, ki jo zna presaditi na

slušatelje, njeno prilagodljivost posebnim zanimanjem študentov za lingvistična vprašanja ali za literaturo, zlasti pa njeno požrtvovalnost, saj je pripravljena na željo skupine slušateljev voditi tudi dodatne nadaljevalne tečaje. Nekajkrat pa je že s študenti priredila recitacijske večere, ki so imeli lep uspeh.

Jože Koruza

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zapiski, ocene in poročila

DR. ANTON KACIN, GRAMMATICA DELA LINGUA SLOVENA*

Ko Vincenzo Franul de Weissenthurn, avtor slovenske slovnice v italijanskem jeziku Saggio grammaticale italiano-cragno-lino v uvodu v svoje delo navaja vzroke zanj, se retorično sprašuje: »... non conviene a noi forse d'applicarsi allo studio d'una lingua, la cui cognizione ci si rende altrettanto utile, che necessaria?« (1) Njegova slovnica je izšla l. 1811 v Trstu, »in Città, il cui contado ha per dominante la sola lingua Cragno-lina«. (2).

Potreba, da se tudi Italijani — in to ne samo iz obmejnih področij — naučijo slovenščine, je danes prav tako živa, motivacija te potrebe pa širša in globlja kot v Franulovi dobi, tesno povezana s številnimi gospodarskimi in kulturnimi dejavniki. Ker pa so že nekaj časa razprodani učbeniki, različni po obsegu, kakovosti in namenu, s katerimi bi si italijansko govoreči lahko pomagali pri učenju slovenščine v svojem jeziku, sta Državna založba Slovenije in Založništvo tržaškega tiska lansko leto izdala delo dr. Antona Kacina z naslovom Grammatica della lingua slovena (Slovnica slovenskega jezika).

Profesor slovenščine dr. Kacin (rojen l. 1901 v Idriji, danes živi v Trstu) ima na področju tovrstnih jezikovnih del že precej izkušenj, saj je že l. 1930 pregledal pred objavo slovnico Ivana Trinka Grammatica della lingua slovena ad uso delle scuole, (3) ki je izšla v Gorici, leto kasneje napi-

sal vaje zanj, še malo kasneje sestavil antologijo Pisano polje kot dopolnilo k vaji iz slovnice in prispeval pomemben delež k drugi izdaji slovnice G. Androviča Grammatica slovena (Milan 1943). Razen tega je bil soavtor slovnice za slovenske srednje šole v Trstu in Gorici.

Kacinova Slovnica slovenskega jezika ima uvod, v katerem M. Jevnikar, profesor za slovenski jezik in književnost na univerzi v Padovi, podaja kratek pregled in oceno slovnice slovenskega jezika, pisanih v italijanščini, od skromnega delca devinskega servita Alasia da Sommaripa Vocabolario italiano e schiavo iz l. 1607 do slovnice dr. Kacina. O njej pravi, da ima vse to, kar vsebujejo sodobne slovenske slovnice. »Ekspozicija je jasna, primeri izbrani, metoda primerna tako za samouke kot za šolsko rabo.« (str. 14)

Kacinova slovnica je zamišljena kot učbenik; vsaka izmed dvainštiridesetih lekcij ima vaje in seznam novih besed. Na koncu knjige so dodani prevodi vaj in slovensko-italijanski in italijansko-slovenski slovarček. Učbenik bi bil lahko preobsežen, zato se je avtor moral omejiti na izbrana poglavja iz normativne opisne slovnice. Pri tem ni uporabil skorajda običajnega prijema pri zasnovah učbenikov tujih jezikov: slovničnih pravil in opozoril ne izpeljuje iz posebej izbranega besedila, temveč izbrano slovnično snov obravna-

* DZS in ZTT, Ljubljana — Trst 1972.

va neposredno. Ker je opisna slovnica jezikoslovna panoga, ki razgrinja jezikovni sestav na vseh ravneh, od glasoslovne preko oblikoslovne do skladenjske in pomenške, mora biti izbor tak, da je informacija o jeziku čim popolnejša.

V Slovnici slovenskega jezika prva lekcija posega v glasoslovje in pravopis, v ostalih pa je v ospredju predvsem oblikoslovni prikaz posameznih besednih vrst. Medmeta ne obravnava. Tudi pri posameznih besednih vrstah niso zajete vse značilnosti kategorij. Pri pridevniku npr. niso obravnavani vrstni pridevniki (Primerjaj; Bajec, Kolarič, Rupel, Slovenska slovnica, str. 157 — v nadaljnjem besedilu Ss). Iz skladnje so prikazani samo drobci, npr. vezava s predlogi, vezava števnikov, raba in sosledica časov. Iz besedotvorja so izbrane glagolske sestavljenke, od samostalniških izpeljank pa manjšalnice.

Vprašanje je, ali je snov metodično primerno razvrščena. Besedne vrste so z večjimi ali manjšimi odstopi razporejene v zaporedju: samostalnik, pridevnik, glagol, ob glagolu so prikazani zaimki, števnik in prislovi. S predlogi se začne bralec seznanjati že v tretji lekciji v zvezi s sklanjatvami. Tudi glagol začne spoznavati že na začetku učbenika, vendarle je osrednja obravnava te besedne vrste v drugem delu knjige, ko je glagol prikazan po glagolskih vrstah in so obravnavani glagolski vid, nakloni, neosebne glagolske oblike, spregatev in trpniku ter raba in sosledica časov. Na zadnjem mestu so vezniki. — Lekcije niso vedno usklajene po težavnosti in zahtevnosti. Tako so v tretji lekciji dani osnovni sklanjatveni vzorci kar treh sklanjatev. Če je tak zgoščen način obravnave primeren zaradi primerjave končnic, potem bi bilo najbolje navesti vzorce vseh štirih sklanjatev. Avtor pa nam predstavi drugo sklanjatev šele v trideseti lekciji.

Z metodičnega stališča je sprejemljivo, da so določena poglavja predstavljena tako, da Italijana spominjajo na tipična poglavja iz slovnice njegovega materinega jezika (npr. nepopolni samostalniki, vljudnostna oblika). Glede na slovenske slovnice pa se postavlja vprašanje, ali je primerna drugačna razvrstitev sklanjatev. V Kacinovi slovnici so namreč samostalniki ž. spola, ki imajo v edninskem imenovalniku končnico — *o*, klasificirani v četrto sklanjatev. Možnost, da bo učeči dopolnjeval svoje znanje s pomočjo slovenskih slovnice, v katerih je ustaljena klasifikacija sklanjatev, govori zoper novo delitev.

S tovrstno problematiko se tesno povezuje vprašanje strokovnega izrazoslovja. V Slovnici slovenskega jezika je za *obrazilo* in *končnico* rabljen en sam izraz: *desinenza*. Po Bajec-Kalanovem Italijansko-slovenskem slovarju (1960) pomeni *desinenza* končnico in obrazilo, torej oblikoslovni in besedotvorni pojem, v Kotnikovem Slovensko-italijanskem slovarju (1965) pa najdemo za *obrazilo* izraza: *forma flessionale*, *sillaba formativa*, beseda *končnica* pa ni zabeležena. Ločitev dveh tako različnih slovničnih pojmov bi bila nujna, če naj bi tujcu prikazali različno sistemsko vrednost obeh vrst formantov.

Ker bi bilo preobširno natančno poročati o vsej slovnični snovi učbenika in jo strokovno ovrednotiti, predstavljam nekoliko natančnejše samo prvo lekcijo. Ob njej se nam bodo pokazali tudi nekateri značilni metodološki prijemi.

S prvo lekcijo je imel avtor namen seznaniti italijansko govorečega s slovenskimi glasovi in ga naučiti (zapisovati ter) brati slovensko besedilo. Na koncu lekcije so za vajo dodana besedila za branje. Po prikazu abecede pravi, da v slovenščini vsaka črka označuje le en glas, izjema so samo črke *e*, *o* in *l*. Morala bi biti navedena vsaj še črka *v* in dano opozorilo, da v pisavi — razen nekaj izjem — ne zapisujemo soglasniških premen, do katerih prihaja v govoru zaradi spremembe glasovnega okolja. Avtor ne ločuje fonema od variante fonema in pušča ob strani pravila razvrstitve v slovenskem glasovnem sestavu, ki jih pravopis beleži pretežno po zgodovinskem načelu. Z izgovorom črk seznanja tako, da navede nekaj primerov podobnega izgovora v italijansčini. Italijanskih primerov je včasih kar preveč, saj bralec hitro dojame, za kateri glas njegovega materinega jezika gre. Veliko število slovenskih primerov pa služi že za vajo in branju. Ko skuša opisati glasove, ki jih italijanski knjižni jezik nima, predstavi polglasnik kot glas, ki se, kadar je poudarjen, izgovarja »kratko, suho, zamolklo«, kadar je nepoudarjen pa »kratko in slabo zveneče«. Zaradi nazornosti opisa bi lahko opozoril na ta glas v italijanskih narečjih, saj skoraj ni povprečno izobraženega Italijana, ki ne bi vedel npr. za neapeljski polglasnik, ali pa spomnil na podoben glas v drugih jezikih, kot je to storil pri glasu ž.

Takoj na začetku lekcije opozarja, da je treba ločiti glas in črko, toda včasih ju zaradi nerodne ubeseditve sam pomeša. Formulacija, da se slovenski soglasniki *b*, *d*,

f, n, m, p, r, t, v izgovarjajo kot ustrezni italijanski, je sama po sebi pravilna. Toda ko se veže na naslednjo, da »c ustreza vedno, v kakršnemkoli položaju je, ostremu z«, lahko nevarno zapelje bralca, ki ni opozorjen na porazdelitev slovenskih glasov, da bo zgoraj navedene črke bral vedno enako in slišali bomo izgovor kot [grob], [sladaka], [cerkev] ipd.

Do nelepe, če že ne nepravilne izgovorjave lahko pripelje tudi informacija: »L se izgovarja na dva načina — kot l v italijanščini ali kot u«. (str. 17) Moral bi biti naveden izgovor ų, in le v določenih položajih varianta u. Za izgovor l kot l dr. Kacin navaja naslednje položaje, podprte s primeri.

1. na začetku besede
2. med dvema samoglasnikoma
3. po soglasniku
4. v roditeljski mn. ženskih samostalnikov na -la in srednjih samostalnikov na -lo
5. v čisto knjižnih besedah, v besedah tujega izvora, v neologizmih in v nekaterih lastnih imenih
6. v mnogih besedah pred soglasnikom; za te primere ni splošnega pravila. (str. 17, 18)

Ta pravila so hudo razdrobljena. Prvi trije položaji se dajo reducirati samo na enega: na položaj pred samoglasnikom. Primeri *skalnat, čelni, deželni*, ki jih najdemo pod točko 6, se dajo grupirati kot izpeljanke iz samostalnikov na -la in -lo. V teh l izgovarjamo vedno kot l. (Prim. Ss, str. 42) Tudi nekateri drugi primeri pod točko 6, kot *samostalnik, razpredelnica, Rudolf, Leopold* ... niso najboljši, ker bi se dali uvrstiti pod točko 5. Tak način obravnave, zlasti premalo zgoščena in prešibko poplošena pravila, delajo učbenik precej zahteven. Za ilustracijo še en primer. Posebej je obravnavan izgovor *lj* in *nj*. Za izgovor l + ĵ in n + ĵ je naveden položaj na začetku besede, med dvema samoglasnikoma in med soglasnikom in samoglasnikom, kar se spet da reducirati na en položaj: pred samoglasnikom.

Ker je prva lekcija metodološko naslonjena predvsem na razlike med slovenskim in italijanskim pravopisom in glasoslovjem, je bralec opozorjen tudi na »dvojne soglasnike«, ki jih slovenski jezik ne pozna. Vendar se tudi v slovenščini zgodi, da pri-

deta na meji dveh besed ali na meji dveh morfemov skupaj dva enaka soglasnika. »V takih primerih ne izgovarjamo istega soglasnika dvakrat zaporedoma, marveč ga v enkratnem izgovoru daljšamo in krepimo.« (Ss, str. 26, prim. tudi J. Toporišič, Skj 1, str. 137) V Slovnici slovenskega jezika pa je predpisan ločen izgovor enakih soglasnikov. Zabeleženi so samo primeri, v katerih sta enaka soglasnika tudi zapisana (tip: oddati), izpuščeni pa taki, kjer se pisna podoba glede na zvenečnost loči od govorne (tip: odtajati).

O izgovoru dveh sosednjih samoglasnikov ni informacij, bile bi pa zaželene, ker ima italijanski jezik dvoglasniške foneme, slovenski knjižni jezik pa ne.

Bralec je pravilno opozorjen, da pisanje naglasnih znamenj v nobenem primeru ni obvezno. V učbeniku so naglasna znamenja do osemnajste lekcije pisana povsod, potem pa samo na novih besedah in oblika. Sicer sem ter tja kakšno manjka in naglasne dvojnice niso označene.

Iz prikazanega je razvidno, da avtor ni imel namena prikazati slovenskega glasovnega sestava in njegovih pravil, zato tudi ne posreduje nobenih načelnih ugotovitev o količini in kakovosti glasov, o njihovi razvrstitvi in o naglasu, številu naglasov v besedi ter o naglasnih tipih. Zaradi nujne izbora se ni mogel posvečati vsem variantam obravnavanih fonemov in glasoslovnim podrobnostim. A ne glede na avtorjeve poglede na jezik in ne glede na metodo obravnavanja je treba posredovati toliko takih informacij, da se učeči nauči pravega izgovora in zapisovanja danega jezika.

Dr. Kacin se je v tej slovnici posvetil predvsem oblikoslovju. Zato je skrbno zbral ogromno število primerov, navedel dolge sezname posameznih oblikoslovnih kategorij. V vsakem primeru skuša biti čimbolj jase, nazoren. Včasih celo brez potrebe daje popolne paradigme. Pri »nepravilnih samostalnikih« tretje sklanjatve *dan, konj, las, mož, oče, otrok, voz, zob* navaja cele sklanjatve, čeprav je pri nekaterih premen v osnovi oziroma v končnicah samo toliko, da bi bilo bolje opozoriti le na »nepravilne« oblike, in čeprav *zobje, lasje, možje, vozje, ljudje* sestavljajo v množini skupino z enim sklanjatvenim vzorcem. — Gre za to, da ne bi dobili vtisa, da je slovenski jezik ena sama izjema.

So pa poglavja v oblikoslovju, kjer je iskanje enotnega vzorca ali združevanje v skupine z značilno potezo težavno. Tako je npr. pri samostalnikih m. spola, ki se v im. ed. končujejo na -r. Slovnica slovenskega jezika prinaša pri obravnavi tega tipa samostalnikov 49 imen, ki imajo v odvisnih sklonih podaljšavo z j, in 49, ki je poznajo. Zanimivih primerov, ko sta mogoči podaljšana in nepodaljšana osnova, ne omenja. A kljub zapletenosti razvrščanja samostalnikov, ki so sredi živega jezikovnega oblikovanja, je mogoče najti glavna načela uvrščanja v sklanjatveni tip (glej F. Jakopin, K uvrstitvi moških samostalnikov na -r, Jis IX 1964 53—58; J. Toporišič, Skj 1, str. 170)

Znano je, kako je oblikovno bogat slovenski glagol. V primerjavi z italijanskim loči tudi glagolski vid, ki ga avtor slovnice dobro razloži bralcu, ki v svojem materinem jeziku izraža trajanje dejanja predvsem z različnimi oblikami za čase. Pred glagolskim vidom se učeči seznanj z glagoli po klasičnih šestih glagolskih vrstah. V šestnajstih zaporednih lekcijah je dan krajši ali daljši seznam glagolov v nedoločniku, 1. osebi ed. povednega sedanjika, deležniku na -l in v velelniku za 2. osebo ed. Za glagole 1. vrste in 3. razreda 5. vrste avtor sam ugotavlja, da so oblikovno tako razvejani, da je za Neslovenca bolj preprosto in primerneje študirati vsakega posebej. Če že ne v tem primeru, bi se pa vendarle tudi pri glagolu dalo kaj podati bolj celostno in kaj poenostaviti, kar bi olajšalo zapomnitev, hkrati pa usposobilo učečega, da se v jezikovnem sestavu, ki si ga skuša osvojiti, tudi sam znajde. Če bi avtor npr. na začetku podal morfemsko zgradbo glagola, seznanil s sestavljenimi in nesestavljenimi glagolskimi oblikami in pokazal, kako sestavljene oblike delamo iz sedanjiške in nedoločniške osnove, bi se skrčili seznanj in število popolnih vzorcev. Tako pa je v učbeniku več kot petnajstkrat zapisan celotni spregatveni vzorec povednega sedanjika, kar deluje nekako zastrašujoče. Dati moramo vse priznanje avtorjevi skrbnosti pri naštevanju oblik, zlasti ko gre za glagolske sestavljenke, kjer se s sestavo pogosto spremeni tudi pomen, za urejene spiske dovršnih in nedovršnih glagolov, toda na račun tega je manjša pozornost posvečena drugi plati jezikovnega znaka — njegovi funkciji. Zato učeči ne dobi zadovoljive podobe izraznih možnosti slovenskega jezika. Nekoliko več se je avtor ukvarjal z rabo in pomenom pravih in

nepravih predlogov in jo podprl s primeri. Pomanjkljiva osvetlitev rabe pa je zlasti opazna pri glagolu, ob časih, naklonih in neosebni glagolskih oblikah. Označene so samo nekatere najosobnejše funkcije omejenih kategorij, njihova drugotna raba — npr. prihodnjik lahko izraža določeno modalnost, pogojnik in nedoločnik velelni naklon ipd. — raba, ki zelo poživlja jezik, pa ostane neomenjena. Pri vsaki besedni vrsti je informacija o rabi in pomenu nepopolna, ponekod je pa sploh ni. Ob naštevanju pomanjkljivosti pa je treba ponovno poudariti, da ne moremo od tovrstnega učbenika za tužce zahtevati, da bo vseboval vse, kar vsebuje slovenska slovnica.

Besedno in oblikoslovno bogastvo Slovnice slovenskega jezika bi delno lahko oživile vaje, ki so sestavni del lekcij. Skoraj vse vaje so prevodi iz slovenščine v italijanščino in obratno. Spočetka so to le nepovezani stavki, kasneje se jim pridružijo razni sestavki. Privlačnih vaj izbirnega ali dopolnilnega tipa ni. Jezik v prevodih bi lahko zaživel polneje, če bi bili stavki sintaktično pestrejši, njihova zgradba bolj razgibana. Tako pa tudi sestavki, ki so sicer različni po vsebini — nekaj značilnih naslovov: Stanovanje, Hrana in pijača, Slovenski jezik, Slovenija, Postojnska jama ... prispevajo predvsem k obogatitvi besedišča, zelo malo pa k osvajanju različnih stavčnih vzorcev in sintaktičnih struktur sploh. Vsi sestavki so pisani v podobnem opisno-poučevalnem slogu. Nekaj besedil iz slovenske umetne književnosti ne more odtehtati slogovne monotonosti, ki veje iz sestavkov. Sicer so za tužca besedila, ki pripovedujejo o Sloveniji in njenih naravnih in kulturnih znamenitostih, gotovo zanimiva in poučna. (Samo v njih ne bi smelo biti nerodnih formulacij, kot je npr. Štirje slovenski narodi Jugoslavije so Slovenci, Hrvati, Srbi in Makedonci (str. 98), ki v sobesedniku izzveni tako, kot da so sploh samo ti štirje. Podobno je s podatkom, da se slovenska književnost začena z letom 1551 (str. 91).

S področja skladnje bi bila potrebna tudi kakšna informacija o besednem redu. Dr. Kacin se je z besednim redom že ukvarjal, saj je kot soavtor Androvičeve slovnice obravnaval npr. stavo naslonk. Tako pa se učečemu oblikuje čut za slovenski besedni red zgolj ob stavkih iz vaj. Koliko v tem smislu ustrezajo prevodi iz enega jezika v drugega in obratno, bi bilo potrebno sistematično preučiti.

Slovnica slovenskega jezika je učbenik, ki omogoča obvladati tujcu nekatere značilnosti slovenskega jezika, ne spozna ga pa z njim izčrpno in ne pokaže mu ga kot za-

nimiv in razgiban slovenski jezik z bogato kulturno dediščino in socialno razvejanostjo.

Milica Cvetek-Russi
Univerza v Trstu

NOV ZVEZEK KRATKE LITERARNE ENCIKLOPEDIJE

V sedmem zvezku Kratke literarne enciklopedije, ki je izšel z letnico 1972 v Moskvi, je naši literaturi posvečenih samo pet krajših sestavkov, eden med njimi pa pravzaprav obravnava slovenske avtorje samo v zvezi s predstavniki drugih jugoslovanskih literatur.

Pod geslom »literatura odpora« so slovenski avtorji (Kajuh, Bor, Župančič, Klopčič, Jarc, Gruden) pravzaprav samo omenjeni. Avtorica N. B. Jakovleva v nekaj zelo splošnih stavkih omenja posamezne literarne zvrsti in najvidnejše avtorje iz tistega obdobja, navaja številko 9.500 publikacij iz obdobja NOB, omenja pa tudi najbolj prevajane sovjetske avtorje. Velja omeniti tudi to, da se avtorica v svojem sestavku opira samo na sovjetske vire in da med publikacijami ne navaja niti ene, ki bi izšla pri nas.

Tri sestavke — o Josipu Stritarju, Janezu Trdini in Primožu Trubarju je prispevala M. I. Ryžova. Pri Josipu Stritarju najdemo poleg osnovnih biografskih podatkov in njegovega uredniškega dela naštetja tudi vsa najvažnejša dela, prav pa bi bilo, če

bi avtorica omenila vsaj še njegovo študijo o Prešernu. Nerazumljivo pa je, zakaj je naslov Gospod Mirodolski preveden s »Svjaščnik Mirodolskij«. — Podrobne biografske podatke najdemo tudi pri Janezu Trdini, naštetja pa so tudi vsa najpomembnejša dela. Najboljši sestavek je M. I. Ryžova napisala o Primožu Trubarju. Kljub kratkosti je sporočilo dovolj pregledno, obenem pa je to edini prispevek z malo podrobnejšim navajanjem del in virov.

Druga poznavalka slovenske literature — E. I. Rjabova — je za ta zvezek napisala o F. S. Finžgarju sestavek, ki ga odlikuje obširno navajanje biografskih in bibliografskih podatkov in dobro poznavanje literature o njem.

Morda samo še to: slovenska literatura je zaradi velike razgledanosti avtorjev, ki pišejo o njej, v tej enciklopediji dobro zastopana, kljub temu pa bi spisek obravnavanih avtorjev lahko vsaj malo razširili in v zvezek vključili še nekaj imen, kot npr. Tavčar, Udovič in še kdo.

Alenka Logar-Pleško
Filozofska fakulteta v Ljubljani

NEKAJ MISLI OB SODOBNI ORGANIZACIJI POUKA KNJIŽEVNOSTI

Pouk književnosti zahteva danes nove metode; ne zato, ker bi hoteli učiti drugače, ampak zato, ker se je spremenilo življenje, predvsem odnosi med ljudmi. Ti so bolj neposredni in enakopravni in kot taki vplivajo tudi na odnose med učencem in učiteljem. Učenec ni več samo objekt, ki poslušna našo razlago, temveč soustvarjalec v učnem procesu.

Interpretacijska metoda pri pouku književnosti daje veliko možnosti za uveljavljanje učenčevih ustvarjalnih sposobnosti. Dr. Dragutin Rosandič je v reviji Vzgoja in izobraževanje¹ nanizal precej primerov, ki kažejo, kako naj se lotimo sodobnega pouka književnosti v srednji šoli. Osnovna šola se je že močno približala novi metodi,

zato je logično, da srednja šola njeno delo izpopolni. Kakšna je interpretacijska metoda? Interpretacija umetniškega dela se deli v glavnem na:

- fazo doživljanja umetnine in
- fazo spoznavanje umetnine.

V prvi fazi je treba učence pripraviti za sprejem umetniškega dela; po branju sledi emocionalna pavza. V drugi fazi postavljamo učencem vprašanja, ki razvijajo vse njihove intelektualne sposobnosti (sposobnost opazovanja, logičnega sklepanja, kri-

¹ Dr. Dragutin Rosandič, Sodobna organizacija pouka književnosti v srednji šoli, Vzgoja in izobraževanje, Ljubljana 1972, št. 8.

tičnega mišljenja, predstavljanja, etičnega in estetskega vrednotenja), prav tako pa moramo z vprašanji sprostiti učenčovo čustveno napetost. Učence navadimo delati s knjigo, saj lahko razne podatke sami poiščejo v leksikonih, literarnozgodovinskih učbenikih, slovarjih, na zemljevidih itd. Oblike pouka se spreminjajo, lepo priložnost imamo za skupinski pouk, zlasti pri obravnavi epskega dela. Z odgovori učencev na listkih ali na ustna vprašanja pouk individualiziramo. Odgovori učencev so nam tudi kažipot do njih samih. Ugotovimo, kakšna je njihova življenjska zrelost in tako laže najdemo zanje primerne naloge.

Pri sodobnem pouku književnosti je zelo pomembna povratna informacija, ki učence čustveno in miselno spodbuja. Pri analizi Prešernovega soneta Življenje ječa so učenke 2. letnika PTŠ na vprašanji KAJ JE ŽIVLJENJE, KAJ JE SMRT odgovorile zrelo in v lepši jezikovni obliki, kot je bilo pričakovati.

Primeri: Življenje je borba (večkrat). Življenje je sreča (večkrat). Življenje je zame pot, polna zaprek. Človek jih le s trdno voljo premaga, včasih pa kljub trdni volji klone in ne more naprej. — Življenje je svoboda. — Življenje je zame polno preprek, katerih se brez dobre volje ne da premagati. Te imam pa jaz zelo malo, zato me skrbi, kako bo. — Večna borba z ljudmi in s samim seboj za obstoj. — Življenje je dolga črta, ki teče iz dneva v dan, dokler je ne ustavi smrt. — Življenje je zame včasih nekaj lepega, vendar bi v določenih žalostnih trenutkih raje videla, da me ne bi bilo. — Življenje je reka, ki teče

v neskončnost. Spremljajo jo nevihte in sonce. — Življenje je pot, na kateri se vsi srečujemo. — Življenje je doživetje srečnih in žalostnih dogodkov.

Smrt je izguba, bolečina. — Smrt je konec trpljenja. — Smrt je za vsakega človeka najbolj usoden trenutek. — Smrt je zame nekaj, kar si ne morem predstavljati. — Nisem preiščevala. — Smrt je zame nekaj strašnega, vendar bomo morali vsi umreti. — Smrt je konec radosti. — Smrt je nekaj žalostnega (večkrat). — Smrt je izguba bližnjega. — Smrt je delo narave, brez nje tudi ne bi bilo življenja.

Povratna informacija je sledila takoj. Po branju teksta je nastala čustveno nabita tišina, ki je sama od sebe terjala emocionalno pavzo in obenem dokazovala, da so učenke pesem razumele.

Ni jim bilo več težko ugotoviti Prešernove življenjske stiske in lepoto njegove izpovedi, kar je bilo pri stari metodi precej trd oreh.

Sodobna organizacija pouka književnosti je vsekakor boljša, izziva pa tudi nekaj vprašanj: Kako obravnavati različne besedne umetnine? Kako ocenjevati znanje učencev? Kje najti čas za temeljito pripravo, ki jo sodobna organizacija pouka književnosti zahteva? Kako organizirati zaključne izpite, če upoštevamo sedanje učne načrte?

Nova metoda spreminja namreč vse faze učnega procesa.

Urška Snedic
Poklicna tekstilna šola
Tekstilni center Kranj

JUGOSLOVANSKI SEMINARJI ZA TUJE SLAVISTE

V Jugoslaviji organiziramo vsako leto kar pet slavističnih seminarjev, ki se jih vsakokrat udeleži več ko 400 tujih slavistov; med njimi so ugledni znanstveniki, univerzitetni profesorji in učitelji, lektorji za slovenščino in druge jugoslovanske jezike na tujih univerzah, srednješolski profesorji, prevajalci in študentje.

Nekaj skupnega imata med temi seminarji slovenski in makedonski. Oba trajata 14 dni, posvečena pa sta problemom slovenske oz. makedonske etnične skupnosti. Slovenski seminar (vsako leto ga organizira Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, finan-

cirajo pa RIS, Znanstveno raziskovalna ter kulturna skupnost SRS; njegovo vodstvo se menja; letošnjega, devetega, ki je bil od 2. do 14. julija, je vodil doc. dr. Matjaž Kmecl) je po svoji zgradbi tridelen — posvečen je problemom slovenskega jezika, literature in kulture, ki jih udeleženci spoznavajo na posebnih predavanjih (po dve vsak dan) in lektoratih (lektorati slovenskega knjižnega jezika so prilagojeni znanju udeležencev in so obvezni, fakultativna pa sta lektorata iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika in dialektologije).

Letošnji slovenski seminar, ki se ga je udeležilo 125 slavistov iz 18 držav (te šte-

vilke drugi jugoslovanski seminarji ne dosegajo, je bil posvečen aktualni in nerešeni koroški problematiki (2/3 predavanj), ki je prav zadnji čas spet stopila v ospredje, obenem pa so prav za to priložnost napisana predavanja razkrila in ponovno opozorila na številna nerešena vprašanja in probleme, ki jih poraja neizpolnjevanje 7. člena avstrijske državne pogodbe.

Makedonci so pod vodstvom prof. dr. Boža Vidoeskega svoj seminar organizirali letos šestič — od 16. do 31. julija v Skopju in Ohridu. Tudi njihova predavanja so posvečena problemom jezika, literature in kulture, le da je bilo pri njih letos večje število jezikoslovnih tem (kar 10 predavanj).

Ostali trije jugoslovanski seminarji se že po svoji zasnovi ločijo od prvih dveh. Zagrebačka slavistična škola — organizira jo filozofska fakulteta zagrebškega vseučilišča (letos so jo organizirali tretjič, v času od 22. julija do 5. avgusta, vodil pa jo je doc. dr. Franjo Grčević), traja tri tedne — prvih štirinajst dni je v Dubrovniku, zadnji teden pa se preseli v Zagreb. Drugačna je tudi organizacija te poletne šole — poleg obveznih lektoratov hrvatskosrbskega jezika, ki so prav tako organizirani glede na stopnjo znanja udeležencev, imajo še dodaten intenzivni avdivizualni tečaj za popolne začetnike, organizirana pa sta tudi dva fakultativna tečaja slovensčine oz. makedonščine. Kot edini v Jugoslaviji pa organizirajo Zagrebčani tudi literarnozgodovinske proseminarje, ki se največkrat navezujejo na teme posameznih predavanj. Literaturi je posvečena tudi večina predavanj: v letošnjem programu jih je bilo 22, tematsko pa so bila povezana v dva cikla — stara hrvatska književnost ter hrvatska književnost XX. stoletja. Po eno predavanje je bilo posvečeno makedonski oziroma slovenski sodobni dramski ustvar-

jalnosti (doc. dr. Aleksander Šljivarić, Gezeza sodobne slovenske drame).

Daljšo tradicijo ima Seminar za strane slaviste, ki ga je to pot organizirala filozofska fakulteta iz Sarajeva (letošnji je bil 24. po vrsti, in sicer v času od 30. julija do 18. avgusta, vodil pa ga je prof. dr. Svetozar Marković). Tudi ta seminar traja tri tedne — prvih štirinajst dni je v Zadru, en teden pa v Sarajevu. Po notranji organizaciji je seminar podoben zagrebškemu — tudi oni imajo poleg obveznih lektoratov srbohrvaškega jezika fakultativna tečaja slovensčine in makedonščine in tudi pri njih je večina predavanj (2/3) posvečena problemom literarne zgodovine. Glede na jugoslovansko tradicijo tega seminarja vabijo nanj tudi večje število predavateljev iz drugih univerzitetnih centrov; med njimi so letos povabili 4 Slovence.

Drugačna od vseh teh seminarjev so srečanja, ki jih pod vodstvom prof. dr. Slobodana Markovića organizira Mednarodni slavistični center SR Srbije. »Skup slavista« traja tri tedne (letos tretjič, od 2. do 20. septembra), prireajo pa ga v Beogradu, Prištini in Novem Sadu. (Podrobnejše poročilo o njem gl. v naslednji številki!)

Pomen vseh teh jugoslovanskih seminarjev je velik in zanimanje zanje iz leta v leto narašča. Spričo kvalitetnih predavanj (na vseh tečajih predavajo naši najvidnejši strokovnjaki) in dobro organiziranih lektoratov je morda njihov največji pomen prav v širjenju poznavanja naših jezikov in kultur. K temu bi veliko prispevali tudi zborniki predavanj, ki bi bili dostopni širšemu krogu poznavalcev; žal pa je zaenkrat le slovenskemu seminarju uspelo, da je predavanja vsako leto izdal kot posebno publikacijo, letos celo že pred začetkom seminarja.

Alenka Logar-Pleško
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PISMO REVIJI »JEZIK IN SLOVSTVO«

V prvem dvojnem zvezku *Jezika in slovstva* za leto 1971-72 (št. 1—2) ste objavili recenzijo moje razprave *Glavne smeri v medvojni slovenski literaturi* avtorja M. Kmecla.* M. Kmeclu sem zelo hvaležna za dobrohotno oceno mojega dela, vendar čutim potrebo, da izrazim nesoglasje z nekaterimi postavkami v njegovi oceni literarnih tokov.

Opomba uredništva: Polemično pismo je prejšnje uredništvo prejelo že pomladi, vendar prepozno, da bi ga še bilo mogoče objaviti v zadnji številki preteklega letnika JiS. Medtem je izšlo v moskovski reviji »Sovjetskoje slavjanovedenje«. Kot je razvidno, gre za polemičen odziv na že nekoliko oddaljeno poročilo o avtoričinem prikazu slovenske književnosti med obema vojnama; v poročilu je pisec zapisal tudi nekaj misli o sovjetski nerealistični književnosti dvajsetih let in o odnosu sovjetske literarne vede do te književnosti; nanje polemika meri.

M. Kmecl trdi, da je sovjetski »oficialni literarni znanosti« lasten »polemičen in odklonilen odnos do vsega, kar je v literaturi nerealistično«. Najprej bi rekla, da je termin »oficialna literarna znanost« neupravičen. V sovjetski literarni znanosti obstaja ob enotni marksistično-leninistični filozofski osnovi razlike pri obravnavanju mnogih estetskih problemov. Dela, ki odsevajo različna gledišča, različne pristope h gradivu, se poleg tega objavljajo in vključujejo v znanstveno rabo pod enakimi pogoji.

Formulacija »odklonilen odnos do vsega, kar je nerealistično« je tudi netočna. Sovjetska literarna znanost je npr. romantični umetnosti vedno posvečala veliko pozornost. Razkrivala je pomen te umetnosti v umetniškem razvoju človeštva, njeno neminljivo življenjskost. V zadnjem desetletju se je pojavilo posebno veliko število del, ki v tej ali oni zvezi obravnavajo teorijo in prakso različnih tokov 20. st.: simbolizma, ekspresionizma, surrealizma, češkega poetizma idr.¹

Te tokove sicer različni avtorji ocenjujejo različno, vendar v njihovem izhodišču ni apriornega »odklonilnega odnosa«, ki o njem govori M. Kmecl, pač pa prizadevanje, da dojamejo protislovno naravo teh tokov, njihovo idejno diferenciacijo, vzroke in pogoje njihovega nastanka, njihovo vlogo v duhovnem življenju družbe, soodnos estetske realnosti, ustvarjene s sredstvi neke umetniške metode, z objektivno realnostjo ipd.

Menim, da tudi moja razprava, ki se je nanjo odzval M. Kmecl, ne potrjuje njegove teze »o odklonilnem odnosu do vsega nerealističnega v literaturi«. Odklonilen odnos je komaj združljiv s priznanjem zakonitosti pojavnega nerealističnih tokov v slovenski literaturi 20. let, s priznanjem tega, da so ti tokovi »po svoje odgovorili na potrebe časa« in dospeli do »nekaterih umetniških odkritij« (str. 131). Ekspresionizem je bil s svojo visoko stopnjo generalizacije, z intenzivno emocionalnostjo dejansko tisti tip umetnosti, ki je ustrezal trenutku ostre krize buržoaznega sveta in rojstva novega sveta, času nastajanja novih, še ne povsem jasnih socialnih in filozofskih prizadevanj. V nekaterih delih ekspresionistične umetnosti so dobile duhovne in emocionalne razmere ter iskanja prvih 20. let močan izraz. Pomembno vlogo je pri tem odigralo odkritje novih izraznih sredstev, novih oblik umetniškega posploševanja, od

katerih je mnogo tega obogatilo zakladnico literature.

Toda ob vsem tem je ekspresionizem kot umetnost, ki se je formirala na izrazu emocionalnega ali filozofskega (ali obeh skupaj) odzivov umetnika na obdajajočo ga resničnost, na simbolu in alegoriji, ki naj bi odkrila bistvo in ki spreminjata konkretno-čutno stran pojavov, močno transformiral podobo sveta. Spoznavni princip v ekspresionističnem ustvarjanju ni prisoten v svoji neposredni obliki, marveč v posredni in je pri ekspresionističnih mističnih usmerjenosti reducirana na minimum. To pripelje do neke enostranosti ekspresionistične umetnosti. Zaradi tega se v družbi pa tudi v samem ekspresionističnem toku, predvsem v njegovem levem krilu, pojavi potreba po umetnosti drugega tipa, ki ne reproducira resničnosti z metaforizacijo, marveč z analizo in prikazovanjem realno obstoječih vezi, odnosov materialnega okolja ipd. — t. j. potreba po realistični umetnosti.

Prav ta proces je potekal v Sloveniji v 20. in na začetku 30. let. In prav zaradi tega se mi mnenje M. Kmecla o enakovrednosti — pri tem neminljivi enakovrednosti, ki da obstaja, kot pravi, »vedno« — nerealističnih »izmov« in realizma v revolucionarni literaturi zdi dvomljivo, ker so prav predstavniki slovenske revolucionarne literature 20. let prej, bolj zavestno in dosledno kot književniki drugih usmerjenosti začeli prehajati na pozicije realizma. Že zelo zgodaj, ko se je slovenski ekspresionizem šele približeval svojemu višku, je pisal V. Martelanc: »Ekspresionizem in futurizem postajata že preveč omejena za izraz vse vsebine našega časa«². V. Martelanc že takrat ni videl magistralske poti za razvoj bodoče proletarske umetnosti v ekspresionizmu, tem »krčevitem kriku iz človeku«, »izrazu nenadoma vzkipele čustev«, za katerimi kritik s priznavanjem odkriva »velik mo-

¹ Gl. »Formirovanie socialističeskogo realizma v literaturax zapadnyx i južnyx slavjan«. Izd-vo AN SSSR, M., 1963; Zb. »Genezis socialističeskogo realizma v literaturax stran Zapada«. Izd-vo AN SSSR, M., 1965; S. M. Fradkin. Bertol'd Brext, M., 1965; Zb. »O literaturno-xudožestvennyx tečenijax XX veka. Izd-vo MGU, 1966; L. N. Budagova. Viteslav Nezval. »Nauka«, 1967; Zb. »Kritičeskij realizem XX v. i modernizm«, »Nauka«, 1967; Zb. »Socialističeskij realizm i xudožestvennoe razvitie čelovečestva«, 1966; Zb. »Nacional'nye tradicii i genezis socialističeskogo realizma«, 1965; D. F. Markov. Genezis socialističeskogo realizma. »Nauka«, 1970, idr.

² V. M. Zenitzem. »Učiteljski list«, 1922, str. 11.

ralni pomen³, marveč v realizmu: »V realizmu se izrazi predvsem kritika sodobne družbe, njene socialne ureditve in njene kulture; realizem je izraz aktivne, pozitivne strani v sodobnih duhovnih prizadevanjih buržoazne družbe. In ker ima vsaka kritika svojo pozitivno konstruktivno stran, postaja ta umetnost predhodnica bodoče proletarske kulture«⁴.

Tudi ustvarjalna praksa in literarni pogledi predstavnikov slovenskega, po terminu M. Kmecla, »revolucionarnega literarnega nerealizma« 20. let, t. j. levoekspresionistične skupine mladih pisateljev, se je ločila od prakse in teorije drugih ekspresionističnih smeri, med drugim tudi z močno razvitimi realističnimi tendencami. Srečko Kosovel je ob vseh zapletenosti in mnogovrstnosti estetskih iskanj videl glavni smisel v zrcaljenju notranjega človekovega sveta, tesno povezanega z obdajajočo ga socialno resničnostjo. Pozival je k analizi socialnih konfliktov, ki tlačijo človeka, k temu, naj bi literatura oblikovala bojevnike proti družbenemu zlu. Umetnost Kosovela, T. Seliškarja, M. Klopčiča idr. je skupaj s »kozmičizmom«, ki je izviral iz ekspresionistične abstraktnosti, in vizionarsko fantastiko vsebovala tudi bistvene elemente realizma, ki je v 30. letih pri Klopčiču in Seliškarju prerasel v vodilno estetsko načelo.

Ko se je na koncu 20. let v slovenski literaturi razmahnila kritika ekspresionizma, omejenosti njegovih možnosti, se je pojavila pri pisateljih, ki so zastopali najrazličnejše estetske platforme, potreba po bolj konkretni umetnosti. Razmahnilo so se spori o »novem realizmu«, o soodnosu »duhovnega« in realnega v njem. In za prevladovanje duhovnega, idealističnega načela, za »nerealizem« so nastopali ekspresionistokatoliki, nikakor pa ne predstavniki revolucionarne literature. Pisatelji in publicisti, ki so spoznali nujnost aktivnega upora proti buržoazno-monarhističnemu pritisku in nevarnosti fašizma, pisatelji, ki so se zavedali svojih državljanskih dolžnosti do ljudskih množic, so se bojevali za socialno problematiko in njeno realistično analizo. Med njimi sta bila tudi komunista E. Kardelj in D. Kermauner in aktivni sodelavec komunistične partije B. Kreft pa ekspresionist-»kozmist«, pesnik poglobljenih etičnih iskanj M. Jarc in M. Kranjec, ki je zapustil krščansko-socialistično gibanje in nazadnje postal aktivni član komunistične partije, ter mnogi drugi.

Nazadnje je po zaslugi intenzivnega prizadevanja pisateljev in kritikov predvsem

prav pri literarni levici, ki je v 30. letih dosegla izredne umetniške dosežke in visok razvoj estetske misli, zmagal realizem. Nerealizem — pa še ta mnogo bolj »predmeten« in »zemeljski« kot je bil v 20. letih — se je očeval samo na literarnem desnem krilu in je postal izrazna oblika individualističnega in religiozno svetovnega nazora. Ekspresionizem, ki je dokončno izgubil revolucionarno vsebino, značilno za ustvarjanje levih ekspresionistov iz 20. let, je na tej razvojni stopnji postal predmet kritike naprednega dela pisateljev. J. Vidmar, B. Fatur, V. Pavšič (M. Bor) razkrinkavajo ekspresionistično poetiko predvsem s prikazovanjem psihološke neverjetnosti ekspresionističnih del, ekstatičnosti ekspresionističnega pisanja, nagnjenja k eksotiki ipd. I. Brnčič v člankih, posvečenih analizi ustvarjanja ekspresionistov-katolikov, dokazuje, da se ti odklikajo od resničnih problemov človeka, medtem ko jih realisti iščejo in jih razkrivajo. B. Ziherl kritizira dekadentski ekspresionizem zaradi razglasjanja brezizhodnosti, ki jo je rodil strah pred revolucijo.

Ta in mnoga druga dejstva literarnega razvoja 20. in 30. let menda ne morejo pričati o čem drugem, kot o nujnosti, da priznamo nekatere prednosti realistične metode, da priznamo neustreznost sredstev, ki jih je imel na voljo ekspresionizem za izvedbo nalog novega obdobja, ko so sprva zmedena in neodločna iskanja progresivnih družbenih sil postajala vse bolj smotrna in zavestna in so ob tem vse bolj odločno zahtevala pazljivo preučevanje življenja z umetniškimi sredstvi⁵.

Ekspresionizem je emocionalna umetnost. To predstavlja njegovo moč in nujnost, da se pojavi v določenem zgodovinskem trenutku. To pa pogojuje tudi njegovo omejenost in kratkotrajnost. Realizem združuje emocionalnost z močno razvitim objektivnim spoznavnim principom. In v tem je poročstvo za njegovo večno življenjskost in tu je tudi pojasnilo, zakaj mu ne pripisuje

³ VI. M. Moderna umetnost in njene naloge. »Učiteljski list«, 1922, str. 210.

⁴ VI. M. Razredni moment v moderni umetnosti. »Učiteljski list«, 1923, str. 19.

⁵ O tem, kako privlačna je bila v tem obdobju realistična umetnost za mnoge adepte ekspresionizma, lahko npr. sodimo po izjavah enega od najbolj talentiranih predstavnikov ekspresionizma — Slavka Gruma, ki so ga, kot sam pravi, »navdušila«, »presenetila«, »očarala« dela Prežihovega Voranca. Sl. Grum je navdušeno pozdravil pojav »politisches Ding«, »prvega slovenskega kolektivnega romana, ki ga je napisal umetnik« — »Požganice« (Sl. Grum. Proza in drame. Maribor, 1957, str. 30).

večje vrednosti, kot smo pravkar videli, samo »oficijalna sovjetska literarna znamenost«.

Različne ustvarjalne metode nimajo enakovrednih potencialnih možnosti za umetniško osvajanje sveta. Tudi njihove socialno-zgodovinske funkcije se med seboj razlikujejo. Nerealistični tokovi, vključeni v revolucionarno socialistično umetnost, so dali (nekateri delajo tudi danes) velik umetniški prispevek za razvoj revolucionarne zavesti. Revolucionarno-romantični tokovi, ki so prevladovali na zgodnjih razvojnih stopnjah pri formiranju socialistične umetnosti v Rusiji, Poljski, Bolgariji in v drugih deželah, so ustvarili neuvenljivo pozicijo, ki poziva k dejanju. Levoekspresionistični tokovi in skupine v Nemčiji, Sloveniji, Hrvaški so veliko prispevali k boju progresivnih sil proti militarizmu, lažni propagandi razrednega sveta, boju za revolucionarno solidarnost delavstva.

Toda revolucionarna umetnost kljub veliki pomembnosti nerealističnih metod teži zaradi svoje socialne funkcije k realizmu. Realizem najbolj ustreza potrebam družbenih sil, ki hočejo *spoznati svet*, da bi ga z revolucijo spremenile. Zaradi tega zavzema v hierarhiji različnih umetniških metod prvo mesto prav realizem kot najbolj učinkovita metoda, ki daje najcelovitejšo in najbolj objektivno podobo resničnosti in ki je med vsemi metodami najbolj komunikativna.

M. Kmecl predlaga, naj bi sprejeli njegovo tezo, da je literatura »izmov«⁶ »v enaki meri služila revoluciji, kot ji je realizem« (str. 34). S takim izenačevanjem različnih tokov glede na stopnjo učinkovitosti se nikakor ne moremo strinjati. Revoluciji ne more enako uspešno služiti umetnost, oborožena z idejami znanstvenega socializma, umetnost, ki analizira družbeno življenje s pozicij tega nauka in ki mobilizira progresivne sile družbe na zavesten boj pri uredništvu socialističnega ideala, in umetnost, ki jo navdušujejo, da tako rečemo, anarho-individualistične utopije ali pa sanje o osvoboditvi človeka z razbrzdanostjo njegovih instinktov. Na občinstvo ne moreta z enako močjo vplivati komunikativna umetnost in hermetična umetnost, umetnost, ki »revolucionarno«⁷ zavrača logiko in ki se slepo podaja v eksperimentiranje. »Lahko eksperimentiramo, kolikor hočemo, lahko se prekucujemo po mili volji, toda vprašanje pri tem je, kako bo z bralcem, ali bodo zanj zanimivi ti eksperimenti«⁶. Za revolucionarno literaturo, ki hoče

globoko in aktivno delovati na široke ljudske množice, je takšna zveza nujno potrebna. Eksperiment, ki prinaša nove, sveže barve in postopke, ki zblizuje avtorja z bralcem in ki izpolnjuje avtorjeve možnosti posredovanja vse zapletenosti misli in čustev v samo njemu lastnem odtenu, da, takšen eksperiment je nujno potreben revolucionarni literaturi. Toda eksperiment, ki privede do »destrukcije logične sintakse«, o kateri piše M. Kmecl, ko govori o Srečku Kosovelu, ne more biti vodilo za literaturo nasploh in še posebej ne za revolucionarno literaturo. Denimo, da navdušenje za podobno eksperimentiranje (čeprav to še zdaleč ni aksiom) ne slabi »socialne angažiranosti«, toda povsem jasno je, da destrukcija logike in sintakse slabi kontakt med pesnikom in njegovim bralcem.

Kosovelovo eksperimentiranje je njegov laboratorij, v katerem je v celi vrsti primerov ustvarjal tisto, kar mu je pomagalo izraziti svoj odnos do sveta, drhtenje in napetost duhovnega sveta; to je laboratorij, ki mu je pomagal dojeti in izraziti poteze novega v obdajajoči ga stvarnosti, npr. v pesmih »Evolucija duha« in »Svetilka ob cesti«. V teh delih je ohranjena notranja logika in poudarjeno raznoravenske podobne jasno izražajo ideje pesmi. Toda v primerih, ko Kosovelov eksperiment vodi k zavestnemu algizmu, k stihijno nagrnadenim pojavom (»Kalejdoskop«), k poskusu, da se izrazi v zavesti še neizoblikovano motni občutek (»Črni zidovi«), eksperiment samo otežkoča sprejetje teksta, ustvarja pogoje za svojevoljne razlage ipd⁷.

Konstruktivistični poskusi Kosovela so ga obogatili kot umetnika, omogočili so mu, da je obvladal še eno novo, sodobno pesniško »narečje«, ki ga je rodilo stoletje, ko sta tehnika in znanost močno prodrli v zavest ljudi. Pesnik tu ustvarja na zelo visoki ravni posploševanja, ki zahteva skrajno napetost in jasen filozofski zven, popolno odpoved opisnosti in naraciji. Vendar menim, da tolmačenje poezije kot »magičnega razodetja« in tu in tam iracionalni značaj teksta pričajo o tem, da so iskanja v tej smeri zavajala pesnika stran od njegove magistralne poti — od poti k

⁶ A. Tvardovskij. Vystuplenie na kongresse Evropejskogo soobščestva pisatelej v Rime. »Inostrannaja literatura«, 1966, No 1, str. 245.

⁷ Ne izključujem možnosti, da nekomunikativnost vrste Kosovelovih del nekako pojasnim kot posledico dejstva, da so ostala na stopnji nezorelega osnutka. Ne vemo, kakšna bi bila ta dela v zadnji varianti, če bi jih objavil pesnik sam.

umetnosti, ki globoko pozna življenje človeka in družbe in ki združuje delovne ljudi v boju za uresničenje revolucionarnih idealov. Poziv, ki naj vsebuje klic po uresničitvi konkretnih socialnih ciljev in ki je namenjen širokemu občinstvu, je težko združiti z močno subjektiviziranimi izraznimi oblikami. Za velikega pesnika, ki ima kaj povedati ljudem, eksperiment ni sam sebi cilj, ni višek ustvarjanja. Njegov cilj je v tem, da bi razumeli njegovo misel, nujno potrebno človeku in družbi. Čimbolj je zrela njegova misel, tembolj intenzivno je njegovo prizadevanje po razumljivosti. Čimbolj jasno čuti pesnik, da ga njegovo čustvo združuje s tisoči rojakov, tembolj vztrajno išče jasno obliko za izpoved tega čustva mnogih. Zgodovina literature pozna veliko primerov, ko so pesniki, ki so ali

gojili zapletene, prefinjene oblike ali pa so se zatekali k eksperimentu in k različnim vrstam »izmov«, pričeli v letih hudih preizkušenj za njihov narod ustvarjati v duhu čiste in visoke preprostosti čustva in besede. Tako je bilo v letih druge svetovne vojne z mnogimi pesniki — z Ahmatovo, Nezvalom, v Sloveniji pa z Udovičem, Vipotnikom idr.

Takšni so v grobih potezah ugovori, ki sem jih hotela zapisati v zvezi s člankom M. Kmecla, ugovori, ki ne izključujejo sprejetja njegovega mnenja, da revoluciji v enaki meri služi tako realizem kot »literatura izmov«.

E. I. Rjabova

Inštitut slavistike in balkanistike
AZ ZSSR, Moskva
(Prevedel A. S.)

Vprašali ste

1.

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti: VIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Predavanja.

Nekaj primerov pisanja krajevnih imen v predavanjih Tineta Logarja, Franca Jakopina, Lina Legiša, Staneta Bernika, Boga Grafenauerja in Milka Matičetovega pa še na štirih od petih ponatisnjenih zemljevidov:

1. *Bela, Bila, Zgornja Bela = Tam na Bieli, Tu v Bjeli; belski, bíski;*
2. *Osojane, Osojani;*
3. *v Solbici, na Solbici;*
4. *Učja, Učeja;*
5. *Rávanca, Ravenca;*
6. *Sart, Žrd;* (v tem primeru moraš kraje kar dobro poznati, sicer ne uganeš, da je to ista gora!)
7. *Možac, Mužac;*
8. *Muzci, Mužci;*
9. *Meja, Tam za Mejo;*
10. *Flipan, Flejpan;*
11. *Plastišča, Platišča, Platišče;*
12. *černjejski, Sp. Čarneja;*
13. *Mersin, Mrsin;*
14. *St. Peter Slovenov, Šempeter Slovenov;*

15. *Sp., Zg. Mjersa, Górenja Mjersa, mjer-sinska sodolina.*

Grem mimo dejstev:

1. da v nekaterih primerih ni nobena od uporabljenih oblik zgodovinsko in jezikovno upravičena (vsaj primeri 9, 10, 11, 14, 15); 2. da so tudi druge krajevne oblike, ki so zapisane ali le po enkrat ali vedno enako, neupravičene ali zgrešene: npr. *Cedila, Tarčent, Čanebla, Kozica* idr.; 3. da avtorji včasih ne poznajo slovenske oblike in rabijo izključno italijansko: *Soffumbergo* za Pod cerkvijo, *Judrio* za Idrijo;

in se ustavim le ob dveh vprašanih, na kateri želim, da mi vsaj kdo od prizadetih odgovori:

1. ali je še kje kak kulturni narod, pri katerem si niso strokovnjaki na vseučiliški ravni edini, kako pisati krajevna imena v narodnem jeziku?

2. ali se tuji slavisti, ki jim je seminar v glavnem namenjen, lahko znajdejo pri taki zmedi?

2.

Vprašujem se, zakaj uporabljamo uradno krajevni imeni *Dekani* (slov. *Pasja vas*, it. *Villa Dacani*) in *Dragonja* (slov. *Rokáva*, hrv. *Rukávac*, it. *Dragonja*). Mi to lahko pojasnite?

Včeraj sem si kupil Hrastovlje dr. Marijana Zadnikarja, DZS, Ljubljana 1973, kakor hitro sem knjigo zagledal v Tržaški knjižarni. (Mimogrede: tudi slovenske knjige so že postale luksuz.) Slučaj je hotel, da sem takoj odprl knjigo na str. 89 in prebral Pombo, ki jo tu prepisem:

Domačini in Krajevni leksikon Slovenije uporabljajo sicer v zvezi s Hrastovljami obliki »Hrastóvci« (za prebivalce) in pridevnik »hrastóvski«; vendar ostajam po nasvetu naših vodilnih jezikoslovcev pri knjižnih oblikah »Hrastoveljčani« in »hrastoveljski«, ki imata v tem primeru prednost pred lokalno rabo, ker je knjiga namenjena širšemu krogu bralcev in ker ne gre za etnološko razpravo.

M. Z.

Rad bi razpolagal z ostrim Cankarjevimi peresom, da učinkovito ožigosam to posiljevanje našega jezika, ki ga lahko mirno pripisujemo dvema neodgovornima kategorijama kulturnih delavcev: časnikarjem, ki s svojo neomejeno nevednostjo in aroganco abortirajo že celo stoletje spačke (vsilili so nam »bazoviške« žrtve in danes so sami Bazovci zidali »Bazoviški dom; prekrstili so Sežance v Sežančane, očitno kar po zgledu prebivalcev metropole; v nadiški Čenavarh so posegli z bisturijem in izvlekli iz zdrave matrice imenitni Črni vrh; stalno zahtevajo, naj si lomimo jezik s »čedadski« in »krnahtski«; za slovenske kraje v Istri rabijo iz lagodnosti kar italijanska imena itd.) — in zamiznim vodilnim jezikoslovcem, ki uzakonjujejo rabo novih krajevnih imen očitno kar po dokaznem

gradivu, ki jim ga skotijo sami časnikarji. Kdo so ti vodilni, ki to počenajajo? Zakaj ne prevzamejo z odgovornostjo vred tudi človeško lice z imenom in priimkom, da bo mogel periferni jezikovni paria mojega kova polemizirati z njimi ali jih kar poslati na asteroid, na katerem se je Mali princ srečal z geografom? In še: zakaj znesejo ti zamizni vsevedneži svojo srboritost prav na kraje na slovenskem Zahodu?

Ne morem primerjati te klavrne slovenske manije s spoštovanjem Italijanov do svojih krajevnih imen, imen prebivalcev, krajevnih pridevnikov itd. Ko bi v Italiji kaka jezikovna avtoriteta skušala prekrstiti kraje in prebivalce, bi jo kdorkoli takoj razorožil z ostrim orožjem ironije. Pri nas pa jemljemo vse to zares: že od nekdaj smo imeli smisel za vsiljene jezikovne dogme, pa čeprav se bijejo z duhom našega jezika. Res, zakaj bi Hrastovci bili res Hrastovci, če se vodilnemu v Ljubljani za hoče, da jih prekrsti v Hrastoveljčane (očitno nima vodilni niti mrvice poslušal)? In katera imena bojo vodilni v Ljubljani še prekrstili in spremenili, če se jim ne postavimo po robu?

Mimogrede: kaj pravi jezikovni lektor pri DZS, ki je izdala Hrastovlje s Hrastoveljčani in hrastoveljski ter Krajevni leksikon Slovenije s Hrastovci in hrastovski? Ali je morebiti prepričan, da je Krajevni leksikon Slovenije etnološka razprava?

Končno: naj spregovorijo o tem tudi vodilni pri Jeziku in slovstvu.

Pavle Merkuš
Trst

POJASNILO

Gornja vprašanja dr. Pavleta Merkušja iz Trsta posegajo v občutljivo področje pisanja krajevnih imen in njih izpeljank. Gre za široko, ne le pravopisno, ampak tudi kulturnozgodovinsko problematiko. V zadnjem času je bilo v zvezi s temi vprašanji — ki nikakor ne zadevajo samo slovenskega (ali celo samo zahodnega!) zamejstva — več posvetovanj med geografi in jezikoslovci (pobudniki Geografsko društvo SRS, Inštitut za slovenski jezik SAZU, katedri za slovenski jezik FF) in so bila izoblikovana okvirna, načelna izhodišča, utemeljena s sodobnim jezikoslovnim in kulturnozgodovinskim vedenjem. Ta stališča bodo izpopolnjena obvezovala tudi sestavljavce no-

vega slovenskega pravopisa, ki se pripravlja v okviru SAZU.

Ne glede na to je uredništvo JiS po prejemu gornjih vprašanj dalo pobudo za ponovno razpravo in za poskus pojasnitve in uskladitve stališč v krogu ožje prizadetih. Mnenja smo namreč, da danes v takšnih vprašanjih javna polemika med tako ali drugače prizadetimi posamezniki ne more pomagati do zares plodne rešitve vprašanja.

O posvetovanju, stališčih in sklepih bomo poročali v naslednjih številkah Jezika in slovstva.

Urednica jezikoslovnega dela

SKLEP O UREDITVI USTANOVITELJSKEGA RAZMERJA MED SLAVISTIČNO REVIJO IN SLAVISTIČNIM DRUŠTVOM SLOVENIJE

SDS je na izrednem občnem zboru v Škofji Loki 28. septembra 1973 v smislu novega zakona o javnem obveščanju sklenilo, da tudi vnaprej izdaja znanstveni časopis Slavistična revija (sedaj izhaja 21. leto).

Temeljna vsebinska zasnova časopisa je razvidna iz priložene Vsebinske zasnove Slavistične revije.

Slavistična revija izhaja štirikrat na leto (konec marca, junija, septembra in decembra). Kraj izhajanja je Ljubljana, njeno uredništvo pa je prav tako v Ljubljani (Aškerčeva 12). Prispevki so pretežno v slovenskem jeziku, sicer pa lahko tudi v drugih jugoslovanskih jezikih ali v katerem »svetovnih« (nemščini, ruščini, francoščini, angleščini; v teh jezikih so redoma rezimeji in sinopsisi). Uredniški odbor sestavlja 6—8 članov, med njimi sta poleg odgovornega urednika še dva glavna urednika, in sicer eden za jezikoslovje in eden za literarne vede. Uredniški odbor izbira za tri leta zbor sodelavcev, potrđita pa ga SDS in Svet časopisa SR kot družbeni or-

gan upravljanja. Svet časopisa SR sestavlja enajst članov: dva predstavnika uredništva (oba glavna urednika) ter po en predstavnik Oddelka za slovenske jezike in književnosti pri Filozofski fakulteti v Ljubljani, Inštitutu za slovenski jezik SAZU in po en član delegat naslednjih družbenih in strokovnih organizacij: Slavističnega društva Slovenije, SZDL, Zveze komunistov, Društva slovenskih pisateljev, Društva bibliotekarjev, Skupščine skupnosti študentov ljubljanskih visokošolskih zavodov in Zveze borcev.

Sestav sveta bo SDS razglasilo potem, ko bodo določeni vsi predstavniki. Tudi mandat Sveta traja tri leta. Svet opravlja vse tiste naloge, ki so po novem zakonu o javnem obveščanju zanj predvidene, predvsem pa bedi nad splošno usmerjenostjo časopisa oziroma nad uresničevanjem vsebinske zasnove Slavistične revije.

SR se deloma vzdržuje z naročnino, pretežno pa z družbenimi subvencijami iz sklada pri Raziskovalni skupnosti Slovenije.

VSEBINSKA ZASNOVA SLAVISTIČNE REVIJE

Slavistična revija je znanstveno glasilo Slavističnega društva Slovenije. Objavlja razprave, kritike, poročila in gradivo o slovenskem jeziku in slovstvu, o teoriji jezika in slovstva ter zgodovini jezikoslovja in slovstvene zgodovine. Načeloma objavlja le prispevke slavistov, delujočih v Sloveniji, in prispevke o slovenskem jeziku in slovstvu sploh tudi od drugod. V posebnih primerih, npr. v zbornikih v čast, objavlja vse poslane prispevke k sodelovanju povabljenih.

V Slavistični reviji se izključno obravnava tematika, ki znanstveno dotlej še ni bila obvladana, le v poročilih in deloma v kritikah ta časopis opravlja tudi seznanjevalno vlogo. Revija je odprta vsem, ki v svojih razpravah, člankih in drugih prispevkih

dosegajo ustrezno znanstveno in ideološko raven.

Znanstveno ustreznost prispevkov presoja uredniški odbor, ki ga vsaka tri leta na predlog zbora sodelavcev potrđi Slavistično društvo Slovenije, družbeno kontrolo nad splošno politiko glasila pa opravlja poseben družbeni organ, izdajateljski svet revije, ki ga po čl. 27 in 28 novega Zakona o javnem obveščanju poleg predstavnikov uredništva in SDS sestavljajo še delegati različnih družbenih in strokovnih organizacij. S takim urejanjem se zagotavlja znanstvenost glasila, z demokratičnostjo pri odločanju pa je zagotovljena tudi usklajenost Slavistične revije z našo samoupravno družbo. V siceršnjem ravnanju z rokopisi se uredništvo ravna po Statutu Slavistične revije oz. po določilih obstoječega zakona o tisku.

SKLEP O UREDITVI USTANOVITELJSKEGA RAZMERJA MED REVIJO JEZIK IN SLOVSTVO IN SLAVISTIČNIM DRUŠTVOM SLOVENIJE

Slavistično društvo Slovenije je na izrednem občnem zboru v Škofji Loki 28. 9. 1973 v smislu novega zakona o javnem obveščanju sklenilo, da tudi vnaprej izdaja poljudno znanstveno revijo *Jezik in slovstvo* (doslej izšlo 18 letnikov).

Temeljna vsebinska zasnova revije je razvidna iz ustrežajočega dodatnega spisa z naslovom Vsebinska zasnova JiS.

Revija izide vsako šolsko leto osemkrat; kraj izhajanja: Ljubljana; naslov uredništva: Ljubljana, Aškerčeva 12; jezik, v katerem izhaja, je slovenski. Uredništvo, ki šteje vsakokrat vsaj tri člane (za jezikoslovje, za slovstveno zgodovino, za metodiko) izbira na tri leta zbor sodelavcev, potrdira pa ga SDS in Svet revije Jezik in slovstvo kot družbeni organ upravljanja.

Svet revije Jezik in slovstvo sestavljajo trije predstavniki uredništva in sodelavcev ter sedem predstavnikov različnih družbenih in strokovnih organizacij: dva člana-delegata SDS, po eden pa iz SZDL, Društva slovenskih pisateljev, Društva bibliotekarjev, Skupščine skupnosti študentov LVZ in ZB. Sestav sveta bo SDS razglasilo potem, ko bodo določeni vsi predstavniki. Tudi mandat Sveta traja tri leta. Svet opravlja vse tiste naloge, ki so po novem zakonu o javnem obveščanju zanj predvidene, predvsem pa bedi nad splošno usmerjenostjo revije oziroma nad uresničevanjem vsebinske zasnove revije Jezik in slovstvo.

Revija se vzdržuje z naročnino in družbenimi subvencijami iz skladov pri Kulturni skupnosti SRS in RIS SRS.

VSEBINSKA ZASNOVA JEZIKA IN SLOVSTVA

1. Jezik in slovstvo je poljudno znanstveno glasilo Slavističnega društva Slovenije.

S svojimi objavami skrbi za to, da so njegovi bralci v živem stiku s sočasnimi problemi ved o jeziku in slovstvu ter o učnih metodah pri pouku jezika in slovstva na različnih stopnjah naših šol. S tem po svoje prispeva k učinkovitosti učenja in pouka ter k jezikovni in splošni kultiviranosti svojih bralcev.

Revija je predvsem osredotočena na manj razčiščena, nerazčiščena ali sporna vprašanja slovenskega jezika in leposlovja ter na metodiko poučevanja le-teh; informativno kritično se posveča tudi drugim slovanskim jezikom, književnostim in vedam o njih, prvenstveno seveda jezikom in slovstvom drugih jugoslovanskih narodov ter primerjalnim slovensko-slovanskim vprašanjem.

V krajših, zgoščenih sestavkih objavlja zlasti tiste razprave in članke, informacije in polemike, ki na jedrnat, pa dovolj nazoren, pregleden in dostopen način kakorkoli dopolnjujejo naše znanje o jeziku in leposlovju; s posebno pozornostjo skuša pri tem posredovati in gojiti marksistično utemeljeno pojmovanje obeh pojavov, katerih raziskovanju je revija namenjena, ter razširjanju pri nas manj znanih ali sploh nezanih sodobnih metod pedagoškega posredovanja ustreznega znanja.

2. V JiS lahko sodeluje vsak, ki zna jezik in slovstvo prav opazovati, o obeh uspešno

razmišljati in o obojem primerno poročati; torej možni sodelavci niso le ljudje s slavističnim spričevalom, marveč vsakdo, ki s svojim delom izkaže primerno strokovno stopnjo znanja.

Strokovno primernost sestavkov presoja uredniški odbor, medtem ko družbeno kontrolo nad splošno politiko glasila opravlja poseben družbeni organ — Svet revije Jezik in slovstvo, ki ga po čl. 27 in 28 novega zakona o javnem obveščanju poleg predstavnikov uredništva in sodelavcev sestavljajo še delegati različnih družbenih organizacij.

S takšnim načinom urejanja je po eni strani zagotovljena strokovna demokratičnost glasila in po drugi usklajenost njegovega delovanja s splošno usmerjenostjo naše samoupravne družbe.

V siceršnjem ravnanju z rokopisi se uredništvo ravna po ustaljenih pravilih oziroma določilih obstoječega zakona o tisku.

Izredni občni zbor SDS je obenem pooblastil uredništvo JiS, da v smislu obeh sprejetih listin preuredi obstoječi statut revije JiS. S tem sta obe listini izročeni javni razpravi. Spreminjevalne predloge in dopnila je treba poslati do konca tega koledarskega leta na naslov uredništva.

Tajnik SDS
Janez Dular

Predsednik SDS
dr. Jakob Rigler

SODELAVCEM JEZIKA IN SLOVSTVA

Novo uredništvo, ki je bilo izvoljeno na zboru sodelavcev dne 9. 3. 1973 (gl. objavo na 4. strani platnic v št. 7/8 1972/73!), želi list tudi poslej urejevati kar se da raznovrstno in demokratično. V tem vidi jamstvo za zvestobo širokega kroga naročnikov, ki jih ima trenutno okrog 2500, to je daleč največ med podobnimi strokovnimi revijami pri nas.

Spričo tega, dalje spričo skromnega števila strani, ki so reviji na voljo, pa iz prepričanja, da je mogoče tudi na majhnem prostoru razložiti pomembne reči, še enkrat prosimo vse sodelavce, naj upoštevajo tista določila statuta revije, ki o rokopisih naročajo:

Rokopisi razprav in člankov lahko obsegajo do 15 tipkanih strani (po 30 vrstic s širokim robom); v izjemnih primerih — za dvojno številko — tudi več; rokopisi ocen, zapiskov in poročil največ 7 strani. — Vsi prispevki morajo biti po določenih navedenega statuta tudi jezikovno in slogovno dodelani ter tehnično pregledni (se pravi, ne podolgem in počez popravljani in pokracani), kar vse služi lažjemu uredniškemu delu in še posebej izogibanju visokim tiskarskim stroškom (ti že tako niso majhni). Uredništvo bo moralo tehnično in jezikovno neustrezne prispevke odklanjati ali pa jih na stroške avtorjev — ob njihovem pristanku — dajati v čisto prepisovanje in jezikovno popravo: gmotni položaj revije večje tovrstne širokogrudnosti ne dovoljuje.

Posebej zaželene so krajše razprave iz teorije jezika, obravnave glasovne in slovniške problematike posameznih sestavov slovenskega jezika, razprave o funkcionalnih zvrsteh slovenskega jezika, o vprašanjih praktične stilistike in študije iz zgodovine jezika ter strnjene informacije o našem in drugih slovanskih jezikoslovjih; dalje kratki sintetični prikazi literarnozgodovinskih pojavov, prav takšne, kar se da nazorne in oprijemljive informacije o literarnoteoretskih pojavih-problemih, ocene domačih literarnozgodovinskih in literarnoteoretskih razprav; za metodični del revije pa kakor doslej razlage in posredovanja modernih metod pri šolskem prenašanju ustreznega znanja ter potopisni predlogi-opisi za strokovne ekskurzije.

S tem vabimo vse stare in nove pisce k sodelovanju: revija naj bo tudi vnaprej zrcalo širokega in najraznovrstnejšega strokovnega zanimanja slovenskih slavistov in vseh, ki jih vprašanja našega jezika in slovstva količkaj zanimajo, hkrati pa tudi karseda tehtna svetovalka, poročevalka in posredovalka med slavističnimi vedami ter kulturno vsakdanjostjo.